

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI

**Odnosi urbanog planiranja i zaštite spomenika u zagrebačkom
Donjem gradu od 1945. do 1965. godine**

TEA GORUP

Mentor: dr. sc. Franko Ćorić, docent

Zagreb, 2015.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	5
1.1. Urbanistički razvoj Donjega grada.....	5
1.2. Povijesni kontekst.....	8
2. DONJI GRAD U URBANISTIČKIM PLANOVIMA I PRIJEDLOZIMA INTERVENCIJA 'MODERNISTA'.....	9
2.1. Regulacijski i urbanistički planovi.....	10
2.1.1. 'Regulacioni plan i direktivna regulaciona osnova Zagreba' Vlade Antolića iz 1949. godine.....	11
2.1.2. Direktivna regulatorna osnova Zagreba iz 1953.godine.....	12
2.1.3. Urbanistički program grada Zagreba iz 1965. godine.....	13
2.2. Prijedlozi urbanističkih intervencija.....	14
2.2.1. Prijedlog rekonstrukcije željezničkog čvora Zagreb.....	14
2.2.2. Regulacija Ilice.....	16
2.2.2.1. Prijedlog arhitekta Alfreda Albinija.....	16
2.2.2.2. Zemljakov prijedlog za regulaciju Ilice.....	17
2.2.3. Natječaj za potez Ilica-Mihanovićeve iz 1958.godine.....	18
2.2.3.1. Projekt arhitekta Božidara Rašice.....	19
2.2.3.2. Projekt arhitekta Vladimira Turine.....	20
2.2.3.3. Projekt arhitekta Ivana Vitića.....	21
2.2.3.4. Prosudbe ocjenjivačkog suda.....	23
2.2.3.5. Grgo Gamulin o natječaju.....	24
2.2.3.6. Albinijeva studija asanacije bloka: Trg maršala Tita- Ilica-Frankopanska ulica.....	25
3. REAKCIJA I POČECI ZAŠTITE POVIJESNE URBANE CJELINE DONJEGA GRADA.....	26
3.1. Mohorovičićeva "Analiza historijsko urbanističkog razvoja grada" iz 1952. godine.....	26
3.2. Uloga Muzeja grada Zagreba u promjeni percepcije Donjega grada.....	28
3.2.1. Istraživački rad Lelje Dobronić.....	28

3.3. Publicistički rad zagrebačkih arhitekata.....	31
3.3.1 Publicistički rad Ivana Zemljaka.....	31
3.3.2. Publicistički rad Vladimira Turine.....	32
3.3.3. Publicistički rad Alfreda Albinija.....	33
3.4. Publikacija <i>Zagreb jučer danas sutra</i>	34
4. PROMJENE U SHVAĆANJU POVIJESNIH AMBIJENATA U EUROPI I U HRVATSKOJ.....	35
4.1. Milanski Trijenale 1957. godine.....	35
4.2. <i>Mletačka povelja: Međunarodna povelja o konzerviranju i restauriranju spomenika i spomeničkih cjelina</i> , 1964. godine.....	36
4.2.1. Publikacija <i>The monument for the man</i>	37
4.3. Savjetovanje <i>Urbanizam i zaštita spomenika kulture</i> u Splitu.....	38
5. KONZERVATORSKA SLUŽBA U ZAGREBU I ZAŠTITA DONJEGA GRADA.....	41
5.1. Osnutak Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba 1961. godine.....	41
5.1.1. Uloga Marije Baltić.....	43
5.2. Sjednice 'Komisije za arhitekturu i urbanizam' Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba i sjednica 'Savjeta Zavoda za zaštitu spomenika'.....	44
5.2.1. Rješenje o zaštiti urbanističkih cjelina Donji grad i Vlaška ulica.....	47
5.3. Sjednica 'Savjeta za građevinarstvo i urbanizam GNO Zagreba' i polemike oko zaštite zagrebačkoga Donjega grada 1963. godine.....	50
6. ZAKLJUČAK.....	56
7. PRILOZI.....	59
7.1. POPIS PRILOGA.....	70
8. LITERATURA.....	71

ZAHVALA

Na početku, zahvaljujem se mom mentoru, dr. sc. Franku Ćoriću na razumijevanju i pomoći u odabiru teme i trudu koji je uložio u čitanje nekoliko verzija mog rada.

Posebno zahvaljujem profesoru Odsjeka za povijest umjetnosti dr. sc. Marku Špikiću na pomoći pri odabiru teme, podršci i usmjeravanju u istraživačkom radu. Zahvaljujem mu na trudu koji je uložio u čitanje rada te na nadasve korisnim komentarima i razmišljanjima koja su pridonijela cjelovitosti rada.

Htjela bih se zahvaliti osoblju svih institucija čiju sam građu koristila u diplomskom radu, prvenstveno konzervatorici Martini Strugar na ustupanju dokumentacije Konzervatorskog zavoda u Zagrebu i što me povezala s bivšom djelatnicom Mirjanom Visin. Gospođi Visin zahvaljujem na podacima prikupljenima u intervjuu, odvojenom vremenu i pruženim informacijama koje su dio ovog diplomskog rada.

Kustosici Muzeja grada Zagreba dr. sc. Heli Vukadin na odvojenom vremenu, savjetima i ustupljenoj literaturi.

Draženu Klinčiću i Nenadu Humskom iz Ministarstva kulture na nesebičnoj pomoći pri sakupljanju građe i izvora.

Profesoru dr.sc. Hrvoju Klasiću na odvojenom vremenu i savjetima te kontaktima na koje me uputio, koji su pridonijeli cjelovitosti rada.

Zahvaljujem djelatnicima Arhitektonskog fakulteta, arhitektu Maroju Mrduljašu i dr.sc. Karin Šerman na savjetima i pruženim informacijama koji su pridonijeli ostvarenju ovog rada. Također i Borisu iz Studijskog arhiva na nesebičnom ustupanju dokumentacije.

Hvala i mojim dragim kolegama i prijateljima na strpljenju i podršci, razmišljanjima i savjetima. I na kraju, mojoj obitelji, roditeljima i bratu, na pomoći i bezuvjetnoj podršci i razumijevanju tijekom godina studiranja.

1. UVOD

U diplomskom radu se raspravlja o odnosima urbanističkog planiranja i zaštite spomenika na primjeru zagrebačkoga Donjega grada u poslijeratnom razdoblju, završno s 1965. godinom. Podijeljen je u četiri veće teme kroz koje se promatra odnos prema Donjem gradu, odnosno prema povijesnom ambijentu u tom planiranom urbanom sklopu. Značajno je da se upravo tih pedesetih i šezdesetih godina zbiva značajna promjena u poimanju povijesnih ambijenata. U radu se prvo obrađuje odnos prema Donjem gradu u urbanističkim planovima i prijedlozima urbanističkih intervencija modernističkih arhitekata. Istovremeno, s projektima koji invazivno zadiru u tkivo grada, obrađenima u prvoj temi, pojavljuju se brojni tekstovi i knjige s istraživanjima značajnih pojedinaca, koji su pridonijeli valorizaciji devetnaestostoljetnog Zagreba. Druga veća cjelina je pogled konzervatora, odnosno povjesničara umjetnosti i arhitekata na vrijednosti Donjega grada. Krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina 20. stoljeća u Europi i Hrvatsko održana su tri značajna kongresa koja su raspravljala o temi povijesnog ambijenta te su obrađeni u trećoj većoj cjelini. Domaći su stručnjaci početkom šezdesetih godina, sukladno europskim strujanjima, također povijesne ambijente počeli percipirati kao spomeničke cjeline. Donji grad je s urbanističkom cjelinom Vlaške ulice 1962. godine postao zaštićena urbanistička cjelina, čemu je posvećena četvrta tema. U daljnjem tekstu uvoda bit će riječi o urbanističkom razvitku Donjega grada te o zbivanjima u tom prostoru nakon Drugoga svjetskog rata.

1.1. Urbanistički razvoj Donjeg grada

„Možemo gotovo kazati, da urbanizam upravo svojom matematičkom preciznošću svojim oblicima interpretira društvenu strukturu svoga vremena...”¹

Carskim patentom 1850. godine spojene su općine Gradec, Kaptol, Nova ves, Vlaška ulica i Horvati u jedinstveni grad Zagreb.² Zagreb je tada bio glavni grad Hrvatske i Slavonije u Habsburškoj Monarhiji. U razdoblju do prvih desetljeća 20. stoljeća je isplaniran i većim dijelom izgrađen Donji grad.³ Naziv Donji grad počeo se upotrebljavati u opisima, prikazima i dokumentima 18. i 19. stoljeća, a označavao je manje izgrađeno, poljoprivredno područje ispod Gradeca i Kaptola.⁴

---

¹ Mohorovičić, 1952: 27

² Szabo, 1971: 87

³ Bedenko, 2007: 509

⁴ Knežević 2011: 7

Tri srednjovjekovna naselja, Vlaška ves u podnožju Kaptola, Šošarska ves na početku Radićeve ulice te sjeverne strane Jelčićeve trga i Lončarska ves na početku Ilice, tvorile su ranu urbanu jezgru Donjega grada.⁵ Podgrađe se razvijalo uz važne trgovačke ceste. Velika kraljevska cesta, *Magna via regis*, dolazila je sa zapada te Ilicom, Petrinjskom i preko Trnja vodila do Kraljevskog broda, skele na rijeci Savi pa dalje do Siska. S istoka je Velika cesta, *Magna via*, preko Maksimirske, Vlaške i Kaptolskoga trga vodila na područje Donjega grada.⁶ Oko sredine 16. stoljeća u dokumentima se spominje naselje Ilica u podnožju Gradeca.⁷ Nakon tri stoljeća stagnacije podgrađa zbog turske opasnosti u 17. stoljeću se na prostoru Manduševca počeo organizirati sajamski trg. U 18. stoljeću su se počeli provoditi službeni popisi kuća.⁸ Proučavanjem starih numeracija kuća i ulica tijekom 19. stoljeća dobiva se jasan uvid o broju novosagrađenih kuća u pojedinom razdoblju, ali i šire, o teritorijalnom širenju grada te o važnosti koju postupno dobiva Donji grad.⁹ Izgradnju su poticale krajem 18. i 19. stoljeća odredbe gradske općine o parcelaciji zemljišta. Urbani karakter je u 18. stoljeću imala samo Harmica, središnji sajmišni trg, koji je izgrađen sa sjeverne, istočne i zapadne strane. Južna strana sve do Frankopanske ulice dugo je bila neizgrađena, sa svega nekoliko gospodarskih zgrada na posjedima. Iskorak prema jugu izvan izgrađenog područja bilo je uređenje stočnog sajmišta na današnjem Zrinjevcu 1826. godine. Tek nakon 1863. godine, nakon izgradnje Južnog kolodvora, današnjeg Zapadnog, razvija se svijest o povezivanju kolodvora s Jelačićevim trgom.¹⁰

Godine 1865. donesena je Regulatorna osnova Zagreba s ciljem razvoja i širenja grada kao moderne metropole.¹¹ Regulativnu osnovu potpisao je tehnički odbor u sastavu: gradski zastupnik i izjavitelj Egersdorfer, gradski mjernik J. Grahor, vijećnik A. Hudovski, gradski kapetan N. Urica i državni mjernik K. Bedeković. Tekst je odvojeno potpisao gradonačelnik Vjekoslav Frigan. Plan je obuhvaćao područje od Južnog kolodvora do Draškovićeve na istoku te od Ilice i Vlaške do buduće željezničke pruge iz Budimpešte.¹² Područje novoga grada organizirano je jednostavnom pravokutnom mrežom ulica i nekoliko trgova. Predviđena su tri trga, Novi terg, današnji Zrinjevac, trg južno od Opće bolnice, današnji Trg maršala Tita te sjeverno od Južnog kolodvora, današnji Trg Francuske Republike. Planiran je i veliki

---

⁵ Knežević, 2011: 8

⁶ Knežević, 2011: 9

⁷ Dobronić, 1955b: 2

⁸ Knežević, 2011: 9

⁹ Dobronić, 1955a: 2

¹⁰ Knežević, 2011: 9, 10

¹¹ Franković 1981: 50

¹² Željeznička pruga iz Budimpešte otvorena je 1869. godine, prema Knežević, 2011: 10.

gradski perivoj duž pruge sa središnjim kolodvorom koji je trebao biti smješten u os Gundulićeve ulice. Plan je predviđao komunalnu infrastrukturu te premještanje potoka Medveščaka i zadao osnovna pravila gradnje.¹³

Druga regulativna osnova datira u 1887. godinu. U njenoj izradi su zasigurno sudjelovali Adolf Hudovski, gradski senator (1861 – 1869. i 1874 – 1899), Rupert Melkus, predstojnik gradskog Građevnog ureda (od 1869 – 1891. god.) i Milan Lenuci, gradski inženjer (od 1874. god.), no potpuno je nemoguće odrediti mjeru pojedinačnih udjela. Osnovom je predviđeno širenje Zagreba prema jugu, istoku i zapadu, s istim ortogonalnim rasterom i blokovima većih dimenzija te više javnih površina i javnih institucija.¹⁴ Osnovna ideja bila je da se Zrinjski trg produži parkovima do budućeg kolodvora, zatim da se i Sajmište produži do pruge, a da uz istu botanički vrt povezuje dva niza perivoja.¹⁵ Poticaj za gradnju Zelene potkove zasigurno se može naći u bečkom Ringu, prilagođenom zagrebačkim uvjetima.¹⁶ Predviđeno je i nekoliko trgova koji nisu dio tzv. Zelene potkove: Svačićev, Preradovićev, Britanski trg i trg V. Mačeka. Dio južno i sjeverno od postojeće željezničke pruge izgradnjom tvornica i sklopa vojarni pretvoren je u industrijsku zonu.¹⁷

Posljednja dva desetljeća 19. stoljeća obilježena su gradnjom velikog broja reprezentativnih palača kulturne i prosvjetne namjene (sl.1.). Južni dio Donjega grada obuhvaćen je početkom 20. stoljeća, kada je dovršen Starčevićev trg te su zatvoreni obodi zapadnog kraka perivoja (Marulićev trg i Trg Mažuranića).¹⁸ Do kraja Prvoga svjetskog rata Donji grad je bio zaokružena cjelina te je postupno preuzimao važne sadržaje za koje nije bilo prostora na Gornjem gradu. Kroz cijelo dvadeseto stoljeće praznine nastale rušenjem ili one zatečene popunjavane su novim modernističkim objektima.

Danas, Donji grad obilježava urbanističko-arhitektonsku cjelinu između Ilice na sjeveru te željezničke pruge na jugu, Draškovićeve ulice na istoku i Ulice Republike Austrije odnosno Zapadnog kolodvora na zapadu (sl.2.).

---

¹³ Knežević, 2011: 10,11

¹⁴ Knežević 1996b: 176

¹⁵ Prvi je Mirko pl. Halper, savjetnik vladinog Građevnog odsjeka, predložio produljenje Zrinjskog trga novim trgom (Knežević 1996b: 176); Sajmište je tadašnji naziv za Trg maršala Tita (Stanić, Šakaja, Slavuj, 2009)

¹⁶ Bedenko, 2007: 513

¹⁷ Izgrađene su tvornice parketa i parne pilane, tvornice cikoriije Frank, Pivovare, tvornica sapuna i kemijskih proizvoda, tvornica strojeva i ljevaonica na Trešnjevci, a 1889. godine izgrađen je sklop Rudolfovih vojarni. Usp. Knežević, 2011: 11

¹⁸ Knežević, 2011: 11

1.2. Povijesni kontekst

Nakon svršetka Drugoga svjetskog rata stvorena je druga Jugoslavija, u kojoj je Hrvatska bila jedna od konstitutivnih republika.¹⁹ Rano poslijeratno razdoblje obilježeno je nedostatkom stambenog prostora uništenog ratnim razaranja i migracijom stanovništva iz ruralnih dijelova u gradove. Istovremeno su vlasti nastojale pokrenuti industrijalizaciju i modernizaciju društva.²⁰ Modernizacija je trebala počivati na znanstvenom urbanizmu i planskoj privredi.²¹ Kontekstualizirajući stanje u arhitektonskoj struci pedesetih godina Neven Šegvić piše: „(...) taj prvi, danas nazvan herojski period, 1945-1950, pa i dalje, obiluje vrlo značajnim rezultatima: uvelike oživljava građevinska djelatnost, počinje urbanističko planiranje, naša se struka organizira na socijalističkim principima, što je značilo ukidanje privatne djelatnosti arhitekata. Arhitekt je tako postao dio društvene mašinerije, njegova je djelatnost ovisna o općem planiranju.“²² Pedesetih godina započelo je gospodarsko jačanje Jugoslavije, potpomognuto okretanjem Zapadu i zahlađenjem odnosa sa SSSR-om. Tih je godina, pedesetih i šezdesetih Jugoslavija slovila kao 'zemlja blagostanja'.²³ Zagreb je bio jedan od najbogatijih gradova Jugoslavije u to doba. Njegov urbanistički razvoj, kao i ostalih gradova u Jugoslaviji, bio je rezultat velikih političkih odluka, u kojima su urbanisti i arhitekti imali glavnu ulogu.²⁴ Razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata je u Jugoslaviji bilo vrijeme intenzivnog urbanističkog planiranja, a time se i fokus s pojedinačnog objekta prebacio na urbanizam.²⁵ Arhitektura je postala sredstvo afirmacije novog društvenog sustava.²⁶ Za kontekst ovog diplomskog rada bitan je i odnos Jugoslavije prema prošlim sustavima. Kritika socijalističkog sustava je uglavnom bila usmjerena na buržoaziju koja je imala veliku ekonomsku moć, gradila reprezentativne palače i javne zgrade, a istovremeno je većina stanovništva živjela na rubu, lišena mnogih pogodnosti.

---

¹⁹ Spehnjak, 2003: 42-43

²⁰ Križić Roban, 2012: 56

²¹ Križić Roban, 2012: 57

²² Šegvić, 1986: 119-124

²³ Duda, 2005: 43-45

²⁴ Križić Roban, 2012: 84

²⁵ Vukadin-Doronjga, 2012: 33-34

²⁶ Odak, 1986: 37

2. DONJI GRAD U URBANISTIČKIM PLANOVIMA I PRIJEDLOZIMA INTERVENCIJA 'MODERNISTA'

U ovom poglavlju predstaviti će se urbanistički planovi i urbanističke intervencije pedesetih godina 20. stoljeća na području Donjega grada. Posebno će se razmatrati položaj Donjega grada u urbanističkim planovima od 1949. do 1965. godine, dok će u drugom dijelu naglasak biti stavljen na prijedloge urbanističkih intervencija u Donjem gradu. Tijekom istraživanja iskristalizirale su se tri teme, odnosno područja mogućih zahvata: problem željeznice, regulacija Ilice i potez od Ilice na sjeveru do Mihanovićeve ulice na jugu.

Dvije teme donjogradske problematike donosim u kratkim crticama. Prva od njih je područje Starčevićeva trga. Trg je 1950-ih godina bio poprište brojnih intervencija, tako je 1952. godine proširena benzinska postaja, zatim je 1956. godine izgrađena autobusna čekaonica, a 1960. godine tamo se nalazila biljetarnica *Croatiatransa*. Na Starčevićevom trgu trebao je biti izgrađen Autobusni kolodvor, ali projekt iz 1959. godine nije zaživio.²⁷

Druga tema donjogradski su blokovi, čijom se problematikom bavio Ivan Zemljak u dva eseja. Problem kojim se bavio bio je uređenje unutrašnjosti blokova gdje „*(i)ma straćara i praznih gradilišta, pa kaotičnih dvorišta, ali i lijepih zelenih prostora u blokovima*“.²⁸ Drugi problem koji se nametao bile su nadogradnje katova na jednokatnim i dvokatnim kućama. Sredinom 19. stoljeća gradile su se jednokatne kuće, zatim krajem stoljeća dvokatnice, a početkom 20. stoljeća počele su nicati trokatne zgrade. Nepoštivanjem stilskih karakteristika starih građevina nadogradnjama, koje su nosile suvremene stilske i tehničke elemente, dolazilo je do narušavanja sklada zgrade, ali i susjedstva. Zemljak je dao opće preporuke: podizanje postojećeg vijenca pod najviši kat zgrade, računajući na to da će projektant tako misliti na usklađivanje novog i starog, potom da je nadogradnja dopustiva samo kod zgrada koje su regulacijom dosegle određenu visinu, dok se arhitektonski značajnije zgrade ne bi smjelo mijenjati krovnom izgradnjom. Potkrovnja izgradnja nije smjela izobličiti krovne volumene. Potrebno je bilo za svaku pojedinačnu ulicu Donjega grada odrediti visinsku regulaciju te organizirati istovremenu nadogradnju jednoga dijela ulice ili trga. Sličan problem Zemljak je vidio u otvaranju izloga trgovina u prizemljima zgrada, predlažući da bi intervencije trebale biti provedene u konstruktivnom i stilskom karakteru gornjih katova. Zemljak je zaključio da bi trebalo „*(...) izabrati do dva povoljna blokovska prostora, podržati ih analizi, pa ih preosnovati: izvjesne građevine zadržati, druge ukloniti, izljuštiti lijepe*

---

²⁷ Knežević, 1996a: 417

²⁸ Zemljak, 1955: 5

prostore, zakutke i karakteristike, iz zapletenosti izvući osobitosti i motive, potražiti veze i prolaze, zahvatima boje unijeti svježinu i harmoniju, dodati raslinarstvo“.²⁹ Na taj su način odabrani blokovi mogli dati smjernice za daljnji rad.

Važno je naglasiti da u daljnjem tekstu neće biti posebno obrađene pojedinačne arhitektonske intervencije u tkivu Donjega grada, npr. zgrada Željpoša oko koje su se tih godina vodile žestoke rasprave.³⁰

2.1. Regulacijski i urbanistički planovi

Poslije 1945. godine pristupilo se rješavanju urbanističkih problema i rekonstrukciji gradova. Krenulo se u stvaranje plana kojeg treba prilagoditi postepenoj provedbi prema tadašnjim mogućnostima uz zadržavanje harmonije cjeline.³¹ Ono što je svim regulacijskim i urbanističkim planovima zajedničko je fokus na buduće, još neizgrađene, dijelove grada. Druga tema, ili bolje rečeno problem, koji je zastupljen rješavanje je prometnih pitanja (cestovnog i željezničkog prometa) te smještaj industrije. Staro središte Zagreba nije bilo u žarištu zanimanja te je sukladno tome područje Donjeg grada bilo obuhvaćeno tek marginalno. Donji grad, koji je pretežno služio za stanovanje, u Antolićevom planu i Osnovi iz 1953. godine, je dobio poslovni karakter. U prijedlozima Zdenka Strižića i Vlade Antolića rješenja željezničkog prometa provlači se ideja produžetka Zelene potkove, odnosno Zrinjevca prema Savi na jugu, a time i otvaranje vizura. Samo posljednji obrađivani, urbanistički plan iz 1965. godine sadrži dio posvećen spomenicima kulture i suvremenim potrebama života u gradu, što je postala obveza nakon *Mletačke povelje*.

Na Strižićev „Regulacioni plan za grad Zagreb“ iz 1931. godine nadovezuju se i kasniji regulacijski i urbanistički planovi, po pitanju širenja i urbanističkog rješenja dijela Zagreba prema jugu do rijeke Save (sl.3.). Zdenko Strižić (1902.-1990.) je namjeravao zadržati izgradnju svih četiriju strana parcela gradskih blokova užeg gradskog središta. Unutar blokova preporuča uspostavljanje zelenih površina. Usredotočio se na područje oko željezničke pruge koja presijeca grad. Kako bi se gradu otvorilo južno gradsko područje, potrebno bi bilo podići željezničku prugu iznad nivoa ulica.³² Razmatrajući zelene površine u gradu Strižić je predložio da budu iz ekonomskih razloga svedene na minimum, a da bi glavna

---

²⁹ Zemljak, 1955: 5

³⁰ Više o toj temi vidi u Jurić, Vukadin, 2011.

³¹ Antolić, 1949: 7

³² Strižić, 1931: 18

zelena površina trebala biti bi uz Savu.³³ U sljedećim potpoglavljima su detaljnije elaborirani regulacijski i urbanistički planovi od 1949. do 1965. godine. Naglasak je stavljen na područje Donjega grada u planovima, dok se ostalih točaka dotičem samo marginalno.

2.1.1. 'Regulacioni plan i direktivna regulaciona osnova Zagreba' Vlade Antolića iz 1949. godine

Autor projekta je bio Vlado Antolić (1903-1981), tadašnji direktor Urbanističkog instituta Hrvatske, sa suradnicima inženjerima Vladirom Franzom, Aptullom Halilibrahimovom te arhitektima Stjepanom Hribarom i Ivanom Layom. Zagreb je tih godina brojio 280 tisuća stanovnika, a predloženi plan obuhvaćao je 500 do 600 tisuća stanovnika, jer se predviđalo povećanje broja stanovnika kroz idućih trideset godina. Regulacijski plan (sl.4.) analizira porast grada, podjelu po zonama (industrijska zona, zona snabdijevanja i raspodjele, zona uprave i kulture, zona rekreacije), područje groblja, promet te izgradnju i plastiku grada.

U regulatornoj osnovi Donjem gradu kao ni gradskom središtu nije bila posvećena posebna pažnja. Postojeći stari dio grada u koji je spadalo i područje Donjega grada, regulacijskim planom je predviđen za stanovanje te za poslovni dio – *city*. Lokacije postojeće industrije u gradu, u zoni šireg središta grada, zbog zagađenja zraka i prometnih problema, predviđene su za asanaciju te je predviđeno njihovo etapno preseljenje u novu, istočnu industrijsku zonu.³⁴ Područje Donjega grada, točnije zona oko Glavnog kolodvora, obuhvaćena je regulacijom željezničkog prometa. Predviđena je bila gradnja istočnog i zapadnog kolodvora.³⁵ U nadvišenom nivou kroz grad prolazila bi 'prolazna pruga' čije bi glavno stajalište bilo na mjestu sadašnjeg Glavnog kolodvora. Zgrada Glavnog kolodvora zamijenila bi se novogradnjom, što je vidljivo iz grafičkih prikaza novog stanja.

Zanimljivo je rješenje bilo premještanje upravnog centra iz staroga gradskog središta u novi koji bi se smjestio na novu os, „(...) uz *Moskovski boulevard (između Savske i Držićeve ceste)*“.³⁶ Administrativni centar je trebao biti smješten u četiri nebodera. Glavni kulturni centar predviđen je „(...) uz *radialni boulevard u produženju Zrinjevca prema Savi, te uz oba*

---

³³ Strižić 1931: 18

³⁴ Tvornice bivšeg Arca, Francka, Pivovare i Gradske ciglane, prema Antolić, 1949: 12.

³⁵ Istočni kolodvor je trebao biti smješten u Maksimiru, a zapadni između Kustošije i Črnomerca, prema Antolić, 1949: 21

³⁶ Antolić, 1949: 14

usporodna boulevarda u produžetku Runjaninove i produžene Erdödijske ulice“.³⁷ Istaknuto je da se iz nove osi „(...) otvara pogled na Zrinjevac, Gornji grad, katedralu i Sljeme“.³⁸

2.1.2. Direktivna regulatorna osnova Zagreba iz 1953. godine

Zavod za urbanizam Narodnog odbora grada Zagreba sastavio je 1953. prijedlog Direktivne regulatorne osnove grada Zagreba. Osnova je trebala pronaći kompromisno rješenje za sve dijelove grada, pa je predložena mogućnost etapne provedbe regulacije. U dnevnim novinama tiskali su se senzacionalni naslovi, poput podzemnih željezničkih postrojenja na Zvijezdi, tunel kroz Sljeme, proširenje grada na istok prema Sesvetama i na zapad prema Samoboru, mostovi preko Save, čime se povećao i interes građana za temu donošenja Osnove.³⁹

U Osnovi se za postojeći, stari dio grada, koji je i dotada korišten za stanovanje, predviđalo djelomično zadržavanje stanovanja, dok je uže gradsko središte trebalo postati poslovno središte grada.⁴⁰ To vrlo dobro može ilustrirati sljedeći citat Slavka Dakića:

*„U toku razvoja grada pomicao se poslovni centar od historijske jezgre postupno prema jugu. Sada poslovni centar postoji na pojasu Ilice, Trga Republike i Vlačke ulice pa sve do željezničke pruge. U budućnosti će taj poslovni centar ostati na tom mjestu, no predviđeno je da bi se ubuduće za povećani grad morao proširiti prema jugu, dakle na područje između Trga Republike i Beogradske ulice. Centralni dio grada sjeverno od željezničke pruge unesen je u regulatorni plan kao poslovni centar.“*⁴¹

Na karti Direktivne regulatorne osnove područje Donjega grada obojano je smeđom bojom, koja je označavala stanovanje u postojećim i naseljima s manjom rekonstrukcijom (sl.5.).⁴² Ilica, Vlačka i Maksimirska cesta bile su glavne prometne arterije grada, a kao takve su bile predviđene i novim regulatornim planom.⁴³

Narodni odbor nije prihvatio Direktivnu regulatornu osnovu, jer je premalo odlučno prelazilo Savu, a „željeznički faktori nisu prihvatili željeznički čvor“.⁴⁴ Komisija za reviziju Osnove trebala je ispraviti i dopuniti Osnovu, ali to nikada nije izvršeno. Vrlo je vjerojatno da se to zbilo jer je kritika Narodnog odbora bila zasnovana na slabim stručnim temeljima. Kritika

---

³⁷ Antolić, 1949:14

³⁸ Antolić, 1949:23

³⁹ V. M., 1954: 3

⁴⁰ <http://kgalovic.blogspot.com/2012/05/zagrebacka-ilica.html>, pristup 29.6.2015.

⁴¹ Dakić, 1977: 86, 87

⁴² Zagreb, Direktiva regulatorna osnova Zavoda za urbanizam NOGZ 1953, Zagreb, Zavod za urbanizam NOGZ, 1953, zemljopisna karta, 71x99cm, 1:35000.

⁴³ Vidaković, 1954(19): 3

⁴⁴ Franković, 1985: 86

arhitekta i urbanista Marka Vidakovića bila je usmjerena demografskoj komponenti regulatorne osnove: on je držao da je potrebno uvrstiti i ekonomsku i geografsku komponentu.⁴⁵ Do donošenja nove regulatorne osnove, stara je trebala koristiti u provedbi zadataka 'Društvenog plana'. U okviru Osnove dalje su se, prema potrebi, izrađivali parcijalni planovi za pojedine dijelove grada, što je dovelo do mnogih problema u gradu.⁴⁶

2.1.3. Urbanistički program grada Zagreba iz 1965. godine

Urbanistički program grada Zagreba služio je kao temelj za izradu Generalnog urbanističkog plana (sl.6.). Već je 1962. godine, u vrijeme kad je urbanistička cjelina Donji grad dobila status spomenika, već veliki dio bio obrađen.

U posebnom poglavlju *Spomenici kulture* naglasak je i na spomenicima Donjega grada. Navodi se da je "(...) *problem zaštite kulturno historijskih spomenika, napose historijskih ansambla, zauzima posebno mjesto u urbanističkom programu, zbog potrebe da se cjelokupni urbani prostor životno integrira*".⁴⁷ Suvremeni svakodnevni život u gradu zahtijevao je intervencije u gradsku jezgru što se vidi u citatu iz *Urbanističkog programa*:

„Asanacije unutar blokova za dječja igralište i ozelenjivanje, rekonstrukcije prometnih površina za rastući promet u pokretu i onaj u mirovanju, uređenje lokala, prostora za zabavu i sl. traže odgovarajuća kompleksnija rješenja. Stoga se odmah uočavaju suprotnosti koje proizlaze iz želje da se očuvaju historijske vrijednosti i novih potreba koje nameće današnji i budući način života. Ove suprotnosti treba riješiti polazeći od progresivnih stavova koji će ostvariti nove kvalitete, u kojima će spomenici kulture i vrijedni stari ambijenti doći do punog izražaja."⁴⁸

Potrebni zahvati su trebali biti izrađeni na temelju iscrpnih analiza, počevši od onih kulturno-povijesnih, zdravstveno-higijenskih do analize prometa, kao velikog problema središta grada. U publikaciji se istovremeno navodi kako *„treba veoma pažljivo ocijeniti do koje je mjere nužno odstupiti od spomenutih principa. Razumljivo je da će potrebe velikoga grada zahtijevati u starijim aglomeracijama izvjesne žrtve, koje će se konsolidirati s općom željom da se urbane cjeline prošlih epoha sačuvaju i istaknu.*"⁴⁹

---

⁴⁵ Vidaković 1954(13): 3, Vidaković 1954(19): 3

⁴⁶ Kolacio 1962: 12

⁴⁷ N.N. 1965: 67

⁴⁸ N.N. 1965: 67

⁴⁹ Dakić, 1977: 90

2.2. Prijedlozi urbanističkih intervencija

Listajući stručne časopise i dnevni tisak druge polovice pedesetih godina moguće je pratiti različite prijedloge za interveniranje u cjelinu Donjeg grada. Ivan Zemljak pisao je u to doba da „*pored razvoja novog Zagreba u Trnju i preko Save treba prikloniti pažnju i razvoju onih starijih dijelova grada, koji su njegovim bujanjima došli u krizu, pa i ove dijelove osposobiti za povećane funkcije i viši standard.*“⁵⁰ Fokus tih godina, kako je već naglašeno, bio je na širenju i izgradnji novih dijelova Zagreba, no usprkos tome Donji grad predstavljao je nadahnuće vrsnim arhitektima i urbanistima tog doba. U daljnjem tekstu bit će predstavljeni nikada izvedeni zahvati željezničkog čvora, regulacije Ilice te otvaranje nove paralelne ulice. Također, bit će predstavljen natječaj za potez Ilica-Mihanovićeve. Zajedničko svim tim projektima i prijedlozima je rušenje i žrtvovanje dijelova, ali i čitavih izgrađenih poteza u Donjem gradu.

2.2.1. Prijedlog rekonstrukcije željezničkog čvora Zagreba

Arhitekt Nikola Dobrović (1897.-1967.) je bio autor idejne studije za rekonstrukciju željezničkog prometa Zagreba. Prijedlog iz 1956. godine zasnivao se na djelomičnom spuštanju pruge u usjek te djelomičnom uzdizanju obiju strana usjeka, odnosno poluusjeka (sl.7.). U tom usjeku su trebale biti smještene i brze gradske prometnice i biciklističke staze. Poprečni nadvožnjaci su trebali biti postavljeni u osi postojećih poprečnih ulica u smjeru sjever-jug. Željeznička pruga izvan grada se trebala sastojati od dva kolosijeka. Postojeća zgrada stanice je trebala moći „*obavljati svoju funkciju sa spuštenim kolosijecima u poluusjeku, dok ne kucne neopozivi čas za njeno odstranjenje*“.⁵¹ Dobrović željezničku stanicu (sl.8.) prikazuje kao dvojnu, u razini prilaznih pruga, točnije dvije stanice ovisno o smjeru vožnje. Razmak između dviju stanica je otprilike 200 metara. Stanice su postavljene okomito na osovini 'Zrinjevačkog bulevara'.⁵² Takvo rješenje je trebalo omogućavati produženje Zrinjevačkog bulevara preko pruge i „*(...)spajanje sjevernog i južnog dijela grada u jednu prostornu jedinicu i stvaranje centralnog društvenog pojasa, jedinstvenog za cijeli grad*“.⁵³ Dobrović se oslonio na već elaboriranu Stržićevu i Antolićevu ideju otvaranja vizura

---

⁵⁰ Zemljak, 1959: 4-5

⁵¹ Dobrović, 1956: 3

⁵² Zrinjevački bulevar je naziv koji Dobrović upotrebljava za potez trgova Zrinjevac-Strossmayerov trg-Tomislavov trg, prema Dobrović, 1956: 3

⁵³ Dobrović, 1956: 3

na „Savski prospekt“ te istovremeno pogleda prema Starom gradu na sjeveru.⁵⁴ Zbog okomitog položaja stanica autor je ostavio mogućnost poprečnog urbanističkog razvoja grada. Dobrović je držao da prijedlog rješava „(...) *ujedno i najkrupniji urbanistički problem postojećeg grada, a to je montiranje njegova gradskog srca na najpovoljnije mjesto i na najjednostavniji način*“.⁵⁵

U međuvremenu se pojavila ideja premještanja glavne zgrade željeznice u os Draškovićeve ulice. Draškovićeve ulica je odabrana jer je zbog svoje širine mogla primiti promet prema gradu. Tu ideju je prokomentirao Ivan Zemljak 1958. godine u svom tekstu o Donjem gradu. Pisao je da bi se „(u) *toj varijanti stara stanična zgrada rušila, a Trg Tomislava prelio u nove južne prostore, u namjeri da se postigne što jači vidni i pješački kontinuitet oba dijela grada*“.⁵⁶ Smatrao je da zgrada željezničke stanice tvori južnu granicu Trga, a da „Zrinjevački bulevar“ sa svoja tri trga čini završenu i stilski ujednačenu cjelinu s historijskim značajem. Bitno je napomenuti da se krajem pedesetih godina već isticalo povijesnu vrijednost tog prostora. Rušenjem zgrade kolodvora i otvaranjem vizure Tomislavov trg bi bio izgubio svoj format i mjerilo, stoga je Zemljak zaključio da je „(s) *tanična zgrada za to prostorno i likovno potrebna, sve kad i ne bi služila željezničkoj svrsi*“.⁵⁷ Željeznička je stanica u oživljavanju prostora trebala dobiti bitnu ulogu. „*Zar ne bi njezino premještanje u os Draškovićeve značilo iščašenje reprezentativne zagrebačke osi?*“, pita se Zemljak.⁵⁸ Rješenje prometnog pitanja željezničke stanice Zemljak je vidio u otvaranju prometnice u smjeru istok-zapad koja bi promet uputila na ulice prema sjeveru i jugu.

Vladimir Turina (1913.-1968.) je u svom tekstu iz 1961. godine raspravljao o pitanju preseljenja kolodvora i rušenja zgrade. Rušenje zgrade je trebalo otvoriti vizuru na planirani novi željeznički vijadukt, iza kojeg se već nalazila zgrada Vijećnice, komunalne banke i koncertne dvorane. O staroj kolodvorskoj zgradi je dijelio mišljenje s arhitektom Zemljakom, pišući da ju je potrebno zadržati „*kao tampon za svako neugodno iznenađenje*“.⁵⁹ Založio se za stavljanje zgrade u novu funkciju. Njegov konzervatorski stav vidljiv je iz zaključka: „*bolje je izabrati rješenje s manje iznenađenja a s više historijskog opravdanja*“.⁶⁰

---

⁵⁴ 'Savski prospekt' je Dobrovićev naziv za zamišljeni prodor u pravcu Save, prema Dobrović, 1956: 3

⁵⁵ Dobrović, 1956: 3

⁵⁶ Zemljak, 1958: 1

⁵⁷ Zemljak, 1958: 1

⁵⁸ Zemljak, 1958: 1

⁵⁹ Turina, 1961: 4

⁶⁰ Turina, 1961: 4

2.2.2. Regulacija Ilice

Ilica je jedna od najstarijih donjogradskih ulica. Od svojih početaka znana je kao glavna trgovačka ulica. Odlikuje se prirodno vijugavim tokom koji je uvjetovao i njezinu građevnu liniju. Još i danas može se čitati njezina povijesna slojevitost u neujednačenim gabaritima zgrada te njihovoj stilskoj raznolikosti.

Pitanje Ilice, odnosno rješavanje prometnog problema užeg centra grada već je početkom 20. stoljeća aktualizirao Viktor Kovačić. On je 1909. godine, prilikom izrade regulacije nekadašnjeg Rokova groblja, predložio probijanje 'paralelne Ilice', tzv. Nove ceste. Radi lakšeg pristupa budućem perivoju, Kovačić je izložio ideju o proboju ceste od Rokove do Frankopanske ulice, današnjeg Dežmanova prolaza.⁶¹ Pedesetih se godina temu Ilice aktualiziralo pa su arhitekti Ivan Zemljak i Alfred Albini donijeli urbanistička rješenja starog problema.

2.2.2.1. Prijedlog arhitekta Alfreda Albinija

Arhitekt Alfred Albini (1896-1978) je 1954. izradio urbanističku studiju, dajući svoje viđenje rješavanja urbanističkih problema užeg središta Zagreba (sl.9.). Probijanje „paralelne Ilice“ Albini obrazlaže: *„(p)redviđeno je djelomično očuvanje tzv. suburbuma, time se sjeverna strana Ilice očuva toliko da ne skriva, kao sada, potpuno Gornji grad.“*⁶² Nova se ulica trebala protezati od Mesničke ulice, odnosno Britanskog trga do Trga bana Jelačića, nadalje prolaziti uz obronke Gradeca, na kojima je valjalo ukloniti pojedine građevine. Predložio je i snižavanje visine Piacentinijeve zgrade na Trgu bana Jelačića kako bi se otvorio pogled na Isusovački samostan. Paralelna ulica se trebala protezati od Trga prema istoku, probijanjem Cesarčeve pa do Palmotićeve sve do Iblerovog trga. Rušenja su bila predviđena u staroj Vlaškoj koja su trebala otvoriti pogled na Nadbiskupski dvor, a Albini ih je ovako obrazložio: *„(s)jeverna strana Vlaške ulice svojim sadašnjim stanjem kao suburbum izgubila je toliko od svoje ambijentalne vrijednosti da bi vjerovatno predviđeno otvaranje po svojoj vrijednosti pridonijelo više nego što bi se time gubilo“*.⁶³

---

⁶¹ <http://kgalovic.blogspot.com/2012/05/zagrebacka-ilica.html>; pristup 29.6.2015.

⁶² Uchytel, 1990: 86

⁶³ Uchytel, 1990: 87

2.2.2.2. Zemljakov prijedlog za regulaciju Ilice

Prijedlog Ivana Zemljaka (1893-1963) za urbanističku obnovu Ilice od Frankopanske do Slovenske ulice, objavljen je u časopisu *Čovjek i prostor* 1959. godine. Prijedlog (sl.10.) se sastoji od četiri komponente: prometne, sadržajne, prostorne i estetske.⁶⁴ U njemu se analiziraju i pojedine prostorne posebnosti ovog dijela ulice.

Prvi dio razmatra prometne probleme jer je širina ulice bila svega petnaest metara. Prvi Zemljakov prijedlog odnosio se na otvaranje usporedne ulice podno gornjogradskih obronaka, a drugi se odnosio na račvanje Ilice kod Kačićeve ulice u smjeru Dalmatinske. Zemljak je predložio diferencijaciju prometa u Ilici, na način da Ilica od Britanskog trga do Trga Republike te nadalje i Jurišićeva postanu pješačkom zonom, zatim da „Sjeverna ulica“ preuzme promet prema zapadu, a južna od Dalmatinske postane jednosmjerna prema istoku grada. „Sjeverna ulica“ dijelom bi ležala na ravnom terenu, time i njeno izvođenje nije tehnički trebalo biti zahtjevno, no izvedba je zahtijevala rušenje nekih dvorišnih krila. Tehnički zahtjevniji dijelovi koncepta bili su kod Tomićeve i Mesničke ulice te Dežmanova prolaza. Predloženo je probijanje ulice kroz zgrade, što je zahtijevalo veće konstruktivne intervencije u prizemljima, a dijelom i na katovima zgrada. Do Britanskog trga „Sjeverna“ je ulica trebala dolaziti ulicom Viktora Kovačića. Na skici je vidljivo rješenje s raskrižjima triju ulica kod Britanskog trga. Promet od raskrižja kod Kačićeve ulice skreće lijevo u Kukuljevićevu prema sjeveru, a desno u Novu ulicu prema Dalmatinskoj ulici gdje nastavlja jednosmjerno prema središtu grada. Izvedba raskrižja kod Kačićeve ulice te probijanje Nove ulice također su zahtijevali veća rušenja, čak nekoliko zgrada. Takvim cestovnim rješenjem bio bi stvoren prometni prsten oko Ilice.

Drugi dio se odnosio na sadržajne kapacitete Ilice. Kao uzdužna gradska os, Ilica je shvaćena kao jedno od glavnih trgovačkih središta. Zahtjevi suvremenog života zahtijevali su i osuvremenjivanje trgovačkih i obrtničkih službi. Zemljak je predložio rušenja nekoliko zgrada kako bi na tim parcelama bili izgrađeni suvremeni stanovi i smjestile se trgovine, obrti i poslovnice.

Treći je dio bio posvećen prostornim vrijednostima Ilice. Zbog svoje dužine Ilica posjeduje jednoličan ritam, a na dinamici joj daju jedino krivine te Britanski trg. To je potaknulo Zemljaka na razmišljanje o mogućim novim prekidima kako bi stvorio nove doživljajne dijelove. On je predložio, na praznim parcelama i onima s manjim jednokatnim zgradama,

---

⁶⁴ Zemljak, 1959: 4-5

oblikovanje manjih trgova i prostora za odmor i trgovinu, ali i smještaj novih stambenih objekata. Zemljak upravo takve intervencije vidi u Ilici na kućnim brojevima 170-175, 154-158, 132-134, 107-115, 85, 66-74 i 43-47, otvarajući mogućnost provođenja pasaža kroz iličke haustore.

Četvrti dio nadovezuje se na treći, a obrađuje estetski aspekt Ilice. Estetski najvrjednije građevine prema Zemljakovu mišljenju bile su one na dijelovima Ilice od kućnog broja 40 do 62 gdje su se nalazile redom dvokatne zgrade vertikalnih ritmova. Prema Zemljakovu mišljenju, ostali dijelovi imali su slabije izražene estetske vrijednosti. Nove su se zgrade izdvajale se od starih ponajprije svojim visinom.

Prilikom provođenja takvih ili sličnih prijedloga bio je potreban cjelovit i istovremen zahvat.⁶⁵

2.2.3. Natječaj za potez Ilica-Mihanovićeve 1958. godine

Uži natječaj za urbanističko-arhitektonsko rješenje prostora između Ilice, Frankopanske, Trga maršala Tita, Trga Mažuranića i Marulićeva trga te Mihanovićeve ulice raspisan je 22. ožujka 1958. godine.⁶⁶ Natječaj je raspisao Narodni odbor općine Donji grad, a jedan od povoda bilo je traženje lokacije za zgradu Općine. Na natječaj su pozvani arhitekti Vladimir Turina, Božidar Rašica, Ivan Vitić i Rikard Marasović, no on nije predao rad u određenom roku.⁶⁷ Članovi ocjenjivačkog suda bili su: Nikola Dobrović, Drago Ibler, Zdenko Kolacio i Eduard Ravnikar.⁶⁸

Postavljeni problem bio je, s urbanističke razine, ponuditi rješenje asanacije blokova: Ilica-Gundulićeva-Varšavska-Nova ulica (novoprodužena postojeća ulica na istočnoj strani Trga maršala Tita) zatim Varšavska-Gundulićeva-Masarykova-Nova ulica, bloka na uglu Ilice i Mesničke te Varšavska-Nova-Trg Maršala Tita-Frankopanska. Na arhitektonskoj razini, očekivalo se smještanje novoprojektiranih objekata, odnosno njihovo interpoliranje unutar blokova. Unutar bloka nalazila bi se zgrada Općine Donji grad, a novogradnje bi se nalazile na mjestima uglovnice Mesnička – Ilica i zgrade Kola te na parceli bloka Ilica – Nova ulica – Varšavska – Frankopanska.⁶⁹

---

⁶⁵ Zemljak, 1959: 4

⁶⁶ N. N. 1959: 4-6

⁶⁷ N. N. 1959: 4

⁶⁸ Isto

⁶⁹ Isto

2.2.3.1. Projekt arhitekta Božidara Rašice

Problem zagrebačkog središta, arhitekt Božidar Rašica (1912-1992) je vidio u „*preostaloj „periferiji“ u centru grada*“ koja se sakrila iza uličnih fasada, pa je smatrao da na tom prostoru treba „*stvoriti suvremeni urbani prostor, racionalan, humaniziran, koji u sebi nosi odgovor na predviđeno rušenje*“.⁷⁰ Asanacija blokova, jedan od zadataka natječaja, zahtijevao je veća rušenja. Rašičin prijedlog odnosio se na rušenja sjeverne strane Ilice, od Trga Republike do Mesničke, nekoliko zgrada na jugozapadnom uglu Frankopanske i Ilice te zgrade sjeverno od Rektorata.⁷¹ Kao što je i predloženo natječajem, predvidio je rušenje zgrade *Kola*. Rušenjima je trebao biti oslobođen prostor za gradnju. Tako na mjestu zgrade *Kola* stoji nova, oblikovno jednostavna građevina, a visinom niža od zgrade Kazališta (sl.11). Na parceli sjeverno od Muzeja za umjetnost i obrt, postavljena je zgrada, određena dvama kvadrima, visokim vertikalnim i nižim horizontalnim. Horizontalni dio postavljen je usporedno s ulicom Prilaza JNA, dok viši dio zgrade gleda prema Trgu. Na prostoru sjeverno od Rektorata te na istočnoj strani Nove ulice, nove zgrade popunjavaju donjogradske blokove s kojima su trebale biti visinski usklađene. U južnom dijelu parcele Ilica-Nova ulica-Varšavska-Frankopanska, Rašica je predvidio zgradu Općine. Tržnica i zgrada 'autosilosa' smještene su u sjevernom dijelu parcele.⁷² Zgrada Općine (sl.12) ističe se visinom i volumenom kvadra položenog u osi sjever – jug. U predloženom rješenju Rašica je umanjio plastički značaj zgrade Općine. Zgrada tržnice i autosilosa horizontalno su položeni volumeni u osi istok-zapad.⁷³

Preuređenjem prostora od Trga Republike do Mesničke ulice Rašica je namjeravao riješiti prometne probleme. Ilica se transformira u suvremenu prometnicu bez tramvaja, „a pješacima je dana široka pasaža sve do Britanskog trga“.⁷⁴ Na taj način Ilica je trebala postati suvremeno trgovačko-poslovno središte. Druga intervencija odnosila se na raskrižje Ilice, Mesničke i Nove ulice, nastale produživanjem istočne ulice Trga Maršala Tita. Na tom prometnom čvorištu predviđao je autobusnu stanicu s odvojenim pristupom za pješake u dva nivoa. Namjeravao je intervenirati i u prostor Trga maršala Tita formiranjem intimnog pješačkog trga. To se trebalo postići ukidanjem ulice na sjevernoj strani Trga koja je povezivala Prilaz i Masarykovu ulicu. Tom intervencijom kolni je promet trebao zaobići sam Trg. Rašica je na

---

⁷⁰ N. N. 1959: 4

⁷¹ Jurić, Vukadin, 2011: 36

⁷² Autosilos je višeetažna garaža

⁷³ N. N. 1959: 4

⁷⁴ Isto.

Trgu odlučio zadržati zgradu Rektorata, no postavio ju je na stupove, što je komisija ocijenila neuspjelim rješenjem. Predložio je i da Runjaninova ulica dobije karakter suvremene prometnice s novim visokim objektima.

2.2.3.2. Projekt arhitekta Vladimira Turine

Glavnim pitanjem, onim prometnim „*kako iz uske Ilice ukloniti tramvajski promet*“ te koje će vozilo naslijediti tramvaj, bavi se Turinina iscrpna analiza javnog prometa.⁷⁵ On je pretpostavio da bi osuvremenjivanje i ostajanje pri šinskim vozilima bilo ekonomski opravdano, zaključujući da je Ilicu potrebno osloboditi vozila, a njih preusmjeriti na druge prometnice. Probijanje sjeverne usporedne ulice s Ilicom, svjestan je Turina, sa sobom bi nosilo i nedostatke: otvaranje pitanja sjeverne strane Ilice, problema Uspinjače kao i prijelaza preko Dežmanova prolaza. Rješenje je Turina pronašao u tunelima u koje je smjestio tramvajsku prugu. Tunnel je trebao prolaziti na relaciji Ljubljanska – Langov trg podno padina Griča te se spojiti na Mesničku ulicu.⁷⁶ Desna strana Mesničke ulice trebala je biti otvorena rušenjem nekoliko jednokatnica, čime bi bilo dobiveno mjesto za silaznu rampu a bilo bi ostvareno i djelomično otvaranje pogleda na Gornji grad. Spuštanje tramvaja, osim velikih financijskih izdataka, zahtijevalo je uvođenje dugih ulaznih i izlaznih rampi. Nadalje, neizgrađivanje ugla Mesničke ulice i Ilice otvorilo bi mogućnost rušenja i sjeverne strane Ilice (sl.15). Na uglu je bila predviđena izgradnja jednokatne zgrade koja je trebala biti povezana s Obrtnom bankom u Ilici. Zgrada je trebala biti podignuta na stupove, čime bi njezino prizemlje bilo prohodno, a na katu bi se nalazile prostorije Banke.⁷⁷ Kao i Rašica, Turina je predložio otvaranje Nove ulice od Ilice do Mihanovićeve. Frankopanska i Nova ulica služile bi za jednosmjerno kretanje vozila do Ilice, što bi stvorilo problem većih raskrižja na malom prostoru.

Na dijelu koji zatvaraju Varšavska, Gundulićeva, Masarykova i Nova ulica, unutar bloka, Turina je predvidio izgradnju dva slobodnostojeća visoka volumena (sl.14). Gradski blok Ilica – Gundulićeva – Varšavska, sa zapadne strane bio bi zatvoren novom izgradnjom, koja bi svojom visinom bila usklađena s okolnim postojećim zgradama.

O Trgu maršala Tita Turina piše da je „*prostorno jedinstvo formirano u tolikoj mjeri, da je potrebno samo još težiti njegovoj konačnoj formulaciji u arhitektonsko-oblikovnom smislu.*“⁷⁸

---

⁷⁵ N. N. 1959: 5

⁷⁶ Ljubljanska ulica je danas ulica Republike Austrije (Stanić, Šakaja, Slavuj, 2009.)

⁷⁷ Jurić, Vukadin, 2011: 36

⁷⁸ N. N. 1959: 5

Na zapadnom dijelu Trga maršala Tita, na parceli desno od Muzeja za umjetnost i obrt, zamislio je zgradu, volumenom sličnu rješenju Stanka Fabrisa.⁷⁹ Sjeverno od zgrade Rektorata prema Ilici – Frankopanskoj – Novoj cesti, Turina je planirao otvaranje većega trga kako bi se prostor otvorio prema Tuškancu. Stambeni blok uz Dežmanov prolaz trebao je biti sačuvan, ali je Turina u budućnosti predviđao mogućnost njegova uklanjanja. Turina u svojem projektu zadržava zgradu Rektorata uz manju adaptaciju, kako bi se postigao skladan volumen i sa sjeverne strane. Iza Rektorata predvidio je novu zgradu Pravnog fakulteta, s kojim bi tvorila jezgru Univerzitetskog centra. Kritizirao je mogućnost uklanjanja zgrade Rektorata i kasnije izgradnje Univerzitetskog centra zaključivši da je „*pitanje za serioznu diskusiju kakav bi objekt suvremenog mjerila uspješno zamijenio stari postojeći*“.⁸⁰ Iz navedenog se može prepoznati Turinino konzervatorsko stajalište.⁸¹ Istovremeno je, pak, predložio da se zgrada *Kola* poruši, a rješenje budućeg objekta tražio je u dominaciji prostora nad volumenom (sl.13). Na južnoj strani Trga Mažuranića namjeravao je smjestiti objekt položen u osi istok-zapad, koji bi volumenom bio podređen okolnom prostoru.

2.2.3.3. Projekt arhitekta Ivana Vitića

Urbanistička misao Ivana Vitića (1917-1986) je također polazila od rješavanja prometnih pitanja. Ono je prema njegovu mišljenju trebalo biti usko povezano s rekonstrukcijom Ilice. Ta je ulica zbog svojega smještaja bila ulazno-izlazna prometnica u smjeru istok-zapad, no Vitićev prijedlog je trebao Ilicu pretvoriti u pješačku zonu. Rekonstrukcija Ilice trebala je biti provedena u dva koraka. U prvoj fazi predviđeno je probijanje „*nove ceste preko sjevernog dijela Trga Republike donjim ulazom Uspinjače, prijelazom Mesničke i izlazom kroz Kovačičevu ulicu na Britanski trg*“.⁸² Ekonomska računica prve faze temeljila se na rastu cijena najamnina, čime bi se prikupila sredstva za financiranje druge faze radova. Rekonstrukcijom stambenih objekata u poslovne te izgradnjom novih zgrada na tom potezu povećala bi se najamna vrijednost objekata. Druga faza predviđala je proboj tunela duljine 200 metara prema zapadu, ispod Pantovčaka. Čitava trasa se trebala nalaziti na 122 do 127 metara nadmorske visine. Prometnice u središtu grada, koje teku u smjeru sjever-jug, izgubile bi na značenju, budući da nije bio predviđen spoj na novu trasu Ilice. Veze sjevera i juga zadržavale su samo glavne prometnice kod Britanskog trga, Mesničke, Trga Republike,

---

⁷⁹ Više o zgradi Stanka Fabrisa u: Jurić, Vukadin, 2011: 41-46

⁸⁰ N. N. 1959: 5

⁸¹ Jurić, Vukadin, 2011:35

⁸² N. N. 1959: 6

Draškovićeve ulice i Kvaternikov trg. Vitić je zamislio trolejbus kao javno prijevozno sredstvo užeg središta grada, umjesto tramvajskog prometa. Predložio je i moguće prometne veze i načine spajanja središta s drugim dijelovima grada. Pješačku zonu smjestio je na uzdignute terase, gdje se trebao pružati nesmetan pogled na Grič, Tuškanac i Rokov perivoj, ali kretanje pješaka u donjem nivou bi u njima zasigurno izazivalo tjeskobu.⁸³

Bio je predviđen veliki raspon rušenja i uklanjanja objekata (sl.16). Predviđena trasa zahtijevala je rušenja objekata sjeverne strane Ilice, u Mesničkoj ulici i Dežmanovom prolazu. U rušenjima je Vitić vidio rješenje prometne veze sjever-jug i istok-zapad. Nadalje, rušenja u Ilici i Frankopanskoj i njihova nova izgradnja, mogle su povećati najamne vrijednosti objekata. Za razliku od ostalih natječajnih radova, u ovom se predlagalo uklanjanje zgrade Rektorata, kao i zgrade *Kola*.

Arhitektonske intervencije na Trgu Mažuranića odnosile su se na jednokatni paviljon smješten u sredini trga. Taj paviljon trebao je biti razvedenog volumena. Na uglu Prilaza i Frankopanske ulice zamišljena je izgradnja zgrade odmjerena volumena. Veći zahvati predloženi su za blok Ilica – Nova ulica – sjeverna strana Trga Maršala Tita – Frankopanska, gdje se trebala nalaziti pješačka terasa u visini prvoga kata. Na sjevernoj i južnoj strani terase se postupno trebala spuštati, a mostovima je trebala biti povezana s istočnom i zapadnom stranom trga. Velika garaža, robna kuća i servis svoje su mjesto našli u prostoru između Frankopanske, Ilice, Nove ceste i Mesničke ulice. Promet Frankopanskom i Novom ulicom je trebao ostati na već postojećem nivou, a rampom je trebao prelaziti preko Ilice do Dežmanovog prolaza i Mesničke ulice. Na dijelu pješačke terase, odnosno blizu uspona na pješačku terasu, Vitić je predviđao i autobusni kolodvor u vidu natkrivenog stajališta. Uz kolodvor bi se bili nalazili i dodatni sadržaji: ekspres restoran, kavana, restoran i kino. Preko pješačke terase pristupalo bi se zgradama zapadne strane blokova Ilica – Gundulićeva – Masarykova – Nova cesta.

---

⁸³ N. N. 1959: 4

2.2.3.4. Prosudbe ocjenjivačkog suda

Ocjenjivački sud detaljno je analizirao natječajne radove i iznio svoje mišljenje. Zadana osnovna tema natječaja je bila idejno ostvarenje poteza urbanog prostora od Mihanovićeve do samog Tuškanca, njihovo funkcionalno spajanje u jednu cjelinu.⁸⁴ Nadalje je smatrao da se na prostornom pojasu Ilica – Mihanovićeve jasno ocrta podjela sadržaja. Tako su na sjevernom dijelu, od Rektorata sve do Ilice i s njom, bili smješteni poslovni objekti, dok su južno, do Botaničkog vrta i Runjaninove, bili smješteni objekti kulturno-društvenog karaktera. Sadržaji sjevernog dijela usko su vezani uz prostor Ilice te je, prema mišljenju suda, bilo potrebno sveobuhvatno sagledavanje prijedloga funkcija.

Urbanistički koncept, procijenjeno je, bazira se na rješavanju prometnih pitanja. Glavni prijedlog odnosio se na otvaranje Nove ulice, koja bi bila produžetak postojeće na istočnoj strani Trga maršala Tita. Izvedba tog prijedloga zahtijevala bi rušenja, ali je procijenjeno da je tehnički i prometno izvediv. Problemi bi nastali dovođenjem prometa u usku Varšavsku ulicu i stvaranjem većih križanja kod Ilice. Na malom prostoru nalazila bi se tri veća križanja u Ilici, Frankopanskoj, Novoj i Gundulićevoj ulici. Pješački promet u natječajnim radovima nije prikazan kao odvojena cjelina.⁸⁵

Neki od natječajnih prijedloga vezali su se na već iznesenu ideju o otvaranju sjeverne ulice usporedne s Ilicom. Ocjenjivački sud predložio je ekonomsko, tehničko i arhitektonsko-urbanističko proučavanje pojasa sjeverne strane Ilice od Britanskog trga do Vlaške, kako bi prikupljene informacije mogle poslužiti kao podloga budućeg općeg natječaja.

Iznesene su smjernice, koje, što se s vremenom potvrdilo, nisu bile u duhu očuvanja naslijeđenih vrijednosti.⁸⁶ Predložena su rušenja ugaonih objekata Ilica – Frankopanska, ali nije definirano odnose li se rušenja na jugozapadni ili jugoistočni dio, ili samo na ugaone zgrade. Zgrada *Kola* bila je određena za rušenje. Situacija sa zgradom Rektorata bila je zamršena. Napuci ocjenjivačkog suda bili su „*ili sačuvati ili na istom mjestu u adekvatnim kompozicionim odnosima ostvariti kvalitetan objekt istog sadržaja*“.⁸⁷ Iz prijedloga ocjenjivačkog suda ne može se izravno iščitati odobrenje za rušenje zgrade Rektorata, dok je druga predložena opcija iziskivala žrtvu. U natječajnim radovima su Turina i Rašica zadržali zgradu uz nadogradnje na sjevernoj strani, dok je Vitić predložio njeno rušenje. Predložena je lokacija za podizanje Muzičke akademije na Trgu Mažuranića. Smještaj zgrade Općine je

---

⁸⁴ Mattioni, 2007: 111

⁸⁵ N. N. 1959: 4

⁸⁶ Jurić, Vukadin, 2011:39

⁸⁷ N. N. 1959: 4

zbog reprezentativnih razloga bio predložen na Zrinjevac, koji je u potpunosti bio izgrađen te je, prema ocjeni suda, jedino moguće bilo pristupiti adaptaciji neke postojeće građevine. Predložena je njezina izgradnja kao zgrade općeg poslovnog karaktera. Lokacija zgrade Općine Donji grad bio je jedan od povoda otvaranja natječaja. Zaključno mišljenje ocjenjivačkog suda je da je natječaj iznjedrio dovoljno elemenata za usmjeravanje buduće građevne politike Općine.

2.2.3.5. Grgo Gamulin o natječaju

U *Narodnom listu* od 15. ožujka povjesničar umjetnosti Grgo Gamulin objavio je kritički tekst o Natječaju Ilica–Mihanovićeve. Isti tekst objavljen je u njegovoj knjizi *Arhitektura u regiji*. Povod pisanju teksta bio je natječaj, a „*ponajviše zbog visoke gradnje koju je arh. Božidar Rašica zamislio u neposrednoj blizini Mesničke ulice i Gornjeg grada, i još više zbog novog arhitektonskog tijela koje su sva tri konkurenta zamislila na Mažuranićevom trgu, tačno u osovini Kazalište-Sveučilišna biblioteka*.“⁸⁸ Makete natječaja bile su izložene u izlogu „Etilena“ u Mesničkoj.

U prvom dijelu teksta Gamulin se osvrće na recentne gradnje, poput deseterokatnice u Martićevoj i nebodera na Trgu Republike, pridaje pozornost osjećaju za prošlost današnjih arhitekata. Prema njegovu mišljenju, moderna arhitektura živi u „*apsolutno autonomnom osjećaju oblika, prostora i materijala*“.⁸⁹ U tom duhu nastali su i natječajni radovi. Vitićev prijedlog o otvaranju nove sjeverne ulice od Trga Republike do Mesničke ulice, prema Gamulinu, pruža velike mogućnosti, ali pod uvjetom da se sačuva intimnost ambijenta i Gornjega grada. Drugi je uvjet da se ta nova ulica pretvori u pješačku te da se od Mesničke ulice ne nastavi prema Britanskom trgu. Gamulin je uputio kritiku natječajnom radu arhitekta Vladimira Turine. On je odlučio sačuvati zgradu Rektorata, ali mu Gamulin zamjera što je izjavio da u Zagrebu vrijedi sačuvati samo Rauchovu palaču, Katedralu i zgradu Rektorata. Najviše ga je kritizirao zbog ideje rušenja jednokatnica na istočnoj strani Mesničke ulice te zgrada na južnoj strani Ilice između Frankopanske i Nove ceste. Time bi se otvorile vizure, ali bi se narušilo slikovitost Mesničke ulice.

Gamulin se osvrnuo i na Trg Mažuranića, koji je uz ugao Prilaza i Frankopanske te početak Nove ulice, bio jedan od nedovršenih punktova u gradu. Držao je da bi prostor trga, nakon rušenja zgrade *Kola*, trebalo projektirati kao zelenu površinu kako bi se „*omogućio*

---

⁸⁸ Gamulin, 1959: 5

⁸⁹ Gamulin, 1959: 5

urbanistički dodir Kazališta i Biblioteke“.⁹⁰ Zaključak ocjenivačkog suda o gradnji buduće Muzičke akademije na lokaciji Trga Mažuranića, Gamulin drži nelogičnim i neprihvatljivim. Nejasnim drži i odluku ocjenjivačkog suda o lokaciji za zgradu Općine Donji grad, jer je zaključeno da je najpovoljnija lokacija na Zrinjvcu, ali su je natječajni radovi ipak smještali na sjeverni dio poteza između Varšavske na jugu i Ilice na sjeveru. Gamulin se zapitao koja je lokacija za zgradu Općine ispravna. Izdvojio je nekoliko zaključaka zasnovanih na kulturno-povijesnim i psihološkim osnovama. Prvo je očuvanje integriteta Mesničke ulice, čuvanja istočne strane ulice da bi se sačuvao pristupni prijelaz prema Gornjem gradu. Drugi zaključak se odnosio na čuvanje vizure od začelja Kazališta do Sveučilišne biblioteke. Kritika je upućena već postojećim zgradama Instituta koje zaklanjaju volumen Biblioteke. Treći se prijedlog odnosio na širenje zapadnog dijela potkove preko Botaničkog vrta prema jugu, Savi.⁹¹

2.2.3.6. Albinijeva studija asanacije bloka: Trg maršala Tita-Ilica-Frankopanska ulica

Godinu dana nakon natječaja Ilica-Mihanovićeve, arhitekt Alfred Albini nastavio se baviti potezom Ilica- Mihanovićeve. Temom bloka Trg maršala Tita-Ilica, tj. Varšavska bavio se nekoliko godina ranije, točnije 1956. godine, zbog zahtjeva za proširenjem Sveučilišne zgrade, od čega se kasnije odustalo.⁹² Slično kao i arhitekti koji su sudjelovali na natječaju, on je predložio otvaranje Nove ulice na istočnoj strani Trga maršala Tita. Iz fotomontaže (sl.17) je vidljiv način na koji je namjeravao riješiti uređenje bloka Nova ulica-Masarykova-Gundulićeve-Ilica s položenim kvadrima koji visinom prate vijenac postojećih zgrada. Situacija na mjestu zgrade *Kola* vidljiva je iz druge priložene fotomontaže (sl.18). Zgrada *Kola* srušena je, a na njezinu mjestu se nalazi neizgrađena površina.⁹³ Arhitekt Ante Marinović Uzelac je u razgovoru s Albinijem predstavio ideju za uređenje prostora na mjestu zgrade *Kola*. Zgradu bi zamijenio „*veliki plitki bazen s vodokocima, a s obje strane i južno, na preostalim površinama, parterni geometrijski park, s drvoredima uz rubove*“.⁹⁴ Možemo pretpostaviti da je Albini upravo tu ideju uvrstio u svoju studiju. U južnom dijelu Trga Mažuranića smještena je zgrada Muzičke akademije, koja zatvara pogled na tadašnju Sveučilišnu biblioteku.

---

⁹⁰ Gamulin, 1959: 5

⁹¹ Taj prijedlog širenja zelenog pojasa prema jugu javit će se u natječajnom radu Hržića-Krznarića-Mancea-Neidhardta za "Studiju centralnog gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i priobalja Save" iz 1982. godine; prema Jurić, Vukadin, 2011: 40.

⁹² Uchytel 1990: 69

⁹³ Iz fotomontaže nije čitljiva ideja jer se radi o fotokopiji, koja je na tom mjestu crnog tona.

⁹⁴ Marinović-Uzelac, 1983: 25

3. REAKCIJA I POČECI ZAŠTITE POVIJESNE URBANE CJELINE DONJEGA GRADA

Ovo poglavlje posvećeno je povijesti istraživanja i revaloriziranja zagrebačkoga Donjega grada. Ovdje se daje pregled najvažnijih institucija i autora koji su se bavili tom problematikom pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća. Počevši od izdanja JAZU i rada akademika Mohorovičića, preko uloge Muzeja grada Zagreba, do časopisa i tiska tih godina, uključujući i publikaciju *Zagreb jučer danas sutra*, prikazan je pregled i promjena stajališta i mišljenja o povijesti, razvoju, značaju i suvremenim problemima Donjega grada.

Komunikacija na tadašnjoj znanstvenoj i umjetničkoj sceni odvijala se na svim razinama, puno se čitalo i diskutiralo, što potkrepljuje i sljedeći citat iz radio emisije, „*U kojem pravcu ide suvremena arhitektura, pitanje je, koje zanima ne samo arhitekta nego i nestručnjake. Arhitektura je neposredno vezana uz naš svakidašnji život.*“⁹⁵ Polemičkim i angažiranim tekstovima promišljalo se o arhitekturi i urbanizmu u sveukupnoj kulturnoj javnosti.⁹⁶ U to vrijeme pojavljuje se i kritička misao, ponajprije o interpolacijama suvremene arhitekture u stare gradske jezgre. Rasprave tih godina fokusirane su na gradnju Željphove zgrade na Trgu maršala Tita.⁹⁷

3.1. Mohorovičićeva 'Analiza historijsko urbanističkog razvoja grada' iz 1952. godine

Prva studija povijesti zagrebačkog urbanizma rad je akademika Andre Mohorovičića (1913.-2002.), a objavila ju je 1952. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U studiji se analiziraju problemi zagrebačkog urbanizma, od začetaka stvaranja prvih naselja do tadašnjih, ali i pogleda na razvoj Zagreba u budućnosti.

Pri analizi urbanističkog razvoja Donjega grada Mohorovičić je istaknuo da „(*...*), *sam sistem tada nastalih ulica predstavlja pravilno nanizani stereotipni urbani raster, koji svojim sastavom, a naročito prilično reprezentativnim zelenim potezima od kolodvora do Zrinjevca, te Botaničkog vrta do Sveučilišta, u pojedinačnim svojim elementima donosi i prilično interesantne detalje*“.⁹⁸ Mohorovičić je zauzeo puno kritičniji stav prema donjogradskim blokovima: „(*u*)*urbanistički se ovo doba prezentiralo punom beznačajnošću geometrijskog rastera stvorenog na do tada pustome tlu od raznih Gundulićevih, Trenkovih, Hatzovih,*

---

⁹⁵ Radio emisija "Razgovori pred našim mikrofonom-2, emitirana na Radiju Zagreb 1952. godine prema Vukadin-Doronjga 2012:35

⁹⁶ Vukadin-Doronjga, 2012: 35

⁹⁷ Filipec, 1976/1977: 268; više o raspravama o Željphu vidi : Jurić, Vukadin, 2011

⁹⁸ Mohorovičić, 1952: 40

*Palmotičevih, Draškovićevih i sličnih ulica“.*⁹⁹ Blokovi, za razliku od poteza 'Zelene potkove', prema Mohorovičićevu mišljenju ne predstavljaju veću urbanističku vrijednost. Ostali dijelovi grada su prema njemu uglavnom „urbanistički potpuno bezlični, te se ne mogu niti naročito narušiti nekim urbanističkim ili arhitektonskim zahvatom, kao što se ne može u tim dijelovima grada izvesti niti neki naročito uspješan i radikalan zahvat interpolacijom nekog objekta u ovakvu urbanističku cjelinu“.¹⁰⁰ Mohorovičić je nadalje razmatrao mogućnosti unapređenja donjogradskih blokova, odnosno urbanizma Donjega grada, no istovremeno je bio svjestan veličine predloženih zahvata i nemogućnosti njegove implementacije u donjogradske tkivo:

*„Za snažniju oblikovnu korekturu ovoga kompleksa trebalo bi izvesti radikalni urbanistički zahvat, što bi izazvalo velika rušenja, koja je teško provesti, a uz to je i sumnjiva vrijednost takvog zahvata, koji bi uvijek trpio od nekih ostataka postojećeg stanja. U ovaj kompleks ulazi i pitanje teške urbanističke situacije glavne osi ovoga dijela grada, a to je pitanje Ilice kao njegove glavne arterije.“*¹⁰¹

Mohorovičić je iz navedenog zaključio da „(...) jasno proizlazi da nove velike urbanističke i arhitektonske zadatke valja kreirati u novim dijelovima grada, a ne rješavati ih u već izgrađenim čestima, gdje njihova postava ne će nikada potpuno zadovoljiti.“¹⁰² Kada, pak, razmatra starije dijelove grada, Mohorovičić ističe da „(o)ve fragmente valja do krajnjih mogućnosti konzervirati i kulturno ih akcentuirati to više, što se oni nalaze u okviru Griča i Kaptola, dakle područja, koja ni po kome kriteriju ne mogu ući u životni kompleks razvoja novoga Zagreba, te prema tome ni u jednom slučaju ne predstavljaju zapreke u njegovom daljnjem razvoju“.¹⁰³

---

⁹⁹ Mohorovičić, 1952: 40

¹⁰⁰ Mohorovičić, 1952: 49

¹⁰¹ Isto

¹⁰² Isto

¹⁰³ Mohorovičić, 1952: 47

3.2. Uloga Muzeja grada Zagreba u promjeni percepcije Donjega grada

Nakon Drugoga svjetskog rata Muzej grada Zagreba pristupio je rješavanju svojih vitalnih problema, poput prostora, financiranja i zaposlenika muzeja. Ubrzo, kroz arhivski, prikupljački i pedagoški rad, obradu muzejske građe, publiciranjem stručnih i znanstvenih radova te muzejskim izložbama i stalnim postavom počeli su se vidjeti rezultati.¹⁰⁴ Novi stalni postav i čitaonica za posjetitelje su otvoreni 1946. godine.¹⁰⁵ Tadašnji direktor Muzeja dr. Franjo Buntak, uz brojne povremene izložbe, organizirao je niz predavanja o Zagrebu, koja su održana u Kamenitim vratima i Radničkom sveučilištu 1951. godine.¹⁰⁶

Svojim izložbenim radom tih je godina Muzej podizao svijest o vrednovanju devetnaestostoljetnoga Zagreba. Izložba *Zagreb u početku 19. stoljeća* održana je 1956. godine, a naknadno je integrirana u stalni postav Muzeja.¹⁰⁷ Godinu dana kasnije otvara se izložba *Zagrebački motivi u radovima naših starijih grafičara*. Godine 1958. postavljena je izložba *Klasicizam u Zagrebu*, a 1962. održane su dvije izložbe, prva posvećena graditelju Janku Jambrišaku, a druga je tematizirala *Prvu gospodarsku izložbu u Zagrebu 1864. godine*.¹⁰⁸ Godinu dana kasnije postavljena je izložba *Naš grad nekad i sad* u Radničkom sveučilištu Moša Pijade.¹⁰⁹

Muzej grada Zagreba se istakao i sudjelovanjem u izdavanju *Povijesnih spomenika grada Zagreba*.¹¹⁰ Muzej je, konačno, 1957. godine započeo objavljivati zbornik *Iz starog i novog Zagreba*, pod uredništvom Franje Buntaka. Tih godina su započeli i monografska obrada i objavljivanje zagrebačkih tema.

3.2.1. Istraživački rad Lelje Dobronić

Kustosica Muzeja grada Zagreba Lelja Dobronić (1920.-2006.) svoj istraživački rad posvetila je proučavanju povijesti, arhitekture i urbanističkog razvoja grada Zagreba. Ona je 1955. u časopisu *Čovjek i prostor* objavila dva teksta, 'Teritorijalni razvoj Zagreba' i 'Razvoj zagrebačke Ilice'.

U prvom tekstu bavila se starom numeracijom kuća u devetnaestostoljetnom Zagrebu. Usredotočila se na dijelove nekadašnje općine Gradec i pripadajuće terene, u koje pripada i

---

¹⁰⁴ Ivić, 2007: 14, 15

¹⁰⁵ Strukić, Vojak 2007: bez paginacije

¹⁰⁶ Premerl 2007: bez paginacije

¹⁰⁷ Letak o otvaranju izložbe, <http://www.mgz.hr/hr/odjeli/dokumentacija/> (pristup: 28.8.2015.)

¹⁰⁸ Strukić, Vojak 2007: bez paginacije

¹⁰⁹ Strukić, Vojak 2007: bez paginacije

¹¹⁰ Ediciju *Povijesni spomenici grada Zagreba* utemeljio je Ivan Krstitelj Tkalić. Usp. Strukić, Vojak 2007: bez paginacije

Donji grad. Na temelju arhivskih istraživanja i dnevnog tiska objavljenog tih godina zaključila je da se način numeriranja kuća i ulica mijenjao tijekom 19. stoljeća pa je predložila shemu numeracije kuća.¹¹¹ Time je dobiven jasan uvid o broju novosagrađenih kuća u pojedinom razdoblju, ali i šire, o teritorijalnom širenju grada. Na temelju planova otad je moguće pratiti promjene naziva ulica, gustoću izgradnje, time i razvoj Donjega grada i ostalih naseljenih dijelova. Smatrala je da se bez temeljitog i cjelovitog poznavanja sustava numeriranja, „(...) ne može (...) ući u proučavanje ni rješavanje najosnovnijih pitanja historije arhitekture i urbanizma grada Zagreba“.¹¹²

U drugom tekstu Dobronić se posvetila razvoju Ilice, njezina toka i podrijetlu imena. Na zanimljiv način se autorica obraća čitatelju, pa postavlja pitanja i dajući odgovore na kraju teksta plijeni njegovu pažnju. Dobronić se osvrće i na arhitekte koji su gradili Ilicu. Tu se ističe Bartol Felbinger, no zaključuje da su još mnoga imena nepoznata. Polovicom 19. stoljeća Ilica se dijelila na gornju (od Harmice do današnje Frankopanske) i donju (od Frankopanske do Britanskog trga), a od Britanskog trga na zapad nazivala se Zagorskom ulicom. Već tada, Ilica je bila glavna trgovačka ulica. U Ilici su zastupljeni svi stilovi gradnje zahvaljujući njenoj dugoj i bogatoj prošlosti.

Pri Muzeju grada Zagreba izdana je knjiga *Stare numeracije kuća u Zagrebu*, koja predstavlja nastavak istraživanja članka objavljena u časopisu *Čovjek i prostor*. Rad nije imao vrijednost samo za povijesna istraživanja, nego i praktičnu upotrebljivost, pa je u predgovoru Franjo Buntak istaknuo da će rezultati istraživanja „(...) kao dokumentacija korisno poslužiti kod izrađivanja urbanističkih i regulacionih osnova, kod izdavanja građevnih dozvola, kod raznih terenskih geodetskih radova, u rješavanjima problema uređenja grada, u konzervatorskim zahvatima itd.“.¹¹³ Osim topografskog smještaja kuća, kronološki se navode i svi njihovi vlasnici.

Monografski je Lelja Dobronić obradila djelovanje *Zagrebačkog graditelja Janka Jambrišaka*. Knjiga je objavljena 1959. godine.¹¹⁴ Velik je broj radova Jambrišak ostavio upravo u Donjem gradu te se gotovo u svakoj donjogradskoj ulici nalazi nekoliko njegovih djela. Obrada opusa jednog autora bila je važna za daljnju valorizaciju devetnaestostoljetnog Zagreba.

---

¹¹¹ Predlaže shemu numeracija kuća i njihove mijene tijekom 19 st: x-1824/5- numeracija I, 1825/6-1840- numeracija II, 1840-1844-numeracija III, 1844-1851-numeracija IV, 1851-1878-numeracija V, od 1878. na dalje-numeracija po ulicama. Dobronić, 1955a: 2

¹¹² Dobronić, 1955a: 8

¹¹³ Dobronić, 1959: bez paginacije

¹¹⁴ Dobronić, 1959: 49-68

U drugom svesku publikacije *Iz starog i novog Zagreba* iz 1960. godine, Dobronić je objavila članak „Periferija Zagreba u 19. stoljeću“. Iako se u tekstu izravno nije dotaknula područja Donjega grada, jer nije bio dio periferije, raspravlja o Vlaškoj ulici i njenoj periferiji, današnjoj Petrovoj ulici te o ostalim okolnim naseljima, koja su danas sastavni dio Zagreba.¹¹⁵

Knjiga *Zaboravljeni zagrebački graditelji* objavljena je 1962. godine. U njoj su obrađena djela graditelja Mihovila Strohmayera, Leonharda Pfeiffenbergera, Ivana Plochbergera Starijega i Franje Kleina. Njihovi radovi nastali su u drugoj polovici 19. stoljeća, većinom na području zagrebačkoga Donjega grada. Analizom arhivske građe Ljelja Dobronić je donijela pregled njihova rada i djelovanja zagrebačkog građevinskog ceha.¹¹⁶

U izdanju Urbanističkog zavoda grada Zagreba 1961. godine svjetlo dana ugledala je i knjiga *Stari planovi Zagreba*. Planovima i popratnim tekstovima te njihovom usporedbom, prati se razvoj Zagreba od 16. do početka 20. stoljeća, a najveći broj planova pripada periodu 19. stoljeća. Zanimljivo je, što je i naglašeno u predgovoru, da se vrijeme objave poklapa sa širenjem Zagreba preko Save: „*U tom vremenu naglog rasta grada i stalnog mijenjanja njegova lika želimo publiciranjem ovih starih planova otkriti i otrgnuti zaboravu vrijeme, kada je grad također rastao, doduše sporije nego danas, ali čiji rast cijenimo zbog ostvarenih ljepota*“.¹¹⁷ Drugi zanimljiv podatak je da je stare planove u okviru svog doktorskog rada sakupio američki geograf Jack C. Fisher. Povod izdavanju knjige bila je izložba starih planova Zagreba i Splita.

---

¹¹⁵ Naselja na jugu: Trnje, Horvati, predgrađe Sava, na sjeveru: Pantovčak, Gornje i Donje Prekrižje, Tuškanac i Cmrok, dolina potoka Medveščak, na sjeverozapadu: Čnomerec kod sv. Duha, Čukovići, Vrhovac, Jelenovac, na sjeveroistoku: periferija Nove Vesi, periferija Vlaške ulice. Prema Dobronić, 1960: 293, 294

¹¹⁶ Dobronić, 1962: 6

¹¹⁷ Dobronić: 1961: bez paginacije

3.3. Publicistički rad zagrebačkih arhitekata

Časopisi *Arhitektura* i *Čovjek i prostor* te tjednik *Telegram* doprinijeli su razvoju arhitektonske misli u nas. U tim su izdanjima mjesto našli tekstovi trojice arhitekata: Ivana Zemljaka, Vladimira Turine i Alfreda Albinija, koji su se, osim arhitektonsko-planerskim i urbanističkim studijama, isticali i publicističkim radom. Oni su pisali o suvremenim zbivanjima i trendovima u Europi i Jugoslaviji tih godina, teorijskim postavkama struke, ali su problematizirali i aktualne probleme. Tijekom pedesetih i početkom šezdesetih godina trojica su arhitekata objavili radove koji tematiziraju Zagreb. Na ovom su mjestu odabrani oni koji tematiziraju Donji grad i problematiku zaštite spomenika.

3.3.1. Publicistički rad Ivana Zemljaka

Ivan Zemljak je u tok poslijeratne arhitektonsko-urbanističke publicistike ušao 1954. člankom o gradilištu na kojem je kasnije sagrađena zgrada *Željpo*ha.¹¹⁸ Veliki dio svojega publicističkoga rada posvetio je temi Gornjega grada, posebice Griča. Donjim gradom bavio se u urbanističkoj studiji Ilice (vidi 2.2.2.2) te u trima radovima objavljenima u časopisu *Čovjek i prostor: Zagrebački parkovi; Rasuti grad, neki zadaci zagrebačkog urbanizma* te *Zagrebački Donji grad*. Kada piše o Donjem gradu, Zemljak uvijek započinje teorijskim ojašnjenjem a završava prijedlogom praktičkog rješenja.¹¹⁹

U tekstu *Zagrebački parkovi* iz 1954. obrađuje parkove Zelene potkove, Svačićev trg, Trg Bratstva i jedinstva, Rooseveltov trg te park Ribnjak, livadu u Cesarčevoj ulici i Lenjinov trg na istoku.¹²⁰ Zemljakovo stajalište o postojećim zelenim površinama nadasve je pozitivno: „(p)arkovi su likovi prirode u kutijama ulica, u asfaltnim steznicima odnjegovani zeleni zavičaji čovjeka, što se suši na plamenima grada. Parkovi su predah od geometrije kuća i tiha svečanost u gradu; (...)“.¹²¹ Pri predlaganju rješenja oblikovanja i izbora biljnih vrsta, vidljiv je njegov urbanistički pogled, uzimajući u obzir smještaj same zelene površine i njenu okolinu. Tekst donosi puno informacija o stanju parkova pedesetih godina prošlog stoljeća.

U tekstu *Rasuti grad, neki zadaci zagrebačkog urbanizma* iz 1955. Zemljak razlaže temu urbanizma Novog Zagreba, kako ga on naziva, odnosno dijela između željezničke pruge i rijeke Save, Savske ceste i Držićeve ulice. Jedan dio teksta posvećen je rijetkim naseljima i

---

¹¹⁸ Maroević 1974: 247, a više o *Željpo*hu vidi u Jurić, Vukadin, 2011

¹¹⁹ Maroević 1974: 247

¹²⁰ Trg Bratstva i jedinstva je današnji Trg Petra Preradovića, a Lenjinov trg je Trg kralja Krešimira IV (Stanić, Šakaja, Slavuj, 2009.)

¹²¹ Zemljak, 1954: 3

divljoj izgradnji. U drugom poglavlju usredotočuje se na Donji grad i probleme njegovih blokova:

*„Ima tu straćara i praznih gradilišta, pa kaotičnih dvorišta, ali i lijepih zelenih prostora u blokovima. (...) Trebalo bi izabrati do dva povoljna blokovska prostora, podvrći ih analizi, pa ih preosnovati: izvyesne građevine zadržati, druge ukloniti, izljuštiti lijepe prostore, zakutke i karakteristike, iz zapletenosti izvući osobitosti i motive, potražiti veze i prolaze, zahvatima boje unijeti svježinu i harmoniju, dodati raslinarstvo“.*¹²²

Na taj način odabrani blokovi mogli bi dati smjernice za daljnji rad. Pojedinačno je za svaki blok bilo potrebno odrediti visinu nadogradnje i ulične izgradnje. Zemljak zaključuje da je u urbanističkom i građevnom uredu važna suradnja raznih struka koja je *„potrebna za obranu ovog izvanrednog javnog interesa i neocjenjivih životnih i kulturnih vrijednosti“*.¹²³

Tekst Ivana Zemljaka *Zagrebački Donji grad* objavljen je u časopisu *Čovjek i prostor* 1958. godine. On zahvaća aktualne probleme zagrebačkog donjogradskog centra. Prvi problem koji analizira je preseljenje glavne zgrade željeznice u os Draškovićeve ulice. Bitno je za napomenuti da se krajem pedesetih godina već isticalo povijesna vrijednost poteza Zrinjevac-Tomislavov trg. Rušenjem zgrade i otvaranjem vizure Tomislavov bi bio trg izgubio svoj format i mjerilo, pa je Zemljak zaključio da je *„(s)tanična zgrada za to prostorno i likovno potrebna, sve kad i ne bi služila željezničkoj svrsi“*.¹²⁴ Drugi problem bile su nadogradnje katova i dogradnje u unutrašnjim dvorištima donjogradskih blokova. Zemljakovi prijedlozi odnosili su se i na estetiku grada, odnosno na pitanje kako malim zahvatima osvježiti Donji grad. Trgovačke je reklame Zemljak vidio kao sve veći problem. Smatrao je da će krovove Tomislavova trga nadglasati *„tvrda trgovačka abeceda“* te da je trgovačkim reklamama mjesto u trgovačkim ulicama, poput Ilice i Trga Republike.¹²⁵ Nadalje je smatrao da bi osvježenju ulica grada pridonijelo i bojanje pročelja pojedinih zgrada.

3.3.2. Publicistički rad Vladimira Turine

Tekstovi Vladimira Turine kritički su angažirani, ali nisu manifestni već samo upozoravaju i sugeriraju na neke aktualne probleme.¹²⁶ Turina je 1961. u tjedniku *Telegram* objavio tekst o *Neuralgičnim točkama arhitekture Zagreba*. Tu je napisao: *„Pod arhitekturom ne treba razumijevati objekt u njegovim užim razmjerima i njegovom oblikovanju – arhitektura*

---

¹²² Zemljak, 1955: 5

¹²³ Zemljak, 1955: 5

¹²⁴ Zemljak, 1958: 1

¹²⁵ Zemljak, 1958: 1

¹²⁶ Vukadin-Doronjga, 2012: 29

predstavlja kategoriju širih prostornih mjerila prema funkciji i vremenu".¹²⁷ U toj široj prostornoj kategoriji i uz povijesne vrijednosti ostavštine prošlih vremena, promišljaju se vrijednosti suvremene arhitekture i ističe „*pomanjkanje osnovne arhitektonske kategorije – osjećaja za sveobuhvatni prostor i mjerilo*".¹²⁸ Iz tog kuta Turina je razmatrao neuralgične dijelove zagrebačkog ambijenta poput zgrade željezničkog kolodvora, spoja Vlačke i Kurelčeve, hotela Dubrovnik, zapadnog ugla Trga maršala Tita, Ilice, Trga Republike, sportskog parka u Maksimiru, stihijske gradnje na obroncima Medvednice. Za sve prijedloge Turina ističe potrebu daljnje diskusije. O nekim temama Turina zauzima konzervatorsko stajalište, primjerice po pitanju premještanja zagrebačkog kolodvora, gdje ističe da je „*bolje izabrati rješenje s manje iznenađenja, a s više historijskog opravdanja*".¹²⁹ Dotiče se i važnosti suradnje s konzervatorskim zavodom, na primjeru zapadnog ugla Trga maršala Tita, ističući da to nije bilo učinjeno jer nije bilo u interesu investitora. Zaključuje „*ono što ostaje nije investitorov prostor, nego je završetak jedne epohe stvaralačkog rada generacija arhitekata*..."¹³⁰

3.3.3. Publicistički rad Alfreda Albinija

Tijekom šezdesetih godina Alfred Albini mnogo je pisao o problematici modernističke arhitekture, pojedinim arhitektima i arhitektonskim spomenicima iz prošlosti, kao i o stanju u konzervatorskoj službi. Sredinom pedesetih godina započeo je višegodišnje znanstveno istraživanje i valoriziranje klasicističkog opusa arhitekta Bartola Felbingera.¹³¹ Suradivao je s konzervatorskom službom od sredine pedesetih godina. Nakon zaštite donjogradske jezgre, angažirao se na očuvanju postojeće donjogradske slike dokumentirajući svoja stajališta fotomontažama.¹³²

Člankom *Služba zaštite spomenika i stvarnost* iz 1963. godine, započeo je konzervatorsku tematiku u svom publicističkom radu.¹³³ Referirajući se na prošlost, doba renesanse, pozvao je na promišljanje tadašnjih znanja, stavova i potrebe šireg sagledavanja problema. Problematizirao je opća pitanja poput odnosa već započetih investicija i potreba suvremene

---

¹²⁷ Turina, 1961: 4

¹²⁸ Turina, 1961: 4

¹²⁹ Turina, 1961: 4

¹³⁰ Turina, 1961: 4

¹³¹ Uchytil, Štulhofer, 2007: 100

¹³² Uchytil, 1990: 92

¹³³ Albini, 1963: 1, 3, 7

arhitekture u zaštićenim povijesnim ambijentima te odnose arhitekta koji stvara i povjesničara umjetnosti koji štiti.¹³⁴

3.4. Publikacija *Zagreb jučer danas sutra*

Godine 1965. objavljena je u dva dijela knjiga *Zagreb jučer danas sutra*. Ova edicija nastala je povodom dvadesete obljetnice oslobođenja Zagreba i sadrži brojne tekstove poznatih hrvatskih književnika i intelektualaca posvećene Zagrebu. Ističem samo neke od autora čiji su tekstovi posvećeni povijesti nastanka, umjetnosti, arhitekturi i urbanizmu grada Zagreba: Nada Klaić, Ante Glunčić, Zdenko Kolacio, Krešo Petrokov, Nikola Pulić i Mirko Rogošić.

Tekst arhitekta Ante Glunčića o urbanističkoj cjelini Donjeg grada objavljen je u *Zagrebačkoj panorami* 1962. godine, a doživio je reizadanje u ovoj publikaciji 1965. godine. Glunčić je analizirao urbanistički razvoj Donjeg grada od njegovih početaka kao podgrađa Gradeca do graditelja koji su ostavili trag na urbanom licu Donjega grada. Pri iznošenju zaključka postavlja važno pitanje: „(...) što uistinu od Donjeg grada očekujemo, što tražimo, što on za nas predstavlja i kolike su misaone, intelektualne i umjetničke vrijednosti sabijene u njegovom skućenu prostoru, kao plastičko-oblikovni odraz minulih epoha, možda preznačajan da bismo ga olako izgubili i time oštetili naše lično kulturno-historijsko naslijeđe. Usvajanje takvog stava bitno je važno za grad u cjelini“.¹³⁵

---

¹³⁴ Uchytíl, 1990: 96

¹³⁵ Glunčić, 1965: 389

4. PROMJENE U SHVAĆANJU POVIJESNIH AMBIJENATA U EUROPI I HRVATSKOJ

Nakon Drugoga svjetskog rata gotovo sve države u Europi susrele su se s ratnim štetama i u potpunosti razorenim gradovima i mjestima. Pitanje kako vratiti život u razrušene ambijente dovelo je do promjene shvaćanja spomenika odnosno njegove neodvojivosti od ambijenta. Spomenički fond, osim dokumentarne i idejne vrijednosti, shvaćen je kao aktivan sudionik razvoja društva. Stoga je spomenike bilo potrebno uključiti u suvremeno planiranje razvoja gradova. Tijekom pedesetih i šezdesetih godina održana su dva međunarodna kongresa, jedan u Milanu, a drugi u Veneciji, gdje se raspravljalo o zaštiti spomenika i ambijenata. Na tim su kongresima sudjelovali i raspravljali i jugoslavenski stručnjaci. O srodnim se temama raspravljalo i na području bivše Jugoslavije te će u daljnjem tekstu biti prikazani opći zaključci tih međunarodnih savjetovanja, što će nam pomoći u praćenju novih shvaćanja koje je počela promicati konzervatorska zajednica u Zagrebu ranih šezdesetih godina.

4.1. Milanski trijenale 1957. godine

U sklopu XI. Milanskog trijenala krajem rujna 1957. godine održan je međunarodni kongres pod naslovom *Attualità urbanistica del monumento e dell'ambiente antico* (Urbanistička aktualnost spomenika i starog ambijenta). Skup je organizirao Centar za istraživanje pod organizacijom Trijenala. U tri su dana obrađene teme restauriranja spomenika i očuvanja historijskih ambijenata, odnosa starog i novog te pravne zaštite spomenika i historijskih ambijenata. Predsjednik izvršnog odbora bio je čuveni poslijeratni povjesničar arhitekture i teoretičar restauriranja Roberto Pane (1897.-1987.), a od hrvatskih predstavnika sudjelovali su Tomislav Marasović (1929.-) i Bruno Milić (1917.-2009.).¹³⁶

Doneseni opći zaključci odnose se na potrebu za suradnjom službe zaštite i urbanističke službe već na razini planiranja te na pridavanje važnosti historijskim ambijentima. Historijski ambijenti trebaju se tretirati, ne samo kao umjetnički i kulturni, već kao životno stanje (*condizione di vita*). Poredbom zakonskih odredbi vezanih uz zaštitu spomenika i ambijenata različitih država, zaključeno je da je moguće doći do budućih prijedloga zakonskih normi. Promišljajući već učinjene štete u historijskim ambijentima i mogućnost njihova sprečavanja, istaknuta je potreba za potiskivanjem spekulantskih interesa i arhitekture kompromisa koja ne

---

¹³⁶ Tomislav Marasović predstavio je arheološko-urbanističku intervenciju u Dioklecijanovoj palači u Splitu, dok se Bruno Milić bavio temom valorizacije spomenika i povijesnih nalazišta u planu razvoja Zadra. (više u: Marasović, 1957: 83-90 i Milić, 1957: 61-68)

promišlja odnos starog i novog. Svaka intervencija u historijski ambijent trebala je poštovati i doprinositi dostojanstvu spomenika.¹³⁷

4.2. Mletačka povelja: Međunarodna povelja o konzerviranju i restauriranju spomenika i spomeničkih cjelina, 1964.

Drugi Međunarodni kongres arhitekata i tehničara povijesnih spomenika održan je u Veneciji od 25. do 31. svibnja 1964. godine. Na tom je skupu donesen jedan od najvažnijih doktrinarnih dokumenata u povijesti konzerviranja, *Mletačka povelja*. Novost koju Povelja donosi je globalno prepoznavanje vrijednosti urbanog i ruralnog ambijenta te potreba njihova čuvanja za buduće naraštaje.

U članku 1. donosi se definicija povijesnog spomenika koja „*ne obuhvaća samo pojedino arhitektonsko djelo, nego i urbani ili ruralni ambijent u kojemu se nalazi dokaz pojedine civilizacije, znatnoga razvitka ili nekog povijesnog događaja. To se ne primjenjuje samo na velika umjetnička djela nego i na skromnija djela iz prošlosti koja su protokom vremena zadobila kulturno značenje*“.¹³⁸ Nadalje, pojam mjesta (ili spomeničke cjeline), odnosno ambijenta spominje se u dijelu posvećenom konzerviranju spomenika, u člancima 6 i 7. Članak 6. govori o konzerviranju spomenika i „*podrazumijeva očuvanje ambijenta koje ne premašuje mjerilo. Gdje god postoji tradicionalni ambijent, mora se čuvati. Ne smije se dopustiti nikakva nova izgradnja, rušenje ili preinaka koja bi izmijenila odnose masa i boja*“. U članku 7. govori se o neodvojivosti spomenika od povijesti „*(...) čiji je svjedok i od ambijenta u kojem se nalazi. Uklanjanje cjeline ili dijela spomenika ne smije se dopustiti osim u slučaju u kojem to zahtijeva spomenik ili kada je to opravdano nacionalnim ili međunarodnim interesom od najveće važnosti*“. Posebno poglavlje, točnije članak 14, posvećeno je povijesnim mjestima koja „*moraju biti predmet posebne brige kako bi se očuvala njihova cjelovitost i zajamčilo njihovo čišćenje i predstavljanje na doličan način. Konzervatorski i restauratorski rad izveden na takvim mjestima trebao bi biti nadahnut načelima pokazanim u prethodnim člancima*“.

---

¹³⁷ Pane, 1957: 4-5

¹³⁸ Mletačka povelja u prijevodu dr.sc. Marka Špikića s engleskog i talijanskog jezika.

4.2.1. Publikacija *The monument for the man*

Uz predstavnike UNESCO-a, ICCROM-a i drugih zemalja, na mletačkom skupu u svibnju 1964. sudjelovali su i jugoslavenski stručnjaci: Snježana Bačić, Đurđe Bošković, Milka Čanak Medić, Džemal Čelić, Majda Frelj, Marijan Kolarič, Mirko Kovačević, Stanka Machiedo, Olivera Marković, Momčilo Mitrović, Dubravka Mladinov, Jovan Nesković, Jerko Marasović, Bojko Dobroslav Pavlović, Ksenija Radulić, Salih Rajković, Husref Redžić, Krum Tomovski, Ćiril Tavčar, Nataša Štupar-Šumi, Vladislav Plamenac, Slobodan Vukajlović, Mila Vulović, Vido Vrbanić i Ivan Zdravković.¹³⁹ Povijesnim središtima gradova, doduše na području Bosne i Hercegovine, posvećeno je bilo izlaganje Džemala Čelića. Tadašnji ravnatelj Zavoda za urbanizam u Zagrebu Vido Vrbanić sudjelovao je sa svojim izlaganjem, odnosno priopćenjem, posvećenim urbanizmu grada Zagreba.¹⁴⁰

Tražeci urbanističke karakteristike koje predstavljaju kvalitativne i kvantitativne vrijednosti, Vrbanić raspravlja o suvremenim problemima urbanizma na primjeru grada Zagreba. Počevši od Andautonije pa do prelaska grada prijeko rijeke Save, analizira povijesni razvoj urbanizma i širenje grada. Bezuvjetno se zalaže za restauriranje i konzerviranje te nužno revitaliziranje Gornjega grada. Kada govori o Donjem gradu naglašava harmoniju prostornih odnosa, koja se vezuje uz ambijentalne vrijednosti. Provedena je analiza i inventarizacija šezdeset blokova i jedanaest trgova. Govori o aktualnim problemima, poput visine vijenaca zgrada, izgrađenosti unutrašnjosti blokova, interpolaciji na Trgu maršala Tita, povećanju pješačkog i automobilskeg prometa (Donji grad kao *city*). Svojevrсна fleksibilnost rada službe zaštite vidljiva je na primjeru unutrašnjosti blokova, koji su pregrađivani u razdoblju između dva rata. Ističe se revitaliziranje unutrašnjosti blokova, uklanjanjem nadogradnji i ponovnim uspostavljanjem zelenih površina, ali je otvorena i mogućnost izgradnje novih objekata, poštujući stari ambijent. Vrbanić je svoje mletačko izlaganje zaključio riječima da je potrebno pronaći mjeru i načine povezivanja starog središta i novoga Zagreba.

---

¹³⁹ Usp. Popis sudionika na <http://www.icomos.org/en/about-icomos/mission-and-vision/history/157-articles-en-francais/ressources/publications/411-the-monument-for-the-man-records-of-the-ii-international-congress-of-restoration> (pristup: 15.7.2015)

¹⁴⁰ Vrbanić 1964: 713-721

4.3. Savjetovanje *Urbanizam i zaštita spomenika kulture u Splitu*

Između dvaju međunarodnih kongresa, u Splitu je od 19. do 24. studenog 1962. održano savjetovanje s glavnom temom *Urbanizam i zaštita spomenika kulture*. Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, Savez urbanističkih društava Jugoslavije i Društvo konzervatora Jugoslavije te lokalne ustanove iz Splita bili su organizatori, a sudjelovali su stručnjaci iz cijele zemlje i različitih struka.¹⁴¹

Opći zaključci skupa temeljili su se na suradnji i koordinaciji organa za zaštitu spomenika, urbanističke struke, ali i uključivanju cijele zajednice, odnosno političko-teritorijalnih jedinica. Zajednička suradnja uključivala je i pravovremeno reagiranje na postavljene zadatke, prema njihovom prioritetu i značaju te razumijevanje potreba suvremenoga života. Naglašena je potreba da spomenički fond postane sastavni dio prostornog, regionalnog i urbanističkog planiranja i potreba usklađivanja procesa rada s gospodarskim razvitkom. Suradnja se trebala uspostaviti i na polju zaštite spomenika i organa zaduženih za turizam, u svrhu osposobljavanja spomenika i spomeničkih cjelina za potrebe turizma. Zaključci savjetovanja bili su usmjereni i na valorizaciju spomeničkog fonda, odnosno potrebe vrednovanja s gledišta prostornih regionalnih cjelina. Na taj su način spomenici trebali zauzeti pravo mjesto u regionalnim planovima. Među posljednjim točkama bila je i mjera donošenja propisa, kako bi se regulirale obaveze investitora. Poseban dio savjetovanja bio je posvećen arheološkim rubnim cjelinama i srednjovjekovnim utvrđenjima te historijskim aglomeracijama ruralnog i urbanog tipa.¹⁴²

Složenu zadaću čuvanja starih gradskih jezgri nije bilo moguće riješiti čuvanjem pojedinačnih građevina već je uz suradnju konzervatora i urbanista bilo potrebno prići zaštiti širih urbanih cjelina. Naglašeno je da je važan konzervatorov angažman pri prikupljanju dokumentacije i davanju mišljenja. S trećom točkom nisu se složili svi prisutni članovi.¹⁴³ Ona je govorila o metodološkoj koncepciji aktivne zaštite, točnije o sintezi historijskog istraživanja i studija programa uređenja čime se težilo integriranju istraživanja, projektiranja i realizacije. Četvrta točka zaključka odnosila se na interpolacije i reguliranje prometa. Angažman službe zaštite trebao je pravodobnim reagiranjem onemogućiti improvizacije. Šesta točka također se odnosila na suvremene potrebe gradskog života pa je preporučeno sljedeće: da se kod

---

¹⁴¹ Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture, Urbanistički biro grada, Konzervatorski zavod za Dalmaciju i Urbanistički zavod kotara. Usp. Marasović, 1983: 130

¹⁴² U daljnjem tekstu izdvojeni su zaključci teme 'historijskih aglomeracija urbanog tipa' zbog značaja za zadanu temu diplomskog rada, prema Marasović, 1983:131-132

¹⁴³ Navedeni su predstavnik Društva konzervatora Jugoslavije i Saveznog instituta za zaštitu spomenika kulture prema Marasović, 1983: 132

„dograđivanja naselja ne dozvoli proizvoljno nametanje volumena, koji nisu u proporciji s ambijentom; da se izbjegne izgradnja tipskih objekata u okviru zaštićenih dijelova grada, a svaka novogradnja da se uskladi sa naslijeđenim okvirom u mjerilu proporciji, boji i materijalu; i da se u zaštićene prostore unosi zelenilo u smislu njegovog tradicionalnog korištenja, a u skladu sa prostornim mogućnostima“.¹⁴⁴ Sljedeća točka preporučila je rasterećenje povijesnih dijelova grada, misleći pritom na prenaseljenost. Zahvaćena je bila i metoda adaptacije kojom su stambeni prostori trebali dobiti suvremeni standard i norme. Peta točka je predlagala formiranje novog tijela čija bi zadaća bila sagledavanje i povodjenje programa zaštite urbanih cjelina. U osmoj točki predlagalo se osnivanje fondova koji bi prikupljali sredstva za saniranje povijesnih središta, a dio postotka išao bi iz doprinosa investicijske gradnje te treći dio iz sredstava za unapređenje turizma. Sljedeća točka preporuča stavljanje problema ove tematike na dnevni red *Stalne konferencije gradova*. Naglasak je trebao biti stavljen i na suradnju komunalnih službi i organa nadležnih za urbanističke planove s konzervatorskom službom. Posljednja, deseta točka savjetuje što žurnije organiziranje poslijediplomskog studija za osposobljavanje arhitekta konzervatora i urbanista.

Ovo je Savjetovanje svojim zaključcima iznijelo glavne probleme očuvanja povijesnih ambijenata i načine rješavanja nekih od njih na polju zaštite povijesnih središta, stavljajući naglasak na međusobnu suradnju svih sudionika.

U ovom poglavlju bili su predstavljeni zaključci dvaju međunarodnih kongresa, održanih u Milanu i Veneciji, te zaključci Savjetovanja iz Splita. Ono što ih povezuje su rasprave o važnosti historijskih ambijenata. Uvidjela se nužnost usklađivanja suvremenog načina života i starih spomenika. Na kongresu u Milanu doneseni su zaključci koji govore o važnosti suradnje službe zaštite i urbanističke službe već na razini planiranja. O istim problemima raspravljalo se nekoliko godina kasnije na savjetovanju u Splitu. Može se pretpostaviti da su upravo jugoslavenski stručnjaci, koji su sudjelovali na međunarodnim kongresima, poticali slične rasprave i na ovim prostorima. Nova shvaćanja je počela promicati konzervatorska zajednica u Zagrebu ranih šezdesetih godina, što je vodilo zaštiti urbanističke cjeline Donjega Grada 1962. godine. Dvije godine nakon rješenja o zaštiti održan je međunarodni kongres u Veneciji. Uz mnoge strane i domaće stručnjake, na kongresu sudjeluje Vido Vrbanić sa svojim izlaganjem o urbanizmu grada Zagreba. Važnost Mletačke povelje je u globalnom

---

¹⁴⁴ Marasović, 1983: 133

prepoznavanju vrijednosti urbanog i ruralnog ambijenta te potrebi njihova čuvanja za buduće naraštaje. Iz navedenog može se zaključiti kako je konzervatorska zajednica u Zagrebu, odnosno bivšoj Jugoslaviji bila dijelom europskih strujanja, odnosno dijelom im prethodila (pravna zaštita urbanističke cjeline Donjeg grada i Vlaške ulice).

5. KONZERVATORSKA SLUŽBA U ZAGREBU I ZAŠTITA DONJEGA GRADA

U ovom se poglavlju govori o osnutku Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba kao svojevrsnom vrhuncu u razvitku svijesti o potrebi čuvanja povijesnih ambijenata. Početak 1960-ih je vrijeme *"(...) kada se širi služba zaštite spomenika kulture u SR Hrvatskoj osnivanjem novih zavoda, budući da, do tada postojeći konzervatorski zavodi u Zagrebu, Splitu i Rijeci nisu mogli kako zbog veličine područja koje su pokrivali tako i zbog nedostatnog osoblja udovoljavati sve većim potrebama zaštite spomenika kulture".*¹⁴⁵ Tih je godina doneseno važno, mogli bismo reći, povijesno rješenje o zaštiti urbanističkih cjelina Donjeg grada i Vlaške ulice, s kojim nisu svi bili zadovoljni. Zato će se u ovom poglavlju razmotriti i zakašnjele reakcije i nezadovoljstvo tom odlukom. Na temelju Zapisnika sjednica prije samog proglašenja, ali i iz burnih reakcija na rješenje, moguće je iščitati ozračje i odnose koji su vladali među strukama koje su po tom pitanju, i prema proglasima na skupovima stručnjaka, trebale međusobno surađivati.

5.1. Osnutak Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba 1961. godine

Nakon višegodišnjih rasprava o modernističkom planiranju u Donjem gradu, početkom šezdesetih godina stečeni su uvjeti za stvaranje potpuno novog institucionalnog okvira zaštite ove urbane cjeline. Tako je Narodni odbor grada Zagreba na 37. sjedinici Gradskog vijeća i 38. sjednici Vijeća proizvođača, održanoj 6. siječnja 1961. osnovao Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba.¹⁴⁶ Sjedište zavoda bilo je na adresi Ulica proleterskih brigada 45 u prostorijama Gradske vijećnice, a fotolaboratorij je bio smješten u Demetrovoj 11.¹⁴⁷

U tekstu Rješenja pod točkom 3. navedeni su zadaci Zavoda: *"da izvršava propise i poduzima mjere za zaštitu spomenika kulture na području grada, da koristi spomenike u društvenom vlasništvu, te da razmatra, proučava i obrađuje naučim metodama pitanja iz oblasti zaštite spomenika na području grada."*¹⁴⁸ U Narodnim novinama prilikom upisa ustanove u Registar NO općine Trnje pod stavkom 5. detaljnije se navode zadaci ustanove koja je dužna provoditi *"stručne upravne i druge poslove u oblasti zaštite spomenika, a u okviru ovlaštenja koja su mu dana zakonom i drugim propisima; razmatra, proučava, istražuje i naučnim metodama*

---

¹⁴⁵ Lučić, 1982/1983: 7

¹⁴⁶ N. N., 1962: 12

¹⁴⁷ N. N., 1962: 12

¹⁴⁸ DAZ, Zapisnik 37. sjednice Gradskog vijeća, dodatak Rješenje o osnivanju Zavoda, str. 69

obrađuje pitanja iz oblasti zaštite spomenika; brine se o korištenju spomenika u društvenom vlasništvu; organizira i u slučaju potvrde provodi zaštitne radove na spomenicima; vodi Registar spomenika; vrši zahvate na spomenicima; vodi evidenciju spomenika; izrađuje elaborate za konzerviranje, restauriranje, popravak spomenika i druge slične radove; surađuje s muzejima, galerijama, bibliotekama i pojedincima u evidenciji, obradi i čuvanju spomenika kulture."¹⁴⁹ Govoreći o zadacima novoosnovane ustanove, Branko Lučić je napisao: "*(b)itku za staru Tkalčičevu ulicu kao i za Gornji grad i Kaptol izvojevao je još Konzervatorski zavod u Zagrebu. Najteža bitka za zaštitu zagrebačkog Donjeg grada kao spomenika kulture čekala je mladi zagrebački Zavod.*"¹⁵⁰

Prema točki 5. Rješenja o osnivanju Zavoda, Zavodom upravlja direktor i savjet. Savjet Zavoda se sastoji od "*članova koje imenuje Narodni odbor grada iz reda građana koji svojim radom mogu doprinijeti izvršenju zadataka savjeta; predstavnici određenih ustanova, zainteresiranih društvenih i drugih organizacija i stručnih udruženja čiji je zadatak da se bave zaštitom spomenika i predstavnika zainteresiranih državnih organa; članovi koje bira kolektiv Zavoda iz svojih redova.*"¹⁵¹ Članovi savjeta biraju se na mandat od dvije godine. Marija Baltić bila je imenovana direktoricom Zavoda rješenjem 36. zajedničke sjednice Gradskog vijeća i Vijeća proizvođača Narodnog odbora grada Zagreba održane 7. travnja 1961. godine. Potpisnik zaključka bio je predsjednik NO grada Većeslav Holjevac.¹⁵² Direktorovi zadaci su bili rukovođenje radom ustanove te upravljanje i izvršenje financijskih planova zavoda.¹⁵³ Osoblje su sačinjavala još dva konzervatora i tri pripravnika povjesničara umjetnosti.¹⁵⁴ Na 38. zajedničkoj sjednici Gradskog vijeća i Vijeća proizvođača, održanoj 14. srpnja 1961. godine, jedna od točaka dnevnog reda bilo je imenovanje članova u savjet Zavoda za zaštitu spomenika kulture te je za člana imenovan dr. Milan Prelog.¹⁵⁵

---

¹⁴⁹ ***, 1962: 12,13

¹⁵⁰ Lučić, 1982/1983: 7

¹⁵¹ DAZ, Zapisnik 37. sjednice Gradskog vijeća, dodatak Rješenje o osnivanju Zavoda, str. 69.

¹⁵² DAZ, Zapisnici zajedničkih sjednica Gradskog vijeća i vijeća proizvođača 1961, Zapisnik 36. sjednice, str.8 i dodatak Zaključka

¹⁵³ DAZ, Zapisnik 37. sjednice Gradskog vijeća, dodatak Rješenje o osnivanju Zavoda, str. 71

¹⁵⁴ Konzervatori- Vladimir Ukrainczyk (Ukrainčik), Branko Lučić, Željko Filipec, Cecilija Raffaeli-Sunko, Stanka Domin, tajnica Vera Goldstein, računopolagač Darinka Polak te pomoćni službenik-Mica Kolesarić. Prema Lučić, 1982/1983: 12

¹⁵⁵ DAZ, Zapisnici zajedničkih sjednica Gradskog vijeća i vijeća proizvođača 1961, Zapisnik 38. sjednice, str. 1160 i dodatak Zaključka.

5.1.1. Uloga Marije Baltić

Od 1961. do 1967. Marija Baltić obnašala je djelatnost direktorice Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba. Na toj funkciji je ostala i nakon 1967. godine, kada je gradski zavod prerastao u regionalni, sve do 1975. godine.¹⁵⁶ Sudjelovala je u osnivanju Restauratorskog zavoda Hrvatske 1965. na 1966. godinu.¹⁵⁷

U svojoj konzervatorskoj karijeri najviše se istaknula svojim zalaganjem za proširenje područja zaštite na područje zagrebačkoga Donjega grada i njegovog devetnaestostoljetnog urbanizma. Rješenje o zaštiti i registraciji Donjeg grada (vidi u daljnjem tekstu) kao spomenika kulture iz 1962. godine prvi je dokument u nas kojim se zaštićuje gradsku cjelinu 19. stoljeća. U svom daljnjem radu je odlučno zastupala konzervatorska načela u svim prostorno graditeljskim zbivanjima od adaptacija do urbanih intervencija u Donjem gradu. Taj akt ima povijesno značenje u zaštiti povijesno-urbanih cjelina jer je *"po opsegu zahvata i po vremenu nastajanja ova zaštita starog dijela Zagreba predstavlja izuzetan domet u zaštiti urbanističkih cjelina u nas, to više što je predhodila stavovima Međunarodnog kongresa o zaštiti kulturno-povijesnih spomenika u Veneciji 1964. godine"*.¹⁵⁸

Provođenje postupka zaštite od valorizacije do dokumentacije cjeline i metodološke potkrijepljenosti tada je bila na višoj razini od nekih drugih europskih centara. Marija Baltić je proširila *"sistem vrijednosti od mjerila estetskih analogija stila na području arhitektonske tipologije i njenih urbanih vrijednosti u slojevitom strukturiranju gradskog prostora, primjenjujući u posupku atribucije i povijesno-tehničkog prezentiranja konstruiranja grada i građevno-tehničke komponente (materijal, tehnologiju, konstrukciju"*.¹⁵⁹ Baltić i njezini suradnici u Zavodu pomogli su valorizaciji spomenika kulture uvodeći kriterije urbanističkih i ambijentalnih vrijednosti, temeljenih na europskim primjerima. Kao direktorica Zavoda podržavala je inicijativu širenja granica zaštite prema zapadu, istoku i sjeveru grada Zagreba.

---

¹⁵⁶ Marija Baltić obnašala je funkciju do 1967. u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture prema Filipec, 1967/1977: 267, a iz intervjua s Mirjanom Visin dolazim do podatka da Marija Baltić već 1975. godine odlazi na funkciju u Beograd i napušta Regionalan zavod za zaštitu spomenika.

¹⁵⁷ Filipec, 1967/1977: 267

¹⁵⁸ Benić-Hlebec, 1977: 84

¹⁵⁹ Filipec, 1976/1977: 267

5.2. Sjednice *Komisije za arhitekturu i urbanizam* Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba i sjednica *Savjeta* Zavoda za zaštitu spomenika

U razdoblju od 22. siječnja do 4. lipnja 1962. održane su sjednice Komisije za arhitekturu i urbanizam Zavoda za zaštitu spomenika kulture. Za bilo koji osjetljiviji predmet direktorica zavoda Marija Baltić sazvala bi komisiju. U sastavu komisija bili su kompetentni stručnjaci s područja arhitekture, urbanizma, povijesti umjetnosti i srodnih struka.¹⁶⁰

Članovi Komisije su bili redom: predsjednik arh. Drago Galić, arhitekti Drago Ibler, Aleksandar Dragomanović, Branislav Radimir, Neven Šegvić, Božidar Rašica i povjesničar umjetnosti Milan Prelog. Na sjednicama je sudjelovalo i osoblje Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba s direktoricom Marijom Baltić na čelu.¹⁶¹ Na sjednicama se raspravljalo o problematici zaštite urbanističkih cjelina, ambijenata i pojedinačnih spomenika arhitekture na području grada Zagreba i okolice. Upravo je Komisija za arhitekturu i urbanizam pružala znatnu podršku pri donošenju rješenja o zaštiti Donjeg grada.¹⁶²

Prva sjednica Komisije, održana dana 22. siječnja 1962., bavila se zaštitom zone Trga maršala Tita, poteza Zrinjevac-Glavni kolodvor te kuća u ulici Braće Kavurića.¹⁶³ Prema mišljenju zaposlenika Zavoda prikupljanje dokumentacije i studijska obrada navedenih zona bila je jedna od njihovih prvih zadaća. Stoga je predložena zaštita urbanističkih cjelina: Zrinjski trg-Strossmayerov trg-Tomislavov trg; zatim Trg Maršala Tita- Trg Mažuranića -Rooseveltov trg-Marulićev trg te urbanističke cjeline Vlaške ulice. Uz zaštitu tih užih područja bila je vezana i zaštita neposredne okoline pa su postavljene i šire granice zaštite, slične s kasnijim Rješenjem o zaštiti Donjega grada. Zanimljivo je bilo stajalište Komisije da hotel Esplanade i zgrada Socijalnog osiguranja narušavaju integritet Lenucijeve osnove, a isto su mišljenje imali i o zgradi na uglu Vlaške i Cesarčeve ulice.

Na trećoj sjednici Komisije, održane dana 27. veljače 1962., trebalo se raspravljati o problemu nadogradnje i novogradnje u središtu Zagreba i o gradnji Muzičke akademije.¹⁶⁴ Međutim, kao glavna točka dnevnog reda nametnulo se podizanje novogradnji u Vlaškoj ulici. Marija Baltić izvijestila je Komisiju o primitku urbanističkog plana Vlaške ulice koji je izradio

---

¹⁶⁰ "Tako da je ona [Marija Baltić op.a.] imala uvijek ozbiljno kompetentno zaleđe za odluke. Zapravo puno je napravila svojim stavom." Podaci koje mi je ustupila Mirjana Visin.

¹⁶¹ Stanka Domin, Željko Filipec, Branko Lučić, Vlado Ukraineskyk, Lia Sunko te vanjski suradnik Zavoda arhitekt Glunčić i Vera Goldstein kao zapisničar.

¹⁶² Lučić, 1982/1983: 8

¹⁶³ MK-KOZ, Zapisnik I. sjednice Komisije arhitekturu i urbanizam Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba te Izvod iz zaključka I. sjednice; današnja Hebrangova ulica (Stanić, Šakaja, Slavuj, 2009.)

¹⁶⁴ MK-KOZ, Zapisnik III. sjednice Komisije za arhitekturu i urbanizam Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba

Urbanistički zavod. Ona je napomenula da je Konzervatorski zavod kontaktirao Urbanistički zavod koji nije bio spreman na sugestije i izmjene pojedinih dijelova urbanističkoga plana. Članovi Komisije uz članove Zavoda usuglasili su se oko rješavanja problema iz urbanističkog plana. Bilo je nekoliko primjedbi poput smještaja nove škole uz Draškovićevu ulicu, prijedloga rušenja sjeverne strane Vlaške ulice do Palmotićeve kako bi se otvorio što bolji pogled na katedralu, problem prometa prema Šalati (gdje su smješteni sportski objekti i zgrade Fakulteta), smještaj nekoliko nebodera na sjevernoj strani Vlaške prema Šalati, gdje je prema prijedlogu Komisije bilo moguće otvoriti novu prometnicu prema Vlaškoj. Naglasak je zatim u diskusiji stavljen na potrebu zaštite, ne samo parcela, već i okoline, što Urbanistički zavod nije podržao. Istaknuto je da bi, ukoliko se izvede urbanistički plan u Vlaškoj ulici, ostao samo jedan niz starih kuća. Projekt je naručio NOO Medveščak, čiju je dokumentaciju koristio Urbanistički zavod. Arhitekt Rašica je predložio i sastanak s NOO Medveščak i NOO Donji grad, kako bi i oni iznijeli svoje stavove i prijedloge. Predsjednik komisije Drago Galić zaključio je diskusiju predlažući sastanak s Urbanističkim zavodom uz prisustvovanje predsjednika Narodnog odbora Zagreba, na kojem bi Zavod iznio svoje prijedloge uz pripremljene studije i fotografije Vlaške ulice. Prije sastanka s Urbanističkim zavodom predložio je da se održi još jedan sastanak Komisije na tu temu kako bi usuglasili stajališta i mišljenja.

Skoro dva mjeseca kasnije, 9. svibnja 1962. , održana je četvrta sjednica Komisije.¹⁶⁵ Glavna točka dnevnog reda bila je opet Vlaška ulica te napredak rada Zavoda na njezinoj dokumentaciji. Marija Baltić je, zbog nedostatka vremena, članovima Komisije predložila ispravke granica urbanističke cjeline na istoku, a članovi su definiranje granica cjeline ostavili za sljedeći sastanak Komisije.

Nedugo nakon, 17. svibnja održana je Sjednica Savjeta Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba na kojoj su prisustvovali: zapisničarka Vera Goldstein, prof. Stjepan Blažeković kao predstavnik Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske, Ante Cvitković kao predstavnik Turističkog saveza, prof.dr. Milan Prelog kojega je imenovao NOZG-a, Ivica Sudnik kao predstavnik Društva konzervatora, Gabro Vidović kao predstavnik Saveza udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata, zatim Marija Baltić kao članica Savjeta po položaju te Lia Raffaelli-Sukno i Vlado Ukraincsyk kao predstavnici kolektiva.¹⁶⁶ Ing.arh Drago Galić, ing. Vojko Korać te Ivo Maleš nisu bili prisutni na sjednici. Tijekom diskusije o

---

¹⁶⁵ MK-KOZ, Zapisnik s IV sjednice Komisije za arhitekturu i urbanizam Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba .

¹⁶⁶ MK-KOZ, Izvod iz zapisnika sjednice Savjeta

urbanističkoj cjelini Donjega grada, prisutni su, u pogledu shvaćanja urbanističke cjeline došli do zaključka da urbanističku cjelinu treba gledati kao spomenik s okolicom, a ne kao jednu cjelinu. Govorilo se o potrebi izrade pravilnika, kojim bi se regulirali osnovni problemi zaštite. Pravilnik je bilo potrebno izraditi u suradnji s Urbanističkim zavodom grada, kako bi grad u budućnosti znao gdje se i što može raditi, odnosno na koji način se može intervenirati u cjelinu i pojedine dijelove. Prof. dr. Milan Prelog naglasio je da je odluka o upisu u Registar spomenika bila vrlo važna jer je po prvi puta zaštićeno područje Donjega grada pa time konzervatori stječu nadzor nad zaštićenim područjem.

Na dnevnom redu pete sjednice Komisije, dana 4. lipnja 1962., raspravljalo se o prijedlogu asanacije i kulturno-historijskoj analizi Vlačke ulice te o nacrtu rješenja o upisu u Registar urbanističkih cjelina Donjeg grada i Vlačke ulice.¹⁶⁷ Marija Baltić je u ime Zavoda za zaštitu spomenika izložila prijedloge, analize i studije koje je Zavod izradio za asanaciju Vlačke ulice. Postojalo je nekoliko sastavnica analiza i studija: počevši od postojećeg stanja Vlačke ulice, stilskih oznaka objekata, sheme vrijednosti objekata, visinske sheme i prijedloga asanacije. Zaključak Zavoda bio je da Vlačka predstavlja "tipičnu malogradsku arhitekturu". S prijedlogom su se složili i članovi Komisije zaključujući da se treba zalagati za pobijanje rješenja Urbanističkoga zavoda. Nadalje, Komisija je držala da još nije bilo potrebno ulaziti u prijedloge projektiranja (misleći pod time prijedlog asanacije) već da je zadaća Zavoda upozoriti na budući izgled Vlačke ulice ukoliko bude uređena prema rješenju Urbanističkog zavoda.

Budući da je sastanak s Komisijom Urbanističkog zavoda i Sekretarijata za građevinarstvo i urbanizam NOZG-a bio predviđen za sljedeći dan, 5. lipnja 1962., Komisija je dogovorila i precizirala svoje stajalište o rješenju reguliranja Vlačke ulice. Dva su gledišta tada bila moguća: uništavanje ili konzerviranje Vlačke ulice. Primjedbe Komisije bile su: da se ulica ne proširuje prema projektu, ali da se objekti dižu u visinu, što je opet, zbog povećanja broja stanovnika posljedično moglo pogoršati problem prometovanja, zatim da projekt nema kompoziciju te da nije detaljnije proučena veza budućih interpolacija i starih objekata. Problem je nastao i u nedefiniranju novih objekata koje se namjeravalo interpolirati. Jedna od primjedbi odnosila se i na negiranje krajolika, odnosno okolnih brežuljaka.

Druga točka dnevnog reda predviđjela je raspravu o Rješenju o upisu u Registar. Raspravljalo se o granicama. Predstavnici Zavoda objasnili su svoj prijedlog širenja granice prema istoku,

---

¹⁶⁷ MK-KOZ, Zapisnik s V sjednice Komisije za arhitekturu i urbanizam Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba

točnije Trgu žrtava fašizma. Razlog su vidjeli u nepostojanju zakonskih odredbi o različitim razinama zaštite pojedine zone, pa time nije postojala ni mogućnost zaštite vizura. Komisija je bila mišljenja da je potrebno pojedinačno zaštititi neke od objekata na tom području, odnosno da je bila potrebna valorizacija tog područja. Zatim se diskutiralo o roku donošenja Pravilnika. Složili su se da je rok od šest mjeseci prekratak i da je potrebno odrediti rok od godine dana.

Na toj sjednici izašao je na vidjelo odnos Zavoda za zaštitu spomenika i općine Donji grad. U prvoj i drugoj točki dnevnog reda direktorica Zavoda Marija Baltić izvijestila je o problemu suradnje Zavoda i općina, misleći na općinu Donji grad, zbog nekih pojedinačnih slučajeva. Također, Općina je držala da su predložene zone zaštite bile postavljene preširoko. U NO Grada Zagreba, zbog nepoznavanja problema i propisa zaštite, postojao je prijedlog da se o zonama zaštite odlučuje na zborovima birača. Iako je to bilo zakonski opravdano, Komisija je držala da se o tome ne može raspravljati na nestručnim zborovima i forumima. Prijedlog zaštite, prema stajalištu Zavoda, općina je shvatila kao mjeru koja ne dopušta gradnju, nadogradnju ili adaptaciju. Istina je da su sve te radnje bile moguće, ali uz poštivanje osnovnih principa zaštite. Općina je obavijestila, doduše neslužbeno, da će dostaviti sve predmete s ciljem zatrpavanja Zavoda poslom, nadajući se da će Zavod pritom odustati.

5.2.1. Rješenje o zaštiti urbanističkih cjelina Donji grad i Vlaška ulica

Prema iznesenim zaključcima sjednice Savjeta Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba, 6. lipnja 1962. godine izdano je Rješenje i popratno obrazloženje, kojim se urbanistička cjelina Donji Grad te urbanistička cjelina Vlaška ulica sukladno člancima od 1. do 3. te člancima 12, 37, 56 i 67. važećega Zakona o zaštiti spomenika kulture stavljaju pod zaštitu.¹⁶⁸ Člancima 1. i 2. definira se spomenik kulture. Prema članku 1. *"(s)pomenici kulture stavljaju se pod zaštitu prema odredbama ovog zakona. Spomenici kulture zaštićeni su samim zakonom, bez obzira jesu li u društvenom ili građanskom vlasništvu i jesu li registrirani"*. U članku 2. *"(s)pomenikom kulture (u daljnjem tekstu spomenici) smatraju se nepokretni i pokretni predmeti, kao i grupe predmeta, koji su zbog svoje arheološke, historijske, sociološke, etnografske, umjetničke, urbanističke i druge naučne ili kulturne vrijednosti od značenja za društvenu zajednicu"*.

---

¹⁶⁸ N.N., 1960: 212-214

U članku 3. definira se svrha zaštite spomenika, čija je zadaća *"(...) očuvanje spomenika u neokrnjenom i izvornom stanju; stvaranje što povoljnijih uvjeta za opstanak spomenika i poduzimanje mjera potrebnih za njegovo redovno održavanje.; sprečavanje svake radnje čijim bi se izvršenjem moglo neposredno ili posredno promijeniti svojstvo, oblik, značenje ili izgled spomenika, a time i njihovu vrijednost kao spomenika; osiguravanje uvjeta da spomenici, prema svojoj namjeni i značenju, služe zadovoljenju kulturnih potreba zajednice"*.

O upisu u Registar spomenika govori članak 37. prema kojem *"svaki spomenik, kao i predmet za koji se utvrdi da ima svojstvo spomenika, upisuje se u registar spomenika kulture. Da li jedan predmet ima svojstvo spomenika, utvrđuje rješenjem kotarski odnosno republički zavod za zaštitu spomenika. Rješenjem kojim se utvrđuje da jedan predmet ima svojstvo spomenika određuje se i upis predmeta u registar spomenika kulture. Protiv tog rješenja može se izjaviti žalba. Žalba ne zadržava izvršenje rješenja"*.

Članci 12., 56. i 57. govore o nadležnosti i poslovima službe za zaštitu spomenika. Prema članku 12. *"(s)lužbu zaštite spomenika vrše zavodi za zaštitu spomenika kulture, kao samostalne ustanove organizirane na načelima društvenog samoupravljanja, ukoliko pojedini poslovi te službe nisu zakonom ili drugim propisima stavljeni u nadležnost državnih organa ili drugih institucija"*. U članku 56. *"(z)avodi za zaštitu spomenika kulture razmatraju, proučavaju, istražuju i naučnim metodama obrađuju pitanja iz oblasti zaštite spomenika, koriste spomenike u društvenom vlasništvu, vrše stručne, upravne i druge poslove u oblasti zaštite spomenika u okviru ovlaštenja, koja su im dana propisima"*. Sukladno članku 67. *"(u) poslovima zaštite spomenika kulture iz nadležnosti zavoda, rješenja u upravnom postupku donosi direktor zavoda. Žalbe protiv rješenja donesenih u upravnom postupku u poslovima zaštite spomenika, rješava u dugom stepenu Sekretarijat Savjeta za kulturu i nauku"*.

Rješenje je izdano i sukladno Pravilniku o registraciji spomenika kulture. Potpisnik rješenja je direktorica Zavoda za zaštitu spomenika Marija Baltić.

Članak 2. Rješenja o zaštiti govori o nemogućnosti građevinskih radova i zahvata bez elaborata namjeravanog zahvata u zaštićenim zonama. Bez rješenja o dozvoli nadležnog odbora za zaštitu spomenika kulture ne može se izdati građevinska dozvola. O potrebi izrade Pravilnika govori i Rješenje gdje se navodi i suradnja s nadležnim organima NOZG te Narodnih odbora općina.

U rješenju su specificirane granice zaštite urbanističkih cjelina. Urbanistička cjelina Donji grad na sjevernoj strani graniči s cjelinama Gornjega grada i Kaptola, na zapadnoj strani granicu predstavlja linija Kukuljevićeve ulice, Britanskoga trga, Kačićeve ulice, pročelje

Tehnološkog fakulteta do ulice Ise Kršnjavog te dalje od Jukićeve ulice do željezničke pruge. Granicu na jugu predstavlja željeznička pruga, a istočnoj strani granična linija prolazi Draškovićevom ulicom, Martićevom i Šubićevom ulicom do Kvaternikova trga zatim se linija lagano uspinje Domjanićevom ulicom, skrećući na zapad Petrovom do Jurkovićeve obroncima Šalate do Novakove i ulice Moše Pijade.¹⁶⁹ Urbanistička cjelina Vlaške ulice protezala se od Bakačeve do Draškovićeve ulice. Naglašena je i potreba zaštite šireg područja u blizini granica.

U obrazloženju se navodi da urbanistička cjelina svojim trgovima („zelena korona“) i pravilnim rasterom ulica predstavlja jedan od najkarakterističnijih elemenata čitave gradske strukture i fizionomije. Naglašava se da je cjelinu Donji grad potrebno *„sačuvati u što je moguće vjernijem obliku kao tvorevinu određenog vremena“*, dosega urbanizma i arhitekture 19. stoljeća u našim krajevima.¹⁷⁰ Urbanistička cjelina Vlaške ulice predstavljala je ostatak jednog od najstarijih naselja na zagrebačkom području i tip suburbanog naselja. Zavod je također smatrao da su joj svojstvene povijesna i ambijentalna vrijednost.

Nakon upisa Donjega grada u Registar spomenika kulture povećao se opseg poslova jer je za svaku intervenciju koja bi mogla narušiti svojstva urbanističke cjeline trebalo tražiti dopuštenje Zavoda. Već tada osjetili su se nedostaci organizacije cijele službe zaštite. S rastom broja predmeta rastao je i problem nedostatka osoblja u Zavodu za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba, pa je već 1963. godine ustanovljeno *„da upravni postupak prisvaja sate određene za dokumentaciju i evidenciju“*.¹⁷¹

---

¹⁶⁹ Ulica Moše Pijade danas je ulica Ribnjak (Stanić, Šakaja, Slavuj, 2009.)

¹⁷⁰ MK-UZKB-SA, Rješenje o zaštiti urbanističke cjeline Donji grad i Vlaške ulice (sig. MK-A-RZG 12-I)

¹⁷¹ Lučić, 1982/1983: 8

5.3. Sjednica Savjeta za građevinarstvo i urbanizam GNO Zagreba i polemike oko zaštite zagrebačkoga Donjega grada 1963. godine

Nakon više od devet mjeseci slijedile su prve reakcije na proglašenje urbanističke cjeline Donjega grada spomenikom kulture. Neslaganje i nezadovoljstvo odlukom Zavoda za zaštitu spomenika kulture Zagreba može se pratiti u člancima dnevnog tiska tih godina.

Na Sjednici za građevinarstvo i urbanizam GNO Zagreba, održanoj dana 22. ožujka 1963., uslijedila je reakcija Urbanističkog zavoda NO Zagreba. Na Sjednici se žestoko raspravljalo o odluci Zavoda za zaštitu kulture grada Zagreba, ali bez predstavnika Zavoda, jer Marija Baltić nije bila pozvana. Negativnim reakcijama članova Savjeta pridružili su se i NO općina Centar i Medveščak podnijevši žalbe Gradskom narodnom odboru. Odluka o zaštiti zaustavila je njihove *"planirane urbanističke zahvate na zaštićenom području, iako se radi i u mnogim slučajevima o rušenju dotrajalih kuća, koje prijete da se sruše na stanare"*.¹⁷² Urbanistički zavod grada žestoko se usprotivio granicama donjogradske urbanističke cjeline, točnije zaštititi zgrada sjeverne i južne strane Ilice, Trga Republike, Cesarčeve i Vlaške ulice, zbog planiranih intervencija za rješavanje pitanja prometa.¹⁷³ Prema Kazimiru Ostrogoviću *"ovakav Trg Republike je nespretno riješen konglomerat arhitektonskih stilova i loših rješenja izloga u prizemljima zgrada, pa je potrebno izvesti više zahvata. U gornjem dijelu Ilice planira se uvlačenje svih izloga u unutrašnjost zgrada i otvaranje niza arkada uz pločnike. Ali taj zahvat bi propao kao i planirano probijanje prolaza između Trga maršala Tita i Mesničke ulice ako se prihvati odluka o zaštiti spomenika"*.¹⁷⁴ Urbanistički zavod je predložio dva režima zaštite; potpunu zaštitu urbanističke cjeline trgova Zelene potkove i Rooseveltovog trg te zaštitu pojedinačnih spomenika na području Ilice i Trga Republike.¹⁷⁵ Taj su prijedlog Urbanističkog zavoda prihvatili članovi Savjeta, uz potrebu izrade detaljnog regulacijskoga plana. *"Ako se pak proglasi spomenikom, neće se smjeti dirati, a to bi bila šteta"*, bio je jedan od glavnih argumenata protiv statusa spomenika kulture, zbog paraliziranja i onemogućivanja daljnjih intervencija u donjogradskoj cjelini.¹⁷⁶ Zavod za urbanizam stavio je naglasak na buduće promjene koje je donosio suvremeni život u gradskoj sredini. Zaključak Savjeta o ovoj problematici je bio iznošenje problema pred Gradsku skupštinu gdje se imalo donijeti konačnu odluku.

---

¹⁷² Mejovšek, 1963: 6

¹⁷³ Jurić, Vukadin, 2011: 57

¹⁷⁴ Mejovšek, 1963: 6

¹⁷⁵ V.B., 1963: 5

¹⁷⁶ V.B., 1963: 5

Nedugo nakon toga, zbog takvog razvoja situacije, slijedio je odgovor povjesničara umjetnosti Milana Preloga, koji se od pedesetih godina bavio proučavanjem i očuvanjem povijesnih gradova, organizirajući istraživačke projekte na jadranskoj obali. On je 12. travnja 1963.godine u *Telegramu* objavio tekst pod naslovom 'O zaštiti spomenika u Zagrebu'. Poput Marije Baltić, predstavnice Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba, ni Prelog nije bio pozvan na sjednicu Savjeta. Zato je uputio kritiku kasnom reagiranju na rješenje o zaštiti donjogradske urbanističke cjeline, ali se više orijentirao na *"već bezbroj puta zloupotrebljavane tvrdnje da se zaštita spomenika kulture suprotstavlja razvoju i modernizaciji našeg života"* pa *"provedba zaštite ugrožava stanovnike dotrajalih kuća 'koje prijete da se sruše' "*.¹⁷⁷ Nadalje, ističe Prelog *"(...) ono što zaslužuje osudu jest njihova svjesna namjera da pred javnošću i pred gradskom skupštinom diskreditiraju službu zaštite uopće"*.¹⁷⁸

Prelog je upozorio Ostrogovića da je bio upoznat s zahtjevima Zavoda za zaštitu spomenika grada Zagreba. Jedan od zahtjeva Zavoda odnosio se na potrebu asanacije pretjerano izgrađenih donjogradskih blokova. Za mišljenje Ostrogovića o zaštiti Trga Republike i njegove arhitekture, Prelog je držao da je potrebno detaljno objašnjenje i idejna skica predloženih zahvata pa se na temelju toga mogu razmatrati daljnja rješenja, *"no do tog časa bit će ipak bolje da sačuvamo ono što imamo (...) "*.¹⁷⁹ Nadalje, *"(s)tavljanje pod zaštitu određenih urbanističkih cjelina ne znači i ne može značiti da se od tog časa pa zauvijek 'zabranjuje' svaki zahvat u njima."* Isto tako je istaknuo da, *"(...) takva odluka traži da se pojedini zahvati provode uz suglasnost Zavoda za zaštitu"*.¹⁸⁰ Prelog je naglasio da Zavod za zaštitu spomenika kulture grada djeluje prema važećem Zakonu, gdje su propisane njegove ovlasti.

Uzrok problema Prelog je vidio u nedjelotvornosti Urbanističkog zavoda, a ne u radu Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada. Zamijetio je da već godinama za središte grada i cijeli Zagreb nije postojao niti je bio izrađen regulacijski plan i usuglašeno stajalište o prostornim kvalitetama i organizaciji stanovanja u središtu grada. Posljedica toga bile su brojne improvizacije i zahvati kojima su bile narušene estetske i urbanističke vrijednosti. Odluka Zavoda o zaštiti Donjeg grada *"(...) značila je kraj za lagodnu urbanističku politiku 'otvorenih*

---

¹⁷⁷ Prelog, 1963: 8

¹⁷⁸ Isto.

¹⁷⁹ Isto.

¹⁸⁰ Isto.

ruku', improvizacija i stvaranja 'svršenih činova'(...)".¹⁸¹ Pritom Prelog misli na pogodovanja investorima i nepromišljeno korištenje pojedinih gradskih lokacija. Od početka rada, djelovanje Zavoda za zaštitu spomenika grada Zagreba bilo je suočeno s negativnim reakcijama *"onih koji su do tada 'sami' rješavali ovu problematiku"*.¹⁸² Prelog stoga zaključuje da je Zavod za zaštitu ugrozio *"(...) jedan uigrani sistem podjele, dodjele i provedbe različitih projekata, okrnjio neke privilegije i 'smanjio vlast' nekih drugih gradskih službi"*.¹⁸³

Zbog prevladavajućeg antagonističkog stava o sukobu starog i novog, Prelog je analizirao odnose zaštite urbanističkih cjelina i suvremenoga urbanizma. Uvriježilo se mišljenje o nužnosti postojanja antagonizama među strukama, što *"(...) predstavlja danas jednu od najvećih opasnosti za daljnju egzistenciju naših historijskih ambijenata."*¹⁸⁴ 'Modernizacija' starih gradova ističe se kao opravdanje za supstituciju starih objekata novima. Prelog upozorava da je to rezultat trenutnih potreba i često pojedinačnih ekonomskih interesa. Zato je postavio pitanje: *"treba li posebno naglašavati da očuvanje kontinuiteta jedne urbane kulture, koja na tlu ove zemlje nije bila ni mala ni kratkotrajna, pripada nesumnjivo u te trajnije opće interese?"*.¹⁸⁵ Prelog smatra tvrdokorno ustrajavanje na 'sukobu' između suvremenog urbanizma i zaštite spomenika nema nikakvih teorijskih uporišta. Uzroke Prelog vidi u podređivanju starih ambijenta novim prometnim rješenjima te podređivanju starih središta novim funkcijama koje zahtijevaju veće prostorne mogućnost. Zatim, uzroke nalazi i u interpolacijama koje su u suprotnosti sa starim ambijentom te u pokušajima što većeg iskorištavanja gradskog zemljišta (povisivanjem građevina, izgradnjom unutar blokova te predimenzioniranim novim građevinama na mjestu starih).

Prema Prelogovu mišljenju glavni problem suvremene urbanističke teorije i prakse nalazio se u primjeni zastarjele monocentrične koncepcije grada prema kojoj se sve bitnije funkcije, a time i promet, koncentriraju u središtu grada. Prelog je tu koncepciju slikovito približio čitateljima na primjeru glavnoga zagrebačkog trga. Trg Republike, koji se *"(...) formirao u vrijeme kada je taj grad imao dvadesetak tisuća stanovnika i kada su njegovim ulicama dominirali pješaci uz poneku kočiju, treba da se pretvori nedostaje u? prometno čvorište aglomeracije od pola milijuna stanovnika (...) onda je posve jasno da to više neće biti onaj isti trg, da će biti potrebno mijenjati i njegove strane i proširivati prilaze koji prema njemu vode-*

---

¹⁸¹ Isto.

¹⁸² Isto.

¹⁸³ Isto.

¹⁸⁴ Jurić, Vukadin, 2011:59; Prelog, 1963:8

¹⁸⁵ Prelog, 1963:8

ukratko likvidirati ga".¹⁸⁶ Prelog je zato predložio da se usvoji policentrična koncepcija, prema kojoj bi se rastući grad razvijao uz već postojeću strukturu. Prelog zaključuje da Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba brani donjogradsku strukturu od nasilne transformacije.

U međuvremenu se dvama tekstovima oglasio i Rade Vlkov, ravnatelj Republičkog Zavoda za zaštitu spomenika. Riječ je o tekstovima *Jasni i zreli kriteriji* i *Objektivnost umjesto simpatija*, koji tematici zaštite spomenika i kriterijima kojima se ona vodi, pristupaju s teorijske strane. Tekstovi su prožeti stalnim isticanjem potrebe jasnijih kriterija, objektivnosti i okretanja zaštite spomenika sadašnjosti, a ne prošlosti. Vlkov se osvrnuo na pitanje zaštite Donjega grada, kritizirajući Savjet za građevinarstvo da nije detaljno proučio argumentaciju i podlogu Zavoda za zaštitu spomenika kulture, a "(...) iz čega bi se sagledala da li je zaštita orijentirana na muzejsko tretiranje Donjeg grada ili na jedno oprezno pristupanje ovom području".¹⁸⁷ Založio se za javnu diskusiju o temi zaštite i objektivnom proučavanju te kompleksne problematike.

Ubrzo nakon toga slijedio je odgovor Cvite Fiskovića, Grga Gamulina, Mladena Kauzlarića, Andrije Mohorovičića, Milana Preloga i Petra Šegedina, objavljen u tjedniku *Telegram* pod naslovom *Za čuvanje kulturne baštine*. Oni su se neizravno bavili aktualnim problemom Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba, ističući da:

*"(u)slijed decentralizacije službe zaštite spomenika kulture i, u načelu, pravilnog prenosa težišta zaštitne djelatnosti na kotarske odnosno općinske zavode za zaštitu spomenika, ovi mali, još nerazvijeni organi zaštite često su izloženi pritisku različitih lokalnih faktora: pojedinih investitora, urbanističkih zavoda, savjeta za građevinarstvo i urbanizam itd. (...) Često se javlja i kao više-manje svjesno nastojanje da se diskreditira služba zaštite uopće, njena teorija i njena praksa."*¹⁸⁸

Tim tekstom htjeli su demantirati i ispraviti neke od Vlkovljevih navoda o interesima i načelima službe zaštite spomenika kulture.

Vlkov je uvidio potrebu diferencijacije spomeničke materije, što je moglo dovesti do žrtvovanja nižih spomeničkih kategorija. Nadalje, on je istakao da "(...) vrednujemo pojedina razdoblja i u njima individualna ostvarenja, dolazimo i do velikog broja lokalnih, sitnih pojava koje nisu bitne, koje su možda pridonijele stvaranju ili odrazile stvoreno. U velikom broju nebitnog krije se opasnost od širine, opasnost da čuvamo, negujemo i održavamo

---

¹⁸⁶ Isto.

¹⁸⁷ Vlkov, 1963a: 6

¹⁸⁸ Fisković et al., 1963: 4

spomeničku brojnost".¹⁸⁹ Skupina autora, pak, držala je da je *"(b)rojnost tih lokalnih sitnih pojava upravo ono što daje vrijednost našim južnim i sjevernim urbanim aglomeracijama, to jest njihovu urbanističku vrijednost"*.¹⁹⁰ Oni su opasnost ovog shvaćanja vidjeli u odnosu prema arhitekturi 19. stoljeća, ističući da *"moderna konzervatorska služba poštuje i štiti spomenike bez nekih 'stilskih' predrasuda"*.¹⁹¹ Ostale točke odnosile su se na Vlkovljeve zahtjeve o odbacivanju simpatija i traženju veće objektivnosti, o odnosu službe zaštite prema suvremenim arhitektonskim djelima te o potrebi specijalizacije stručnjaka- *"od 'sveznadara' do stvarnog stručnjaka"*.¹⁹²

Krajem pedesetih godina u Europi se počelo raspravljati o problemu senzibiliteta prema spomenicima. U skladu se europskim trendovima djelovala je i konzervatorska struka u Zagrebu. Nakon višegodišnjih rasprava o modernističkom planiranju u Donjem gradu, 6.1.1961. godine osnovan je Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba.¹⁹³ Ubrzo nakon osnivanja Zavoda zalaganjem direktorice Marije Baltić pristupilo se obradi i postupku pravne zaštite urbanističke cjeline Donji grad. Rješenje o zaštiti i registraciji Donjeg grada i Vlaške ulice kao spomenika kulture iz 1962. godine prvi je dokument u nas kojim se zaštićuje gradsku cjelinu 19. stoljeća. Taj akt ima povijesno značenje u zaštiti povijesno urbanističkih cjelina i na europskoj razini jer je prethodio stavovima Međunarodnog kongresa o zaštiti kulturno-povijesnih spomenika u Veneciji 1964. godine. Mletačka povelja, tada na globalnoj razini, definira povijesni spomenik koji *„ne obuhvaća samo pojedino arhitektonsko djelo, nego i urbani ili ruralni ambijent u kojemu se nalazi dokaz pojedine civilizacije, znatnoga razvitka ili nekog povijesnog događaja. To se ne primjenjuje samo na velika umjetnička djela nego i na skromnija djela iz prošlosti koja su protokom vremena zadobila kulturno značenje“*.¹⁹⁴ Drugim riječima, širi se senzibilitet prema spomenicima iz različitih epoha. Veliku ulogu u promicanju i borbi za zaštitu urbanističke cjeline imala je direktorica Zavoda Marija Baltić.

Donesenim rješenjem tih godina nisu svi bili zadovoljni. Već kroz sam tijek priprema moglo se iščitati nezadovoljstvo gradskih općina. Devet mjeseci nakon odluke o zaštiti spomenika na

---

¹⁸⁹ Vlkov, 1963b: 6

¹⁹⁰ Fisković et al., 1963: 4

¹⁹¹ Fisković et al., 1963: 4

¹⁹² Vlkov, 1963b: 6

¹⁹³ Osim navedenih prijedloga i intervencija, dugogodišnje rasprave vodile su se oko zgrade Željpoša na Trgu maršala Tita. Jedna od posljedica bilo je i osnivanje Zavoda. Prema Jurić, Vukadin 2011:57

¹⁹⁴ Mletačka povelja u prijevodu dr.sc. Marka Špikića s engleskog i talijanskog jezika.

Sjednici za građevinarstvo i urbanizam GNO Zagreba uslijedila je reakcija Urbanističkog zavoda NO Zagreba. Pravni akt zaštite shvaćen je kao mjera koja ne dopušta gradnju, nadogradnju ili adaptaciju. Također to je značilo uključivanje Zavoda kao treće strane pri odlučivanju o budućim urbanističkim zahvatima. U dnevnom tisku javile su se reakcije konzervatorske struke (Milana Preloga, Cvite Fiskovića, Grge Gamulina, Mladena Kauzlarića, Andrije Mohorovičića, i Petra Šegedina). Kritike su upućene kasnom reagiranju, nedjelotvornosti Urbanističkog zavoda (nepostojanje regulacijskog i urbanističkog plana grada). Naglašava se i opravdava vrednovanje svih spomenika bez 'stilskih' predrasuda. Iznad svega, ti su tekstovi htjeli pojasniti kako prevladavajući antagonistički stav između starog i novog nema teorijskih uporišta.

Zanimljivo je da u međuvremenu (između Rješenja i predstavljenih polemika) je održan skup u Splitu koji se bavio odnosom urbanizma i zaštite spomenika. Opći zaključci skupa temeljili su se na suradnji i koordinaciji organa za zaštitu spomenika, urbanističke struke, ali i uključivanju cijele zajednice. Na primjeru zaštite donjogradske cjeline nije se pokazalo razumijevanje potrebne suradnje.

6. ZAKLJUČAK

„Urbanističku cjelinu Donji Grad potrebno je sačuvati u što je moguće vjernijem obliku kao tvorevinu određenog vremena, koja dokumentira historijski razvoj grada, te predstavlja najsugestivnije i najvrjednije svjedočanstvo urbanističke i arhitektonske kulture 19. stoljeća na našem području.“¹⁹⁵

Tim riječima završava obrazloženje Rješenja o zaštiti urbanističke cjeline Donji grad. Strukturu zagrebačkoga Donjega grada čini reprezentativni sustav trgova Zelene potkove te pravilni raster ulica i blokovska izgradnja. U radu se kroz četiri veće teme promatra odnos prema Donjem gradu, odnosno prema povijesnom ambijentu u poslijeratnom razdoblju. Upravo se pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća zbiva značajna promjena u poimanju povijesnih ambijenata.

Na početku rada promatra se položaj Donjeg grada u urbanističkim planovima (od 1949. do 1965. godine). Područje Donjega grada kroz regulacijske i urbanističke planove obuhvaćeno je tek marginalno. Poslijeratni se planovi fokusiraju na izgradnju novih dijelova grada (Trnje, Novi Zagreb). Donji grad, koji je pretežno služio za stanovanje, u Antolićevu planu i Osnovi iz 1953. godine dobio je poslovni karakter. U Strižićevom i Antolićevom prijedlogu rješenja željezničkog prometa provlači se ideja produžetka Zelene potkove, odnosno Zrinjevca prema Savi na jugu, a time i otvaranje vizura. Samo posljednji obrađivani, urbanistički plan iz 1965. godine sadrži dio posvećen spomenicima kulture i suvremenim potrebama života u gradu, što je postala obaveza nakon *Mletačke povelje*.

U pedesetim godinama Donji grad postao je inspiracija modernističkim arhitektima čiji su prijedlozi urbanističkih intervencija prikazani u radu. Tijekom istraživanja iskristaliziralo se nekoliko tema, odnosno područja mogućih zahvata. Dvije teme donjogradske problematike (Starčevićev trg, donjogradski blokovi) iznesene su u kratkim crtama. Neke teme modernističkim arhitektima, čini se, bile su jako zanimljive, poput problema željeznice, regulacije Ilice i poteza od Ilice do Mihanovićeve ulice. Zajedničko svim tim projektima i prijedlozima je rušenje i žrtvovanje dijelova, ali i čitavih izgrađenih poteza u Donjem gradu. Pojedini arhitekti-urbanisti su u rješavanju nekih problema zauzeli manje ili više konzervatorsko stajalište, dok su se u nekim drugim prijedlozima zalagali za rušenja.¹⁹⁶

Istovremeno, s projektima koji invazivno zadiru u tkivo grada pojavili su se brojni tekstovi i knjige popraćeni istraživanjima istaknutih pojedinaca koji pridonose valorizaciji

¹⁹⁵ MK-UZKB-SA, Rješenje o zaštiti urbanističke cjeline Donji grad i Vlaške ulice (sig. MK-A-RZG 12-I)

¹⁹⁶ Tako primjerice arhitekti Zemljak i Turina se protive prijedlogu rušenja glavne zgrade kolodvora. U kasnijem natječaju za potez Ilica Mihanovićeve arhitekt Turina se zalaže za otvaranje Nove ulice (zahtijevajući rušenja dijela blokova) te rušenje zgrade *Kola*.

devetnaestostoljetnog Zagreba.¹⁹⁷ Posebno se svojim istraživačkim radom isticala Lelja Dobronić te arhitekti Ivan Zemljak, Vladimir Turina i Alfred Albini. Važna je izdavačka uloga Muzeja grada Zagreba koji je tada vodio dr. Franjo Buntak. Bile su organizirane brojne izložbe i predavanja kako bi se podigla svijest o vrednovanju devetnaestostoljetnoga Zagreba. Polemičkim i angažiranim tekstovima promišljalo se o arhitekturi i urbanizmu u sveukupnoj kulturnoj javnosti. U to vrijeme pojavljuje se i kritička misao, ponajprije o interpolacijama suvremene arhitekture u stare gradske jezgre.

U međuvremenu, krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina, u Europi i kod nas održala su se tri značajna kongresa koja su raspravljala o temi povijesnog ambijenta. Uvidjela se nužnost usklađivanja suvremenog načina života i starih spomenika.

U skladu s europskim strujanjima djelovala je i konzervatorska struka u Zagrebu. Nakon višegodišnjih rasprava o modernističkom planiranju u Donjem gradu, 6. siječnja 1961. osnovan je Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba. Važna je uloga direktorice Marije Baltić, čijim zalaganjem je 1962. izdano Rješenje o zaštiti i registraciji Donjeg grada i Vlaške ulice kao spomenika kulture. Taj akt ima povijesno značenje u zaštiti povijesno-urbanističkih cjelina. On je prvi dokument u nas kojim se zaštićuje gradsku cjelinu 19. stoljeća. Njegova je važnost i šira jer je prethodio stajalištima iz *Mletačke povelje* 1964. godine. Ta je povelja na globalnoj razini utvrdila vrijednosti urbanog i ruralnog ambijenta te potrebu njihova čuvanja za buduće naraštaje.

Iako se Rješenje o zaštiti danas drži važnim povijesnom dokumentom, tih godina nisu svi bili zadovoljni njegovim stupanjem na snagu. Nezadovoljstvo su izrazile gradske općine i Urbanistički zavod NO Zagreba. Problemi odnosa dviju struka, urbanističke i konzervatorske, mogu se iščitati iz polemike Ostrogović – Prelog. Pravni akt zaštite shvaćen je kao mjera koja ne dopušta gradnju, nadogradnju ili adaptaciju. To je značilo i uključivanje Zavoda kao treće strane pri odlučivanju o budućim urbanističkim zahvatima. Na temelju prikazanih rasprava vidljivo je kako su odnosi urbanističke i konzervatorske službe bili poljuljani. Potrebna suradnja između urbanističke i službe zaštite naglašavana je već na kongresu u Milanu i skupu u Splitu.

Bitno je naglasiti odluke Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba koje ne ulaze u opseg ovog rada, ali su bitne za njegov kontekst. Zavod je 1963. godine donio Rješenje kojim

---

¹⁹⁷ Zanimljivo je da je kritika socijalističkog sustava prema prošlim sistemima (Austroougarskoj monarhiji) bila usmjerena na buržoaziju koja je imala veliku ekonomsku moć, gradila reprezentativne palače i javne zgrade, dok je većina stanovništva živjela na rubu, lišena mnogih pogodnosti. A upravo u periodu vladavine Austroougarske izgrađen je veći dio Donjega grada.

je Tkalčičeva ulica dobila status spomenika kulture te se upisuje u Registar nepokretnih spomenika kulture.¹⁹⁸ Dvije godine kasnije Zavod je izdao rješenje kojim se utvrdilo da urbanističke cjeline Gornji grad i Kaptol imaju svojstvo spomenika kulture te se naložio upis u Registar nepokretnih spomenika kulture grada Zagreba.¹⁹⁹

Navedene odluke Zavoda za zaštitu spomenika kulture vrijedna su vrela i dobar temelj za buduća istraživanja. Daljnja istraživanja trebala bi obuhvatiti vremenski period od 1965. godine do danas. Neke teme, zbog opsega rada, samo su obrađene u kraćim crtama (npr. prijedlozi uređenja Starčevićeva trga i asanacije donjogradskih blokova), a njihova daljnja obrada zasigurno bi produbila dotaknutu problematiku. Rad donosi podatke temeljene na arhivskim dokumentima čime doprinosi proučavanju urbanističkih i konzervatorskih tema.

---

¹⁹⁸ MK-KOZ, Rješenje o upisu urbanističke cjeline Tkalčičeve ulice u Registar spomenika kulture 1963. godine

¹⁹⁹ MK-UZKB -SA Rješenje o upisu u Registar nepokretnih spomenika kulture grada Zagreba urbanističkih cjelina Gornji grad i Kaptol, sig. KZ-KOT-Zagreb.

Gradsko zastupstvo 1931. godine odlučilo zaštititi Gornji grad kao spomenik od povijesne i umjetničke vrijednosti. Konačno, 1937. godine, u vrijeme stupanja na snagu Generalnog regulatornog plana, Kaptol je proglašen zaštićenom cjelinom uz obavezu čuvanja njegovog arhitektonskog karaktera. prema <http://kgalovic.blogspot.hr/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html>, pristup: 17.9.2015.

7. PRILOZI

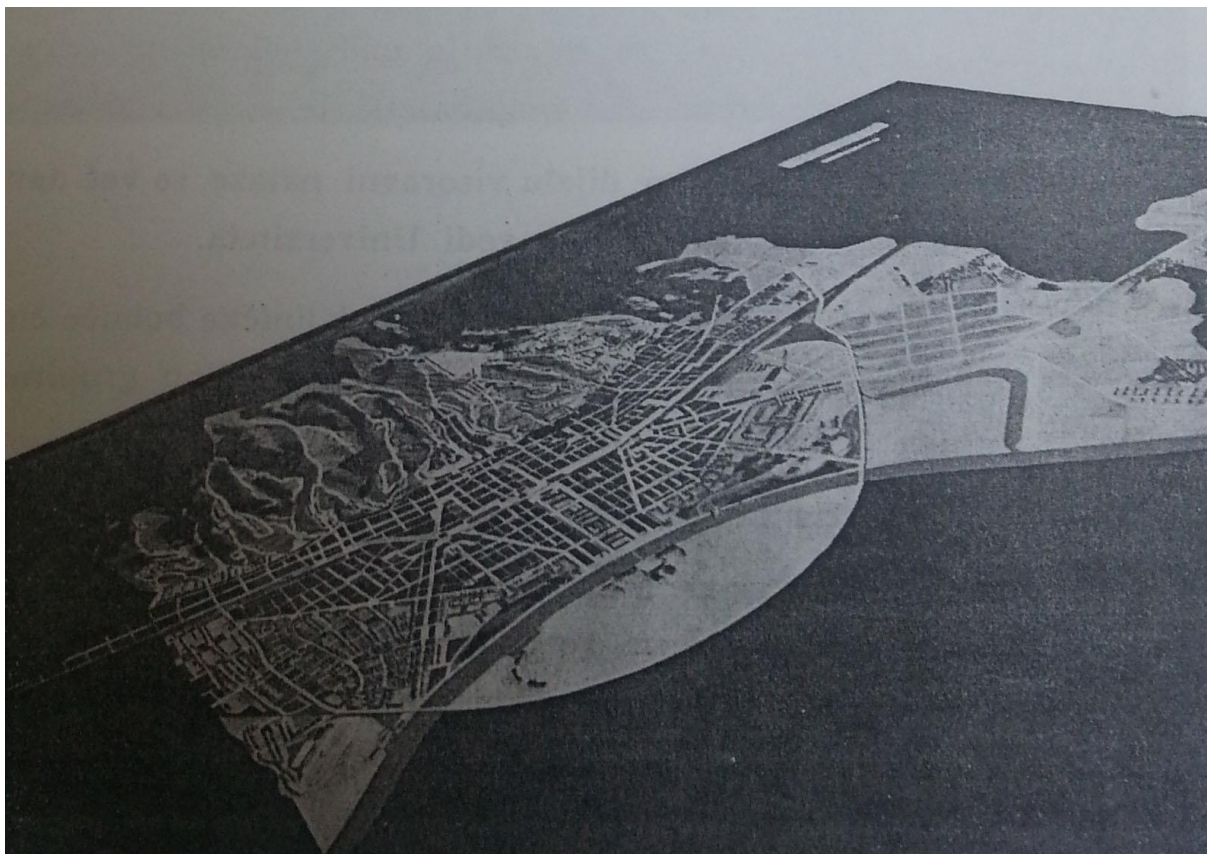

Slika 1. Nacrt grada Zagreba iz 1898. godine

Slika 2: Zračna snimka dijela Donjeg grada- Zelena potkova

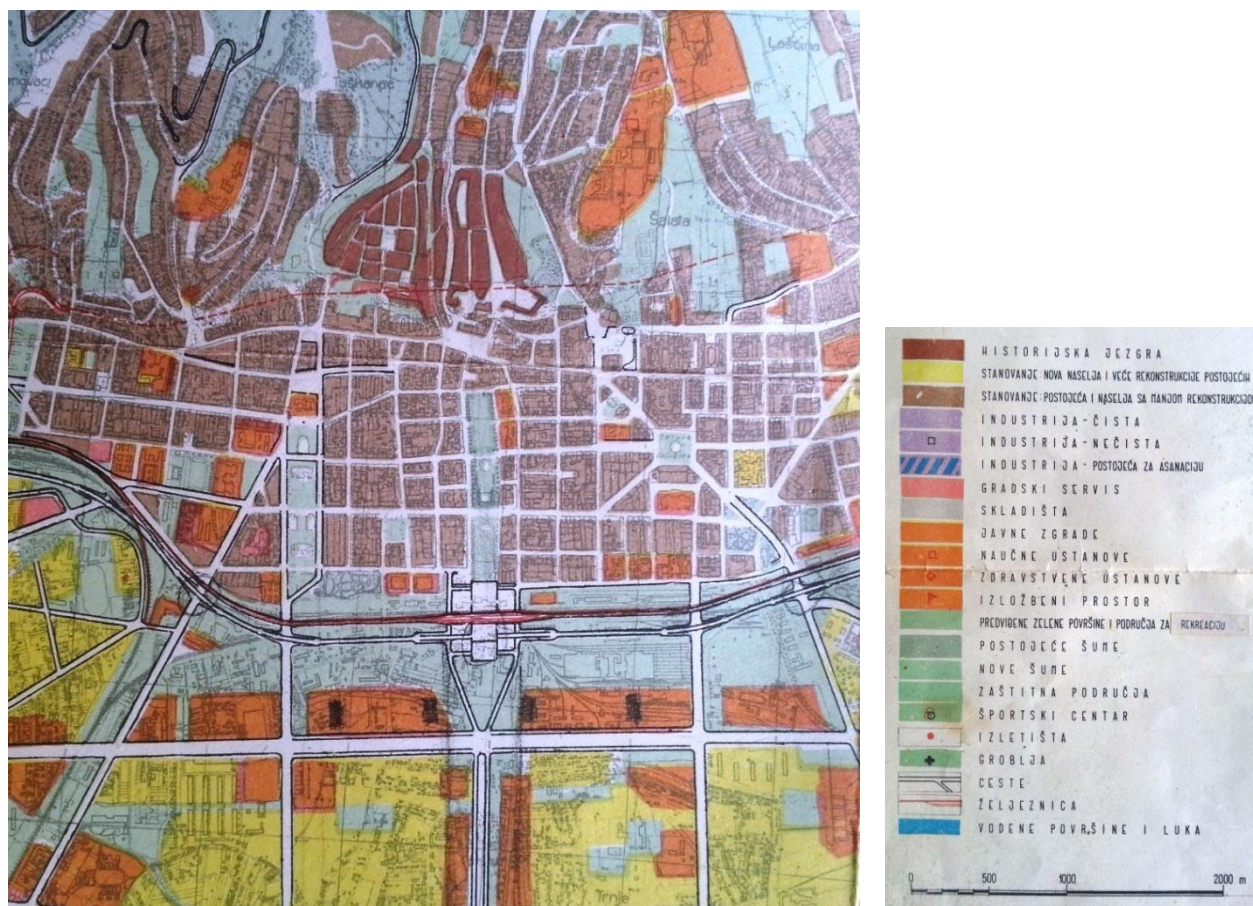

Slika 3. Zdenko Strižić, Regulacioni plan za grad Zagreb 1931.godine

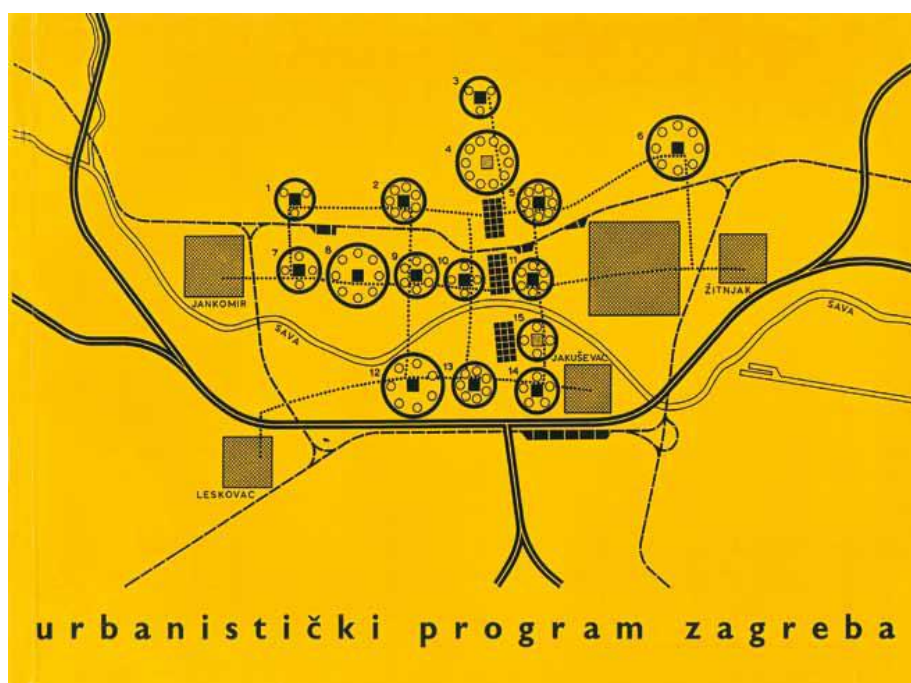

Slika 4. Vlado Antolić i suradnici, Regulacioni plan i direktivna regulaciona osnova Zagreba iz 1949. godine

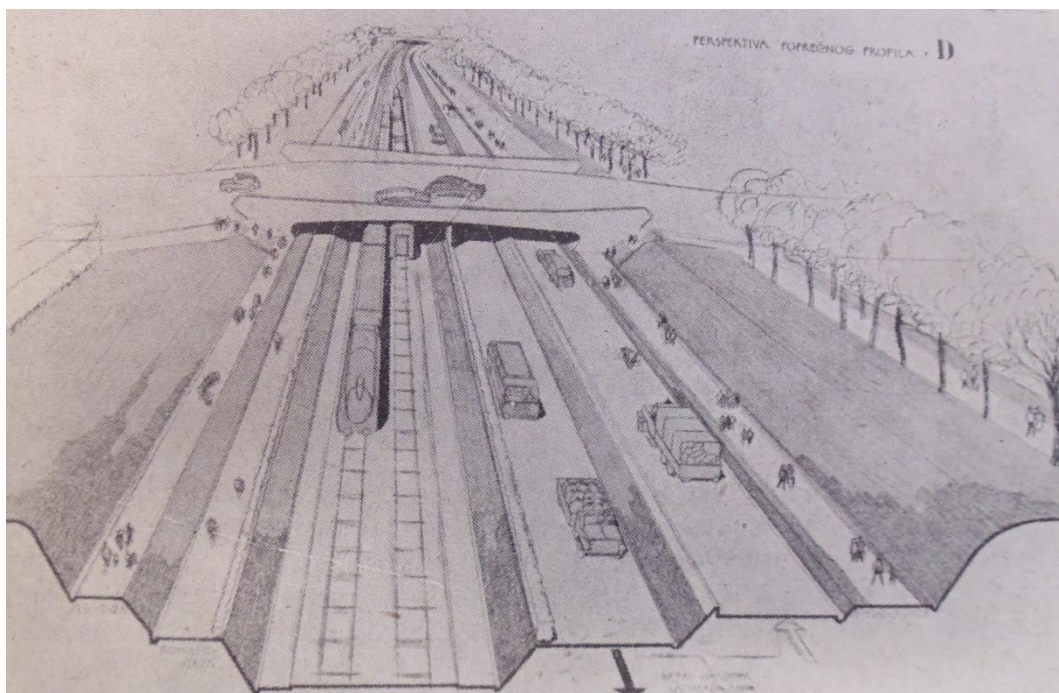

Slika 5. Direktivna regulatorna osnova Zagreba iz 1953. godine, detalj.

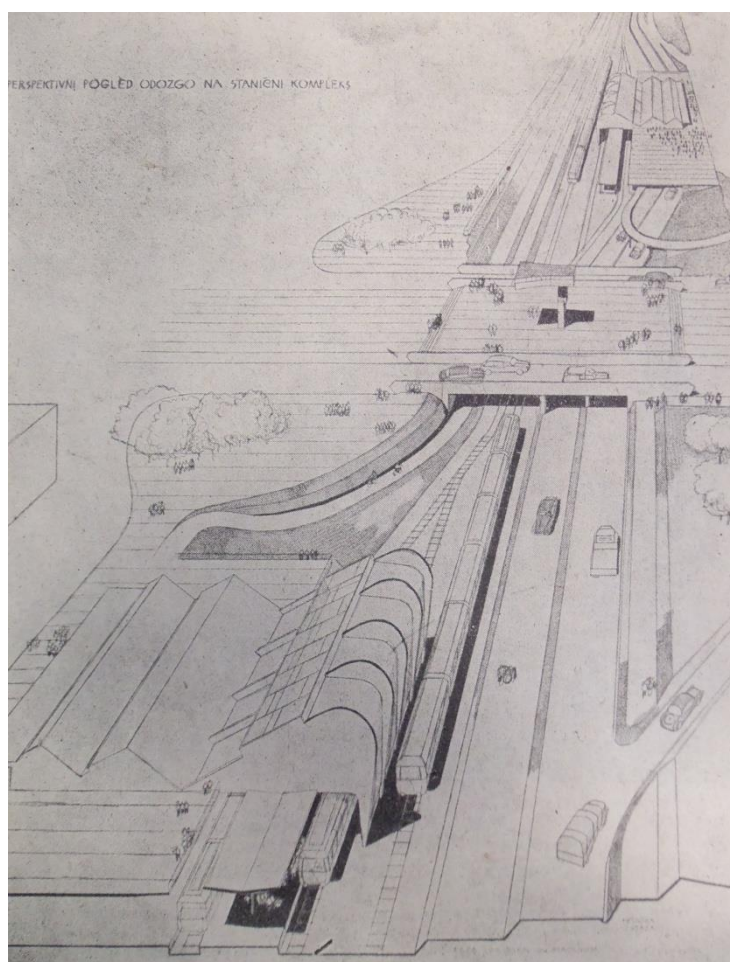

Slika 6. Urbanistički program Zagreba iz 1965. godine- shematski raspored stambenih rajona

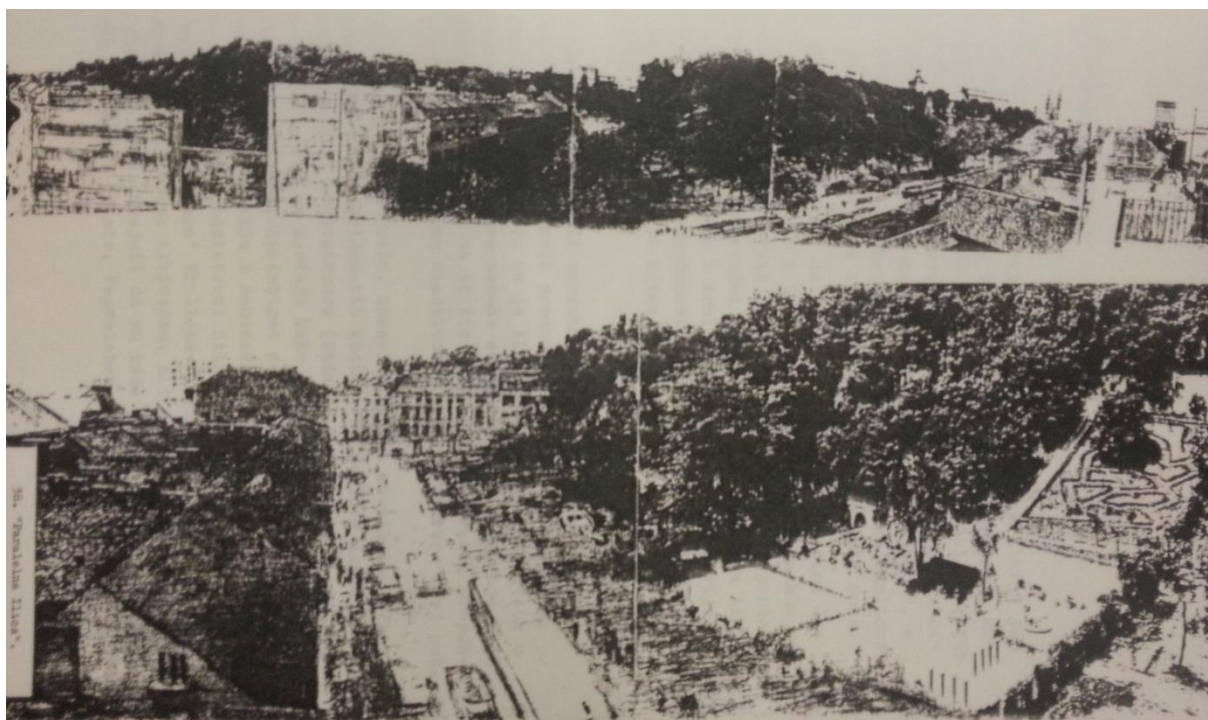

Slika 7. Nikola Dobrović, Perspektiva poprečnog presjeka profila prometnice, 1956. godina

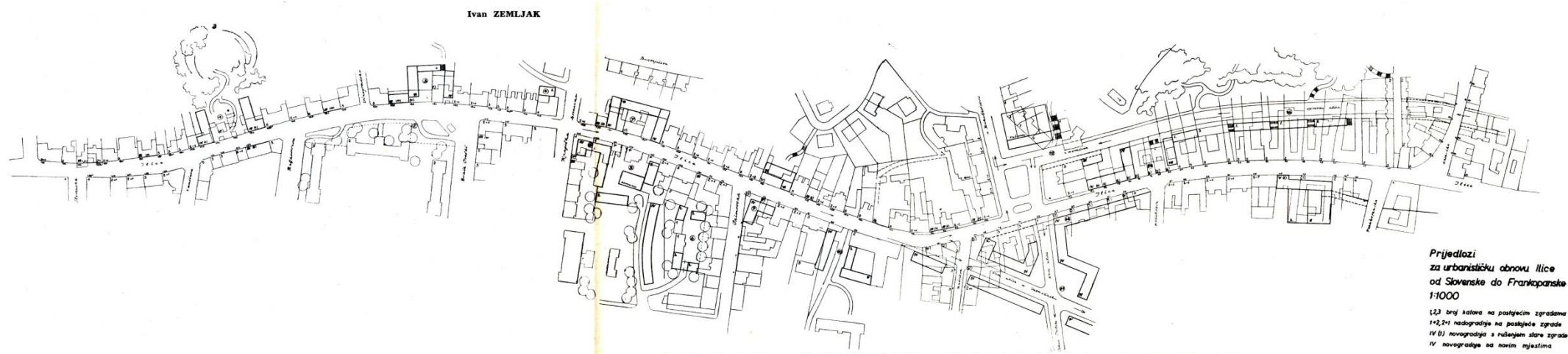

Slika 8. Nikola Dobrović, Perspektivni pogled na stanični kompleks, 1956. godina

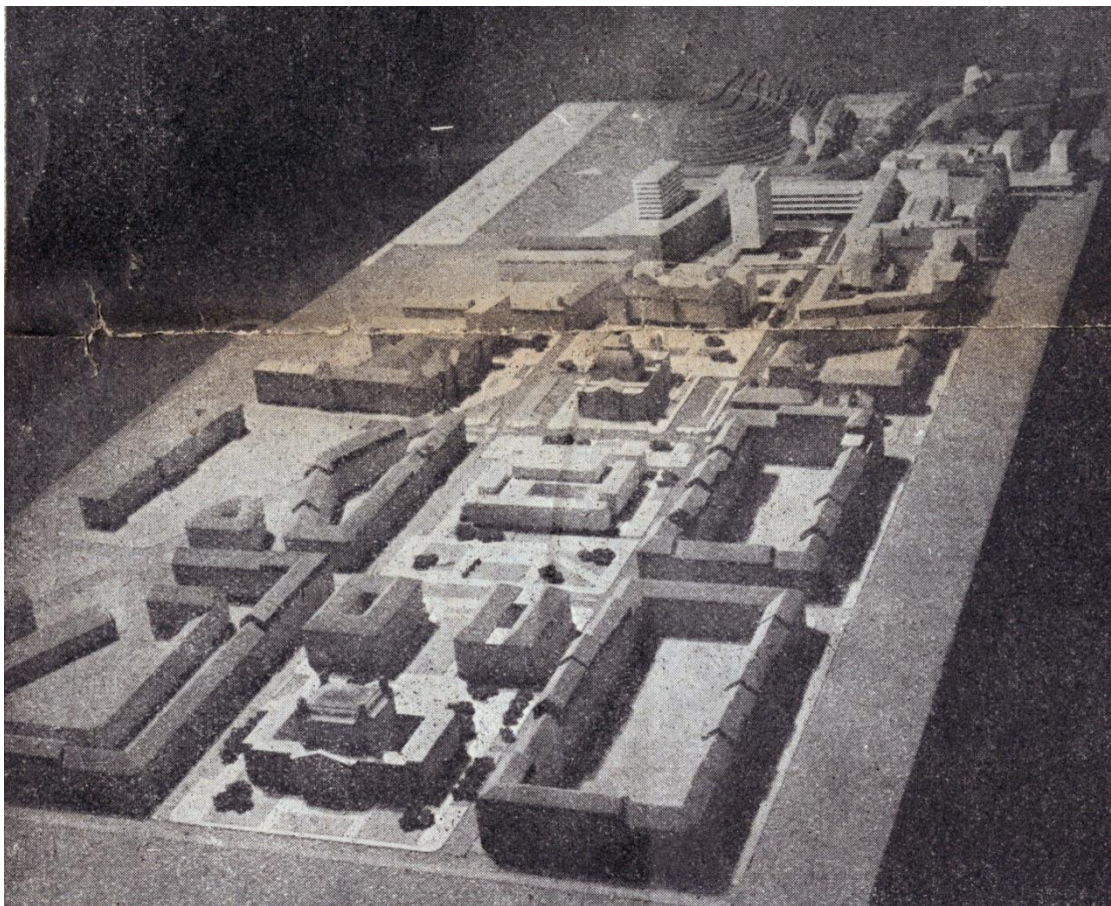

Slika 9. Alfred Albini, Paralelna Ilica, 1954.

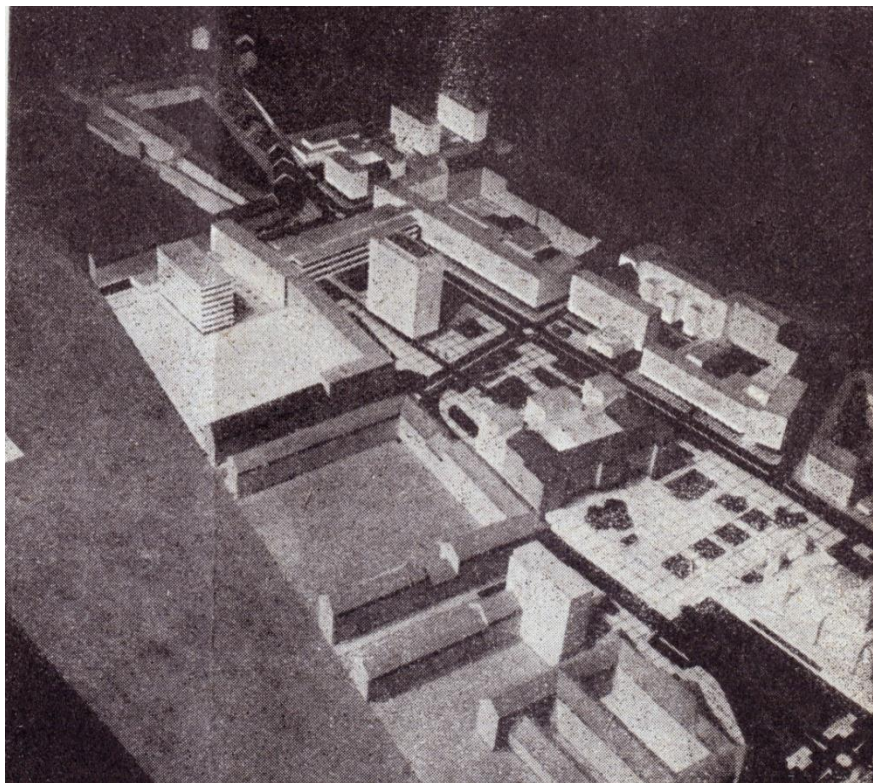

Slika 10. Ivan Zemljak, Prijedlog za urbanističku obnovu Ilice, 1959. godina

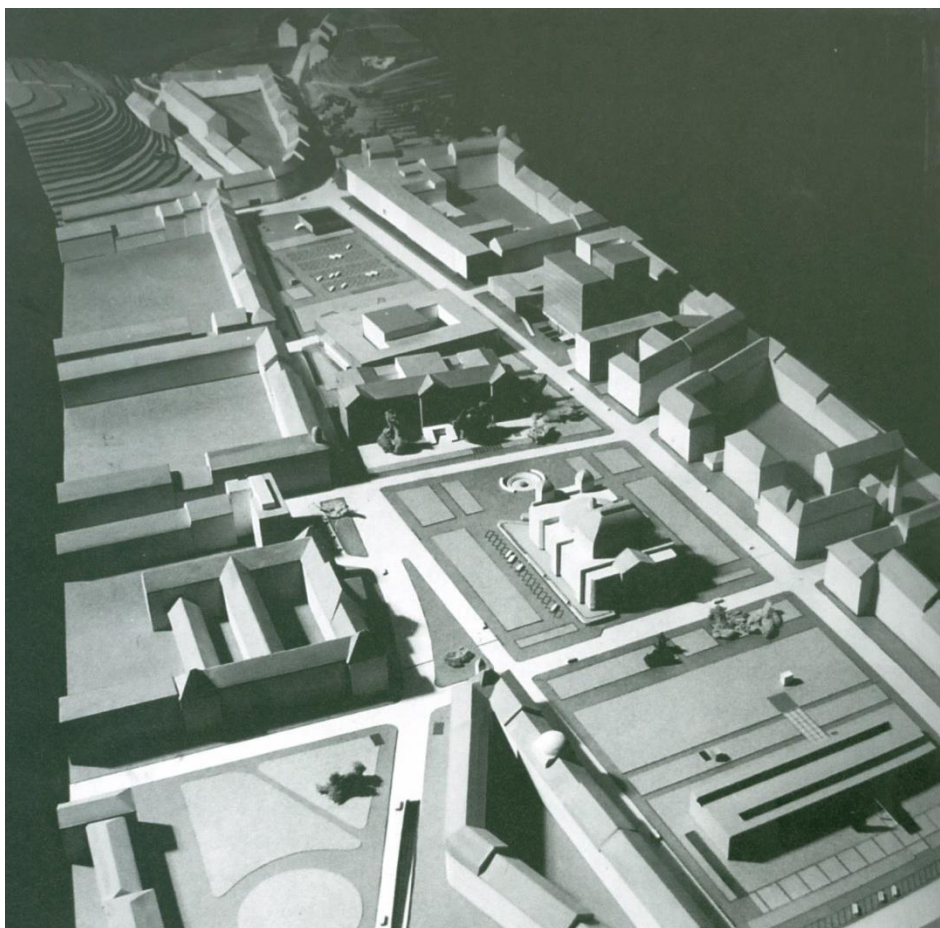

Slika 11. Božidar Rašica, Arhitektonsko-urbanističko rješenje poteza Ilica-Mihanovićeve ulica, maketa, 1959.

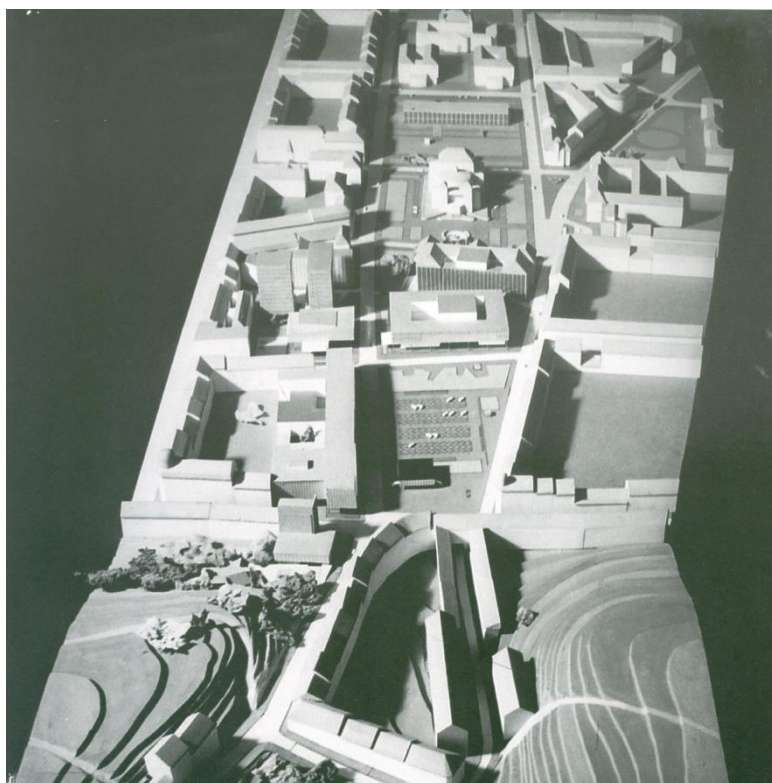

Slika 12. Božidar Rašica, Arhitektonsko-urbanističko rješenje poteza Ilica - Mihanovićeve ulica, maketa, 1959.

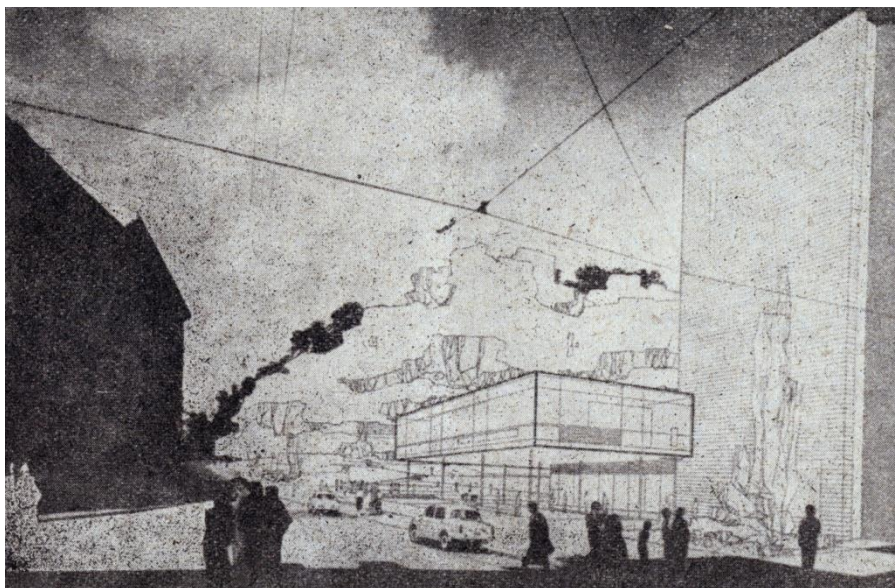

Slika 13. Vladimir Turina, Arhitektonsko-urbanističko rješenje poteza Ilica -Mihanovićeve ulica, maketa, 1959.

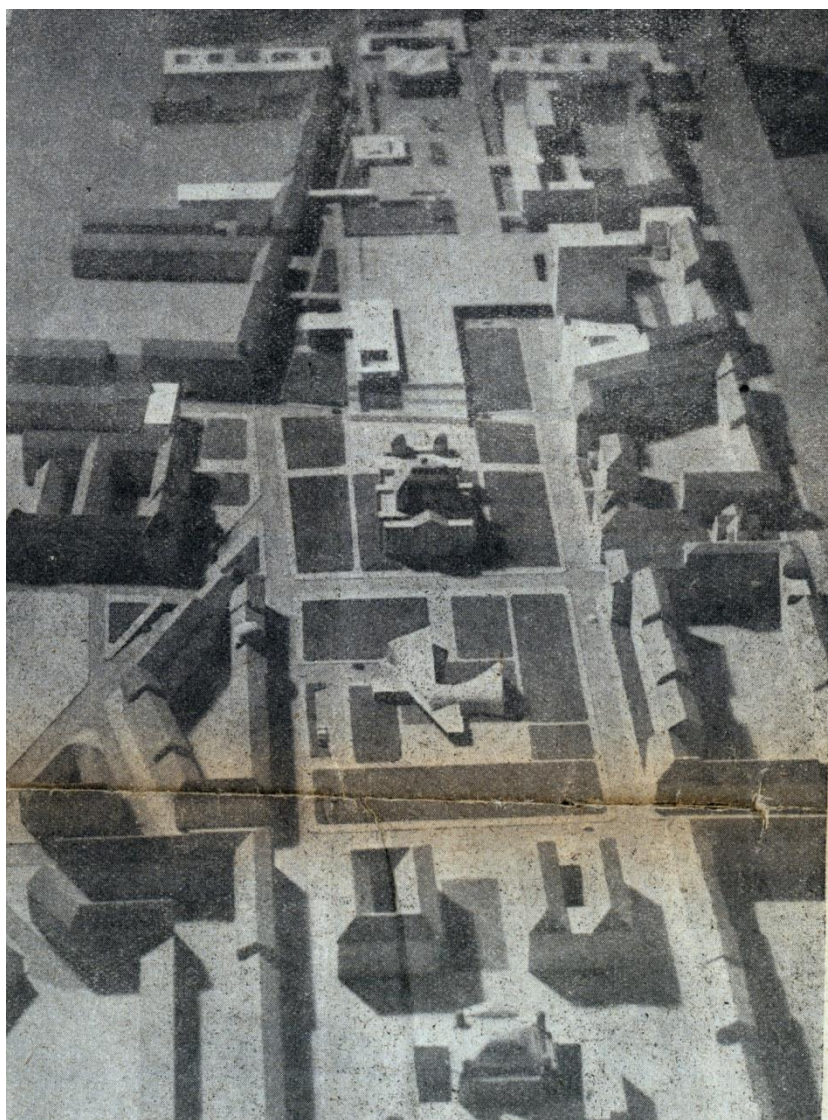

Slika 14. Vladimir Turina, Arhitektonsko-urbanističko rješenje poteza Ilica - Mihanovićeve ulica, maketa, 1959.

Slika 15. Vladimir Turina, Fotomontaža ugla Ilice i Mesničke ulice, 1959.

Slika 16. Ivan Vitić, Arhitektonsko-urbanističko rješenje poteza Ilica - Mihanovićeva ulica, maketa, 1959.

Slika 17. Alfred Albini, Studija asanacije bloka Trg maršala Tita-Frankopanska-Ilica, 1959.

Slika 18. Alfred Albini, Muzička akademija na Trgu Mažuranića, 1959.

7.1. Popis priloga

Slika 1. Nacrt grada Zagreba iz 1898. godine, 2010., Zagreb: KGZ, <http://kgzdz.b.arhivpro.hr/?sitetext=319>

Slika 2: Zračna snimka dijela Donjeg grada- Zelena potkova, 2008., Urbanistički savjet Zelene akcije, Zagreb kakvog želimo

Slika 3. Zdenko Stržić, Regulacioni plan za grad Zagreb, 1931., Problemi savremene arhitekture

Slika 4. Vlado Antolić i suradnici, Regulacioni plan i direktivna regulaciona osnova Zagreba, 1949., <http://kgalovic.blogspot.hr/2012/05/zagrebacka-ilica.html>

Slika 5. Direktivna regulatorna osnova Zagreba iz 1953. godine, detalj. Karta 71x99cm, 1:35000. 1953., Zavod za urbanizam NOGZ

Slika 6. Urbanistički program Zagreba iz 1965. godine- shematski raspored stambenih rajona, 1965., Urbanistički zavod grada Zagreba

Slika 7. Nikola Dobrović, Perspektiva poprečnog presjeka profila prometnice, 1956., ČIP 54

Slika 8. Nikola Dobrović, Perspektivni pogled na stanični kompleks, 1956., ČIP 54

Slika 9. Alfred Albini, Paralelna Ilica, 1954., magistarski rad Andreja Uchytila

Slika 10. Ivan Zemljak, Prijedlog za urbanističku obnovu Ilice, 1959., ČIP 84

Slika 11. Božidar Rašica, Arhitektonsko-urbanističko rješenje poteza Ilica-Mihanovićeve ulica, maketa, 1959., ČIP 82

Slika 12. Božidar Rašica, Arhitektonsko-urbanističko rješenje poteza Ilica -Mihanovićeve ulica, maketa, 1959., ČIP 82

Slika 13. Vladimir Turina, Arhitektonsko-urbanističko rješenje poteza Ilica -Mihanovićeve ulica, maketa, 1959., <http://kgalovic.blogspot.hr/2012/05/zagrebacka-ilica.html>

Slika 14. Vladimir Turina, Arhitektonsko-urbanističko rješenje poteza Ilica -Mihanovićeve ulica, maketa, 1959., <http://kgalovic.blogspot.hr/2012/05/zagrebacka-ilica.html>

Slika 15. Vladimir Turina, Fotomontaža ugla Ilice i Mesničke ulice, 1959., ČIP 82

Slika 16. Ivan Vitić, Arhitektonsko-urbanističko rješenje poteza Ilica -Mihanovićeve ulica, maketa, 1959., ČIP 82

Slika 17. Alfred Albini, Studija asanacije bloka Trg maršala Tita-Frankopanska-Ilica, 1959., magistarski rad Andreja Uchytila

Slika 18. Alfred Albini, Muzička akademija na Trgu Mažuranića, 1959., magistarski rad Andreja Uchytila

8. LITERATURA

Kratice:

DAZ- Državni arhiv u Zagrebu

JAZU- Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

KGZ- Knjižnice grada Zagreba

MK-UZKB -SA Ministarstvo kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine, Središnji arhiv

MK-KOZ-Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel Zagreb

NOO- Narodni odbor općine

NOR- Narodnooslobodilački rat

NOZG- Narodni odbor Zagreba

NR- Narodna republika

SSRNH- Savez socijalističkog radnog naroda Hrvatske

ZET- Zagrebački električni tramvaj

- ALBINI, Alfred. (1963.), *Služba zaštite spomenika i stvarnost*, "Čovjek i prostor" 124 1,3,7, Zagreb
- ANTOLIĆ, Vlado. (1949.), *Regulacioni plan i direktivna regulaciona osnova Zagreba*, "Arhitektura" 18-22, 5-30, Zagreb
- BEDENKO, Vladimir. (2007.), *Zagrebački Donji grad* u: "Croatica - hrvatski udio u svjetskoj baštini, 508-515. Profil, Zagreb:
- BENIĆ-HLEBEC, Nada. (1977.), *Zaštita spomenika kulture na području Zagreba*, "Arhitektura" 160/161, 84-85, Zagreb
- DAKIĆ, Slavko. (1977.), *Povijesno središte Zagreba u najznačajnijim poslijeratnim urbanističkim dokumentima. Kronologija i stavovi*. "Arhitektura" 160/161, 86-87, Zagreb
- DOBRONIĆ, Lelja. (1955.a), *Teritorijalni razvoj Zagreba*, "Čovjek i prostor" 29-30, 2, 8, Zagreb
- DOBRONIĆ, Lelja. (1955.b), *Razvoj zagrebačke Ilice*, "Čovjek i prostor", 38, 2, Zagreb
- DOBRONIĆ, Lelja. (1959.) *Zagrebački graditelj Janko Jambrišak*, Muzej grada Zagreba, Zagreb
- DOBRONIĆ, Lelja. (1959.), *Stare numeracije kuća u Zagrebu*, Izdanja Muzeja grada Zagreba, Zagreb

- DOBRONIĆ, Lelja. (1960.), *Periferija Zagreba u 19. stoljeću* U: "Iz starog i novog Zagreba", sv.2, 271-297. Muzeja grada Zagreba, Zagreb
- DOBRONIĆ, Lelja. (1961.), *Stari planovi Zagreba*, Urbanistički zavod grada Zagreba, Zagreb
- DOBRONIĆ, Lelja. (1962.), *Zaboravljeni zagrebački graditelji*, Muzej grada Zagreba, Zagreb,
- DOBROVIĆ, Nikola. (1956.), *Rekonstrukcija željezničkog čvora Zagreb "Čovjek i prostor"* 54, 2-3
- DUDA, Igor. (2005.), *U potrazi za blagostanjem: o povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih godina*, Srednja Europa, Zagreb
- FILIPEC, Željko. (1976/1977.), Marija Baltić- In memoriam, "Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske", 2/3, 268-269, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb
- FISKOVIĆ, Cvito GAMULIN, Grgo, KAUZLARIĆ, Mladen, MOHOROVIČIĆ, Andrija, PRELOG, Milan, ŠEGEDIN, Petar. *Za čuvanje kulturne baštine*, Telegram, 4,156, 19.4.1963., str. 4
- FRANKOVIĆ, Eugen. (1981.), *Regulativna osnova Zagreba iz 1865. godine*, "Život umjetnosti" 32, 49-59, Zagreb
- FRANKOVIĆ, Eugen. (1985.), *Urbanističko planiranje Zagreba od 1945. do 1985.*, "Radovi Instituta za povijest umjetnosti", 9, 85-87, Zagreb
- GAMULIN, Grgo. (1959.), *Od Ilice do Mihanovićeve ulice*, "Narodni list", 15.3.1959., Zagreb,
- GLUNČIĆ, Ante. (1965.), *Urbanistička cjelina Donjeg grada*, "Zagreb jučer danas sutra", 373-390. Zagreb
- IVIĆ, Vinko. (2007.) *Muzej grada Zagreba jučer i danas za sutra*, "Sto godina Muzeja grada Zagreba", Muzej grada Zagreba, Zagreb
- JURIĆ, Zlatko, VUKADIN, Ana (2011.), *Zgrada Željpoša u Zagrebu. Rasprave o arhitektonskoj interpolaciji*, Arhitektonski fakultet, Zagreb
- KNEŽEVIĆ, Snješka. (1996.a), *Zagrebačka zelena potkova*, Školska knjiga, Zagreb
- KNEŽEVIĆ, Snješka (1996b) *Za obnovu zagrebačke Zelene potkove*, "Radovi Instituta za povijest umjetnosti", 20, 167-177, Zagreb
- KNEŽEVIĆ, Snješka. (2011.), *Zagreb memorija art*. Meandarmedia, Zagreb

- KOLACIO, Zdenko. (1962.) *Iz programa urbanističkog plana grada Zagreba*, "Čovjek i prostor" 108/109, 12, Zagreb
- LUČIĆ, Branko. (1982/1983.), *Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu u povodu 25. obljetnice*, "Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske", 8/9, 7-15, Zagreb
- MARASOVIĆ, Tomislav. (1983.), *Zaštita graditeljskog nasljeđa – Povijesni pregled s izborom tekstova i dokumenata*, Društvo konzervatora Hrvatske – Zagreb, Zagreb – Split
- MARINOVIĆ UZELAC, Ante. (1983), *Gradski prostor i tri uporne urbanističke zablude*, "Čovjek i prostor", 360, 22-25
- MATTIONI, Vladimir (ur.). (2007.) *Rukopisi Vladimira Turine*. UPI-2M, Zagreb,
- MEJOVŠEK, B. (1963.), *Sjedinica za građevinarstvo i urbanizam GNOZ-što sačuvati, a što mijenjati?*, "Borba", 61, 23.3.1963, 6, Zagreb
- MOHOROVIČIĆ, Andre. (1952.), *Analiza historijsko-urbanističkog razvoja grada Zagreba*, "Rad JAZU", 287, Zagreb
- M.V. (1954.), *Komunalnom politikom do regulacionog plana grada Zagreba*, "Čovjek i prostor" 7, 3
- N. N. (1959.), *Ilica-Mihanovićeve*, "Čovjek i prostor", 6 (82), 4-6, Zagreb
- N.N. (1960.), *Zakon o zaštiti spomenika kulture*, "Narodne novine", XVI.,18, 4.5.1960, 212-214, Zagreb
- N. N. (1962.), *Upis u registar ustanova- Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba*, "Narodne novine", XVIII, 47, 28.11.1962., 12-13, Zagreb
- N. N. (1965.), *Urbanistički program grada Zagreba*, Urbanistički zavod grada Zagreba, 2. izdanje, Zagreb
- ODAK, Tomislav (1986.) *Hrvatska arhitektonska alternativa 1945-1985*, "Arhitektura u Hrvatskoj 1945-1985", "Arhitektura", 196-199, 37:108. Zagreb
- PANE, Robeto (ur.). (1957.), *Attualità urbanistica del monumento e dell'ambiente antico*, Görlich, Milano,
- PRELOG, Milan. (1963.), *O zaštiti spomenika u Zagrebu*, "Telegram" 4, 155, 12.4.1963, 8, Zagreb
- PREMIERL, Nada. (2007.), *Povijest Muzeja grada Zagreba u zrcalu stalnih postava U "Sto godina Muzeja grada Zagreba"*, Muzej grada Zagreba, Zagreb
- SPEHNJAK, Katarina. (2003.), *Zagreb na putu modernizacije*, U "Zagreb- modernost i grad", AGM , Zagreb

- STANIĆ, Jelena, ŠAKAJA, Laura, SLAVUJ, Lana. (2009.) *Preimenovanja zagrebačkih ulica i trgova*, "Migracijske i etničke teme" 25, 1-2, 89–124
- STRIŽIĆ, Zdenko. (1931.) *Regulacioni plan za grad Zagreb* U "Problemi savremene arhitekture" Biblioteka Psefizma, Zagreb
- STRUKIĆ, Kristian, VOJAK, Danijel. (2007.) *Kronologija Muzeja grada Zagreba* U Sto godina Muzeja grada Zagreba, Muzej grada Zagreba, Zagreb
- SZABO, Gjuro. (1971.) *Stari Zagreb*, Spektar, Znanje, Zagreb
- ŠEGVIĆ, Neven. (1986.) *Stanje stvari, jedno viđenje, 1945-1985*. U "Arhitektura u Hrvatskoj 1945-1985" "Arhitektura" 196-199, 37:108, Zagreb
- TURINA, Vladimir. (1961.) *Neuralgične tačke arhitekture Zagreba*, "Telegram", II, 83, 24.11.1961., 4, Zagreb
- UCHYTIL, Andrej. (1990.) *Arhitekt Alfred Albini*, Arhitektonski fakultet, Zagreb, magistarski rad
- UCHYTIL, Andrej, ŠTULHOFER, Ariana. (2007.) *Arhitekt Alfred Albini*, Acta Architectonica, Arhitektonski fakultet, Zagreb
- V.B. (1963.), *Izvan dohvata konzervatora?*, "Vjesnik", XXIV, 5779, 23.3.1963., 5, Zagreb
- VIDAKOVIĆ, Marko. (1954.), *Demografska komponenta u direktivne prijedlogu regulatorne osnove grada Zagreba*, "Čovjek i prostor" 13, 3, Zagreb
- VIDAKOVIĆ, Marko. (1954.), *Geografska komponenta u prijedlogu direktivne regulatorne osnove grada Zagreba*, "Čovjek i prostor" 193, Zagreb
- VLKOV, Rade. (1963a.) *Jasni i zreli kriteriji*, "Vjesnik", 31.3.1963., 6
- VLKOV, Rade. (1963b.) *Objektivnost umjesto simpatija*, "Vjesnik", 7. 4. 1963., 6
- VRBANIĆ, Vido. (1964.) *Zagabria-problemi e studi urbanistici* U "The monument for the man Records of the II International Congress of Restoration", ICOMOS, Venezia
- VUKADIN-DORONJGA, Hela. (2012.) *Arhitekt Vladimir Turina*, Filozofski fakultet, doktorski rad, Zagreb
- ZEMLJAK, Ivan. (1954.) *Zagrebački parkovi*, "Čovjek i prostor", 21, 3
- ZEMLJAK, Ivan. (1955.) *Rasuti grad, neki zadaci zagrebačkog urbanizma*, "Čovjek i prostor" 35, 1,5
- ZEMLJAK, Ivan. (1958.) *Zagrebački Donji grad* "Čovjek i prostor", 72, 1
- ZEMLJAK, Ivan. (1959.) *Prijedlozi za urbanističku obnovu Ilice*, "Čovjek i prostor", 84, 4-5

ARHIVSKI IZVORI

- Mletačka povelja u prijevodu dr.sc. Marka Špikića s engleskog i talijanskog jezika.
- N.N. (1961.) *Zapisnici zajedničkih sjednica Gradskog vijeća i vijeća proizvođača, Zapisnik 36. sjednice od 7.4.1961.*, Narodni odbor grada Zagreba, 857-984, Državni arhiv u Zagrebu, Zagreb
- N.N. (1961.) *Zapisnici zajedničkih sjednica Gradskog vijeća i vijeća proizvođača, Zapisnik 38. sjednice od 14.7.1961.*, Narodni odbor grada Zagreba, 1157-1374, Državni arhiv u Zagrebu, Zagreb
- N.N. (1961.) *Zapisnici sjednica Gradskog vijeća 1961., Zapisnik 37. sjednice od 6.1.1961.*, Narodni odbor grada Zagreba, 1-180, Državni arhiv u Zagrebu, Zagreb
- N.N. (1961.) *Zapisnici sjednica vijeća proizvođača 1961., Zapisnik 38. sjednice od 6.1.1961.*, Narodni odbor grada Zagreba, 1-216, Državni arhiv u Zagrebu, Zagreb
- N.N. (1960.) *Zakon o zaštiti spomenika kulture*, "Narodne novine" 18, Zagreb
- N.N. (1962.) *Izvod iz zapisnika sjednice Savjeta*, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Zagreb
- N.N. (1962.) *Zapisnik I. sjednice Komisije arhitekturu i urbanizam Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba*, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Zagreb
- N.N. (1962.) *Zapisnik Izvoda iz zaključka I. sjednice*, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Zagreb
- N.N. (1962.) *Zapisnik III. sjednice Komisije za arhitekturu i urbanizam Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba*, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Zagreb
- N.N. (1962.) *Zapisnik IV. sjednice Komisije za arhitekturu i urbanizam Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba*, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Zagreb
- N.N. (1962.) *Zapisnik V. sjednice Komisije za arhitekturu i urbanizam Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba*, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Zagreb
- N.N. (1953.) *Direktiva regulatorna osnova Zavoda za urbanizam NOGZ*, Zavod za urbanizam NOGZ, zemljopisna karta, 71x99cm, 1:35000, Zagreb

- N.N. (1962.) *Rješenje o zaštiti urbanističke cjeline Donji grad i Vlaške ulice*, sig. MK-A-RZG 12-I, Ministarstvo kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine, Središnji arhiv
- N.N. (1963.) *Rješenje o upisu urbanističke cjeline Tkalčićeve ulice u Registar spomenika kulture*, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Zagreb
- N.N. (1965.) *Rješenje o upisu u Registar nepokretnih spomenika kulture grada Zagreba urbanističkih cjelina Gornji grad i Kaptol*, sig. KZ-KOT-Zagreb. Ministarstvo kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine, Središnji arhiv

INTERNETSKI IZVORI

- <http://kgalovic.blogspot.com/2012/05/zagrebacka-ilica.html>, pristup 29.6.2015.
- <http://kgalovic.blogspot.hr/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html>, pristup 17.9.2015.
- <http://www.mgz.hr/hr/odjeli/dokumentacija/>, pristup 28.8.2015.
- <http://www.icomos.org/en/about-icomos/mission-and-vision/history/157-articles-en-francais/ressources/publications/411-the-monument-for-the-man-records-of-the-ii-international-congress-of-restoration>, pristup 15.7.2015.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij

Diplomski rad

ODNOSI URBANOG PLANIRANJA I ZAŠTITE SPOMENIKA U ZAGREBAČKOM DONJEM GRADU OD 1945. DO 1965. GODINE

Tea Gorup

SAŽETAK

U radu se kroz četiri veće teme promatra odnos prema Donjem gradu, odnosno prema povijesnom ambijentu u poslijeratnom razdoblju zaključno sa 1965. godinom. U prvom dijelu se promatra položaj Donjeg grada u urbanističkim planovima (od 1949. do 1965. godine) te prijedlozi urbanističkih intervencija modernističkih arhitekata. Istovremeno, pojavili su se brojni tekstovi i knjige popraćeni istraživanjima istaknutih pojedinaca koji pridonose valorizaciji devetnaestostoljetnog Zagreba. Predstavljeni su najznačajniji kongresi održani tih godina gdje se raspravljalo o temi povijesnog ambijenta. Uvidjela se nužnost usklađivanja suvremenog načina života i starih spomenika. U skladu s europskim strujanjima djelovala je i konzervatorska struka u Zagrebu. Osnovan je Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba 6. siječnja 1961. godine. Važna je uloga direktorice Marije Baltić, čijim zalaganjem je 1962. godine izdano Rješenje o zaštiti i registraciji Donjeg grada i Vlačke ulice kao spomenika kulture. To je prvi dokument u nas kojim se zaštićuje gradska cjelina 19. stoljeća. Zadnji dio rada bavi se reakcijama na odluku o zaštiti urbanističke cjeline Donji grada.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Rad sadrži: 76 str, 18 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: *urbanistička cjelina Donji grad, povijesni ambijent, Zavod za zaštitu spomenika grada Zagreba, urbano planiranje, zaštita spomenika*

Mentor: dr.sc. Franko Ćorić, docent, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ocjenjivači: dr. sc. Marko Špikić, izvanredni profesor

dipl.ing.arh., dr.sc. Zlatko Jurić, redoviti profesor

Datum prijave rada:

Datum predaje rada:

Datum obrane rada:

Ocjena: